

กรรม-นรกสวรรค์ สำหรับคนรุ่นใหม่

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

สมาคมนิสิตเก่ามหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ร่วมกับ

บริษัท มุทเทอร์ อุนด์ โซน อาร์ พี เอ็ม จำกัด

จัดพิมพ์

กรรม-นรกสวรรค์

สำหรับคนรุ่นใหม่

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

สมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ร่วมกับ

บริษัท มูทเทอร์ อุนด์ โซน อาร์ พี เอ็ม จำกัด

จัดพิมพ์

กรรม-นรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่

© พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-7890-37-2

พิมพ์ครั้งที่ ๖ เมษายน ๒๕๕๒ ๒,๐๐๐ เล่ม

สมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ร่วมกับ บริษัท มุกเทอร์ อุนด์ โซน
อาร์ พี เอ็ม จำกัด จัดพิมพ์

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด
๕๔/๖๗, ๖๘, ๗๑, ๗๒ ซอย ๑๒ ถนนจรัญสนิทวงศ์
แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐
โทร. ๘๖๔๐๔๓๔-๕, ๕๑๒๕๘๘๗, ๕๑๒๕๘๙๑
๐๑-๘๒๓๘๘๒๕ โทรสาร ๕๑๒๓๐๘๗
E-mail : sahadham@thaimail.com

อนุโมทนา

สมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ร่วมกับ บริษัท มุกเทอร์ อนุด์ โซน อาร์ พี เอ็ม จำกัด มีกุศลฉันทะในการบำเพ็ญธรรมทานด้วยการพิมพ์หนังสือธรรมเผยแพร่ ได้แจ้งความประสงค์ขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่อง “กรรม-นรก สวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่” อาตมาขออนุโมทนาตามกุศลเจตนาด้วยความเต็มใจ

การพิมพ์หนังสือแจกนั้น จัดเป็นธรรมทาน ซึ่งเป็นทานอย่างสูงสุด ที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่า เป็นทานอันเลิศชนะทานทั้งปวง

ขออนุโมทนาสมาคมศิษย์เก่ามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และ บริษัท มุกเทอร์ อนุด์ โซน อาร์ พี เอ็ม จำกัด ที่ได้มีศรัทธาและวิริยะในการบำเพ็ญธรรมทาน ซึ่งเป็นการช่วยกันเผยแพร่สัมมาทศนะให้ขยายกว้างขวางออกไป อันจะเป็นรากฐานแห่งสัมมาปฏิบัติเพื่อนำไปสู่สันติสุขที่แท้จริง ขอกุศลจริยาที่ได้ร่วมกันบำเพ็ญนี้ จงอำนวยผลเพื่อความเจริญมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนาและประโยชน์สุขของมหาชน ตลอดกาลนาน

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๖ เมษายน ๒๕๕๒

สารบัญ

นรก-สวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่

๓. ทำอย่างไรจึงจะให้เชื่อเรื่องกรรม	๓
ความคลาดเคลื่อนสับสนในเรื่องกรรม	๓
๑. ความสับสนคลาดเคลื่อนในความหมาย	3
๒. ความคลาดเคลื่อนในทัศนคติ	๖
ก. ทัศนคติต่อตนเอง	๖
ข. ทัศนคติต่อผู้อื่น	๗
๓. ความสับสนคลาดเคลื่อนในตัวกรรม	๑๐
ลัทธิที่ขัดต่อหลักกรรม	๑๓
หลักกรรมที่แท้	๑๖
การแยกจากความเข้าใจที่ผิด	๑๖
การทำความเข้าใจให้ถูกต้อง	๑๙
วัตถุประสงค์ของการสอนหลักกรรม	๒๑
ก. ให้เลิกแบ่งแยกชนชั้นโดยชาติกำเนิด	๒๒
ข. ให้รู้จักพึ่งตนเองและหวังผลสำเร็จด้วยการลงมือทำ	๒๔
ความหมายที่แท้ของกรรม	๒๖
ทำอย่างไรจะสอนหลักกรรมให้ได้ผล	๒๙
ค่านิยมกับกรรม	๒๙
ค่านิยมเป็นกรรม	๓๒
คุณค่าแท้กับคุณค่ารอง	๓๕

การสอนหลักกรรมให้ได้ผล ๕๐

๒. หลักกรรมสำหรับคนสมัยใหม่ ๕๗

แนวการอธิบายเรื่องกรรม ๕๗

ความหมายและประเภทของกรรม ๕๙

กรรมในฐานะกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผล ๕๖

กฎแห่งกรรม ในฐานะเป็นเพียงอย่างหนึ่งในนิยาม ๕ ๕๘

เข้าใจหลักกรรม โดยแยกจากลัทธิที่ผิดทั้งสาม ๖๓

บุญ-บาป กุศล-อกุศล ๖๘

ความสำคัญของมโนกรรม/

 ค่านิยมกำหนดวิถีชีวิตและสังคม ๗๖

จิตสำนึก-จิตไร้สำนึก/ภวังคจิต-วิถิจิต ๘๐

จิตไร้สำนึก: จุดเริ่มแห่งการให้ผลของกรรม ๘๒

การให้ผลของกรรมระดับภายนอก: สมบัติ ๔-วิบัติ ๔ ๘๙

การปฏิบัติที่ถูกต้องในการทำกรรม ๙๕

ทำที่ถูกต้องต่อกรรมเก่า ๙๘

๓. นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก ๑๐๕

ความสำคัญของนรก-สวรรค์ในแง่พุทธศาสนา ๑๐๖

ข้อพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องนรก-สวรรค์ ๑๐๙

นรก-สวรรค์ มีจริงหรือไม่ ๑๑๒

 ๑. นรก-สวรรค์ ภายหลังการตาย ๑๑๒

 ๒. นรก-สวรรค์ ที่อยู่ใต้น้ำใจ ๑๑๗

 ๓. นรก-สวรรค์ แต่ละขณะจิต ๑๑๙

ทำที่ของพุทธศาสนา ต่อเรื่องนรก-สวรรค์	๑๒๖
๑. ต้องมีศรัทธา	๑๒๖
๒. ต้องใช้เหตุผล	๑๒๗
๓. ต้องมั่นใจตน-ไม่อ้อนวอน	๑๓๑
๔. ต้องไม่หวังผลตอบแทน	๑๓๔
ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว	๑๓๗
ตอบคำถาม	๑๔๓

บทเสริม: ผลกรรมในชาติหน้า ๑๖๑

เชิงอรรถ..... ๑๗๕

ผลงานเผยแพร่ธรรมของมูลนิธิพุทธธรรม..... ๑๗๗

๑

ทำอย่างไร

จึงจะให้เชื่อเรื่องกรรม

ทำอย่างไร จึงจะให้เชื่อเรื่องกรรม*

๗๔

ขอนมัสการท่านพระเถรานุเถระ สหธรรมิก ที่เคารพนับถือ
ขออำนาจพรท่านอุปัชฌายกพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย
ในพระบรมราชูปถัมภ์ พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ของสมาคมทุกท่าน
และท่านสาธุชนผู้ใฝ่ธรรมทั้งหลาย

อาตมภาพรู้สึกเป็นสิริมงคล ที่ได้มีโอกาสมาแสดง
ธรรมกถาในที่ประชุมนี้ เพราะมาพูดในสถานที่ที่มีกิจการอัน
เนื่องด้วยพระศาสนา และมาพูดในเรื่องธรรมอันเป็นเรื่อง
สิริมงคล สำหรับหัวข้อที่ท่านตั้งให้พูดคือเรื่องกรรมนี้ จะพูด
ในแง่ไหนก็ตาม ก็รู้สึกว่าเป็นเรื่องสำคัญ เพราะเป็นที่เข้าใจ
ในหมู่พุทธศาสนิกชนอยู่ทั่วไปแล้วว่า เป็นหลักใหญ่ของพระ

* บรรยายที่พุทธสมาคมแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์ครั้งแรก
ในปรัชญาการศึกษาไทย (ฉบับพิมพ์ครั้งแรก) สำนักพิมพ์เคล็ดไทย พ.ศ.๒๕๑๘
พิมพ์ครั้งที่ ๒ ใน พุทธศาสนากับสังคมไทย สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง
พ.ศ.๒๕๒๕

พุทธศาสนา ความจริงหลักธรรมใหญ่มีอยู่หลายหลัก เช่นเรื่อง อริยสัจจ์ เรื่องปฏิจจสมุปบาท และเรื่องไตรลักษณ์ เป็นต้น ธรรมะแต่ละข้อๆ เหล่านั้นล้วนแต่เป็นหลักใหญ่ หลักสำคัญ ทั้งสิ้น แต่สำหรับหลักกรรมนี้ ประชาชนทั่วไปมีความรู้สึกว่ เกี่ยวข้องกับชีวิตของตนเองใกล้ชิดมาก เพราะฉะนั้น ความ คุ่นเคยกับคำว่ากรรมนี้ ก็อาจจะมืมากกว่าหลักธรรมอื่น ๆ

อย่างไรก็ดี เป็นอันรวมความในที่นี้ว่า กรรมเป็นหลัก ธรรมสำคัญ และเป็นเรื่องทีพุทธศาสนิกชนสนใจมาก และเป็น เรื่องทีมีความข้องใจกันอยู่มากด้วย ทีข้องใจนั้นก็เกิดจาก ความทียังกลางแกลง สงสัยในแง่มุมต่างๆ ไม่เข้าใจชัดเจน เหตุทีหลักกรรมเป็นปัญหาแก่เรามากนั้น ไม่ใช่วาเพราะเป็น หลักกรรมใหญ่หรือสำคัญอย่างเดียว แต่เป็นเพราะว่าได้มื ความเข้าใจคลาดเคลื่อนและสับสนเกิดขึ้นเกี่ยวกับหลักกรรม อยู่มาก เพราะฉะนั้น ในการทำความเข้าใจเรื่องกรรม นอก จากจะทำความเข้าใจในตัวหลักเองแล้ว ยังมีปัญหาเพิ่มขึ้น คือจะต้องแก้ความเข้าใจคลาดเคลื่อนสับสนในเรื่องกรรมนั้น ด้วย เพราะฉะนั้น อาตมภาพจึงรู้สึกว่ในการพูดทำความเข้าใจเรื่องกรรมนั้น ถ้าเราจะมาแก้ความเข้าใจคลาดเคลื่อน สับสนออกไปเสียก่อน อาจจะทำให้ความเข้าใจง่ายขึ้น คล้าย กับว่หลักกรรมนี้ไม่มีเฉพาะตัวหลักเองเท่านั้น แต่มีของอะไร

อันมาปิดบังมาเคลือบคลุมอีกชั้นหนึ่งด้วย ถ้าหากว่าเราจะทำ
ความเข้าใจเนื้อในเราจะต้องเปลื้องสิ่งที่ปิดบังนี้ออกไปเสียก่อน

ความคลาดเคลื่อนสับสนในเรื่องกรรม

๑. ความสับสนคลาดเคลื่อนในความหมาย

ที่นี้ หลักกรรมนี้มีอะไรที่เป็นความสับสนคลาดเคลื่อนเข้า
มาปิดบังคลุมอยู่ ขอให้ท่านทั้งหลายลองมาช่วยกันพิจารณาดู
อาตมภาพว่ามีหลายอย่างที่เดียว ในความเข้าใจของคนไทย
ทั่วไป หรือแม้แต่จำกัดเฉพาะในหมู่พุทธศาสนิกชน พอพูด
ถึงคำว่ากรรม ก็เกิดความเข้าใจในความคิดของแต่ละท่าน
ไม่เหมือนกันแล้ว กรรมในแง่ของคนทั่วไป อาจจะมี ความ
หมายอย่างหนึ่ง และกรรมในความหมายของนักศึกษาระดับสูงก็
อาจจะเป็นไปอีกอย่างหนึ่ง ไม่ตรงกันแท้ทีเดียว ตัวอย่างเช่น
ในสำนวนภาษาไทยเราพูดกันบ่อยๆ ว่า “ชาตินี้มีกรรม” หรือ
ว่า “เราทำมาไม่ดีก็กรรมมารับกรรมไปเถิด” หรือว่า “อะไรๆ
ก็สุดแต่บุญกรรมก็แล้วกัน” อย่างนี้เป็นต้น สำนวนภาษาเหล่านี้
นี้แสดงถึงความเข้าใจคำว่ากรรมในความคิดของคนทั่วไป
และขอให้ท่านทั้งหลายมาช่วยกันพิจารณาดูว่า ในคำพูดซึ่ง
สื่อถึงความเข้าใจอันนี้ มันมีอะไรถูกต้องหรือคลาดเคลื่อน
ไปบ้าง

จากคำที่อาตมภาพได้ยกมาอย่างนั้น ก็พอมองเห็นความเข้าใจของคนทั่วไปเกี่ยวกับกรรมว่า **ประการแรก** คนโดยมากมองกรรมไปในแง่ตัวผล คือเป็นผลของการกระทำ เพราะฉะนั้น เราจึงพูดว่ากัมหนำรับกรรม คำว่ากรรมในที่นี้เป็นผล หรือว่าเราไปเห็นคนได้รับภัยพิบัติหรือเหตุร้าย ประสบทุกข์ยากต่างๆ เราบอกว่านั่นกรรมของสัตว์ เท่ากับบอกว่า กรรมก็คือความทุกข์ยากอะไรต่ออะไรที่เป็นผลซึ่งเขาได้รับอยู่

ประการต่อไป เราพูดถึงกรรมโดยมุ่งเอาแง่ชั่วแ่งไม่ดี เรื่องร้ายๆ อย่างที่ว่ากัมหนำรับกรรม หรือว่ากรรมของสัตว์ ก็หมายถึงแง่ไม่ดีทั้งนั้น คือเป็นเรื่องร้ายๆ เป็นเรื่องทุกข์ เรื่องโศก เรื่องภัยอันตราย ความวิบัติ เหตุร้ายนานา นอกจากนั้นก็มุ่งไปในอดีต โดยเฉพาะมุ่งเอาชาติก่อนเป็นสำคัญ คำที่ว่ามาโดยมากก็มีความหมายสองที่เดียวไปหมดทั้ง ๓ แ่ง คือ มุ่งเอาในแง่เป็นเรื่องร้ายๆ และเป็นผลของการกระทำในอดีตชาติ ฉะนั้น กัมหนำรับกรรม ชาตินี้มีกรรม กรรมของสัตว์ สุดแต่บุญแต่กรรม อะไรทำนองนี้ รวมแล้วก็เป็นเรื่องไม่ดี เป็นเรื่องร้ายๆ เป็นเรื่องผลและเป็นเรื่องเกี่ยวกับในชาติก่อนทั้งนั้น พูดง่าย ๆ ว่า *คนทั่วไปมองความหมายของคำว่ากรรมในแง่ของผลร้ายของการกระทำชั่วในอดีตชาติ*

ทีนี้ลองมาพิจารณาว่าความหมายที่เข้าใจกันนั้นถูกหรือไม่ อาจจะถูกแต่ว่าถูกไม่หมด ได้เพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น ตามหลักธรรมะที่แท้จริง เพียงหลักต้นๆ ท่านก็บอกไว้แล้วว่า กรรมก็คือการกระทำนั่นเอง ง่ายที่สุด การกระทำอันนี้ไม่ได้หมายถึงถึงตัวผลแต่เป็นตัวการกระทำ หมายถึงในแง่เป็นเหตุมากกว่าเป็นผล จะมุ่งถึงกาลเป็นอดีตก็ได้ ปัจจุบันก็ได้ อนาคตก็ได้ ไม่เฉพาะต้องเป็นอดีตอย่างเดียว คือปัจจุบันที่ทำอยู่นี้ก็เป็นกรรม แล้วจะมองในแง่ลักษณะว่าดีหรือชั่วก็ได้ทั้งสองข้าง คือกรรมดีก็มี กรรมชั่วก็มี แล้วแสดงออกได้ทั้งกายทั้งวาจาทั้งใจ และที่พูดถึงกรรมอย่างนั้นอย่างนี้ ดูเหมือนว่าเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องรุนแรง ความจริงนั้น กรรมก็มีตั้งแต่เรื่องเล็กๆ น้อยๆ ในความคิดแต่ละขณะ ทุกๆ ท่านที่นั่งอยู่ในขณะนี้ กำลังกระทำกรรมด้วยกันทั้งนั้น อย่างน้อยก็กำลังคิด เพราะอยู่ในที่ประชุมนี้ ไม่สามารถแสดงออกในทางอื่นได้มาก ไม่มีโอกาสจะพูด หรือจะทำอย่างอื่น ก็คิด การคิดนี้ก็เป็นกรรม เพราะฉะนั้น ในความหมายที่ถูกต้องแล้ว กรรมก็หมายถึงการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา จะแสดงออกทางกายก็ตาม วาจาก็ตาม หรืออยู่ในใจก็ตาม เป็นอดีตก็ตาม ปัจจุบันก็ตาม อนาคตก็ตาม ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เป็นกรรมทั้งนั้น ฉะนั้นความหมายที่พูดกันทั่วไปนั้นจึงทำให้เกิดความสับสนคลาดเคลื่อน

ขึ้นมาได้อย่างหนึ่ง จะต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องตั้งแต่ต้น เป็นอันว่า ภาษาสามัญที่คนทั่วไปใช้พูดกันนั้น มีข้อคลาดเคลื่อนอยู่บ้าง ซึ่งจะต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้อง อันนี้เป็นแง่ที่หนึ่ง

๒. ความคลาดเคลื่อนในทัศนคติ

ก. ทัศนคติต่อตนเอง

แง่ที่ ๒ ซึ่งมีความคลาดเคลื่อนกันอยู่มากก็คือ ทัศนคติต่อกรรม พอปวดถึงกรรม ทัศนคติของคนทั่วไปก็มักจะเป็นไปในแง่ของการทอดธุระ หรือไม่มีความรับผิดชอบ ทอดธุระอย่างไร อันนี้อาจจะแบ่งได้เป็น ๒ ส่วน มองในแง่ตัวเองอย่างหนึ่ง กับมองในแง่ผู้อื่นอย่างหนึ่ง มองในแง่ตัวเอง ความรู้สึกทอดธุระ คือรู้สึกว่าย่อท้อ ยอมแพ้ ถดถอย และไม่คิดปรับปรุงตนเอง เช่นในประโยคที่ว่า “ชาตินี้มีกรรม” หรือว่า “เราทำมาไม่ดี ก็หมั้นรับกรรมไปเถิด” อันนี้มีแง่ที่พิจารณาได้ทั้งดีและไม่ดี คือเวลาท่านพูดอย่างนี้ เดิมก็คงมุ่งหมายว่า ในเมื่อเป็นการกระทำของเราเอง ทำไว้ไม่ดี เราก็ต้องยอมรับผลของการกระทำนั้น นี่คือความรู้สึกรับผิดชอบต่อตนเอง ยอมรับความผิดที่ตนเองก่อขึ้น แต่การที่พูดอย่างนี้ ท่านไม่ต้องการให้เราหยุดชะงักแค่นั้น ไม่ได้ต้องการให้เราหยุดเพียงว่า งอมืองอเท้าหยุดอยู่ แล้วไม่ต้องคิดปรับปรุงตนเอง แต่ท่านต้องการต่อไปอีกด้วยว่า เมื่อเรายอมรับผิดจาก

การกระทำของเราแล้ว ในแง่ตัวเราเอง เราล้านี้กับความผิดแล้ว เราจะต้องแก้ไขปรับปรุงตัวเองให้ดีขึ้นต่อไปด้วย แต่ในตอนที่เป็นการปรับปรุงนี้ มักไม่ค่อยคิด ก็เลยทำให้ความรู้สึกต่อกรรมนั้นหยุดชะงักแค่การยอมรับ แล้วก็เปลี่ยนกับยอมแพ้ แล้วก็หยุด แล้วก็ท้อถอย ไม่คิดปรับปรุงตนให้ก้าวหน้าต่อไป เพราะฉะนั้น เราจะต้องรู้จักแยกให้ครบ ๒ ตอน คือ ความรู้สึกรับผิดชอบต่อตนเองตอนหนึ่ง การที่จะคิดแก้ไขปรับปรุงตนต่อไปตอนหนึ่ง ความรู้สึกต่อกรรม ควรจะมีต่อตนเองทั้ง ๒ ด้าน คือ

๑. เราจะต้องมีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเอง และ

๒. ในเมื่อยอมรับส่วนที่ผิดแล้ว จะต้องคิดแก้ไขปรับปรุงตนเองเพื่อให้ถูกต้องต่อไปด้วย

ไม่ใช่หยุดเพียงยอมรับผิดแล้วก็เสร็จกันไปเท่านั้น ถ้าหากว่า เราใช้ความหมายของกรรมเพียงในแง่ของการยอมรับ และเสร็จสิ้นไปเท่านั้น ก็แสดงว่า เราไม่ได้ใช้ประโยชน์ตามหลักคำสอนเกี่ยวกับกรรมอย่างถูกต้องสมบูรณ์ และอาจจะให้เกิดผลเสียได้

ข. ทศนคติต่อผู้อื่น

ที่นี้ ในแง่ความคลาดเคลื่อนของทศนคติต่อผู้อื่น ก็เช่น

เดียวกัน เวลาเราไปเห็นคนได้รับทุกข์ภัยพิบัติอันตรายต่างๆ บางทีเราก็มุดกันว่า นั่นเป็นกรรมของสัตว์ พอว่าเป็นกรรมของสัตว์ เราก็มองเลย แล้วก็ช่างเขา บางท่านก็เลยไปกว่านี้อีก บอกว่าพุทธศาสนาสอนให้วางอุเบกขา ทำเฉยๆ หมายความว่า ใครจะได้ทุกข์ได้ร้อน เราก็มองเสียว่ากรรมของสัตว์ เขาทำมาเองไม่ดีเขาจึงได้รับผลอย่างนั้น เราก็มองอุเบกขา อันนี้ก็เป็นอย่างที่ไม่ถูก ต้องระวังเหมือนกัน

ในแง่ต่อผู้อื่น ทัศนคติก็จะต้องมี ๒ ด้านเหมือนกัน จริงอยู่ คนอื่นเขาได้รับภัยพิบัติเหตุร้ายอะไรขึ้นมา เราควรพิจารณาว่า อันนั้นเป็นผลของการกระทำของเขา เช่นคนที่ไม่ประพฤติชั่วถูกจับมาลงโทษ อันนั้นอาจจะพิจารณาได้ว่ากรรมของสัตว์จริง ที่จริงไม่ใช่เราพูดในแง่ผลหรือกรรมของสัตว์นั้นเราพูดเลยไปถึงอดีตว่า เพราะการกระทำของเขาที่ไม่ดีแต่ก่อน เขาจึงมาได้รับผลที่ไม่ดีในบัดนี้ ถ้าจะพูดให้เต็ม น่าจะบอกว่า อันนี้เป็นผลของกรรมของสัตว์ ไม่ใช่กรรมของสัตว์ แต่พูดย่อๆ ก็เลยบอกว่ากรรมของสัตว์ นี้ก็ถูกอยู่ชั้นหนึ่ง ว่าเราเป็นคนรู้จักพิจารณาเหตุผล คือชาวพุทธเป็นคนมีเหตุมีผล เมื่อเห็นผลหรือสิ่งใดปรากฏขึ้นมา เราก็มคิดว่านี่ต้องมีเหตุ เมื่อเขาได้ประสบผลร้าย ได้ถูกลงโทษอะไรอย่างนี้ มันก็ต้องมีเหตุ ซึ่งอาจจะเป็นการกระทำไม่มีของเขาเอง อันนี้

แสดงถึงความมีเหตุมีผลในเบื้องต้น คือวางใจเป็นกลาง พิจารณาให้เห็นเหตุผลตามความเป็นจริงเสียก่อน อย่างนี้ก็เป็นการแสดงอุเบกขาที่ถูกต้อง อุเบกขาที่ถูกต้องนั้นก็เพื่อดำรงธรรมไว้ ดำรงธรรมอย่างไร การวางใจเป็นกลาง ในเมื่อเขาสมควรได้รับทุกข์โทษนั้นตามสมควรแก่การกระทำของตน เราต้องวางอุเบกขา เพราะว่าจะได้เป็นการรักษาธรรมไว้ อันนี้เป็นการถูกในตอนที่หนึ่ง คืออุเบกขาเพื่อดำรงความเป็นธรรมหรือรักษาความยุติธรรมไว้ แต่อีกตอนหนึ่งที่หยุดไม่ได้ก็คือว่า นอกจากมีอุเบกขาแล้ว ในแง่ของความกรุณาก็ต้องคิดด้วยว่า เมื่อเขาได้รับทุกข์ภัยพิบัติแล้วเราควรจะช่วยเหลืออะไรบ้าง บางทีพุทธบริษัทก็พิจารณาปล่อยทิ้งไปเสียหมด ไปเห็นคนยากคนจนอะไรต่ออะไรก็กรรมของสัตว์หมด เลยไม่ได้คิดแก้ไขปรับปรุงหรือช่วยเหลือกัน ทำให้ขาดความกรุณาไป แทนที่จะเน้นเรื่องความกรุณากันบ้าง ก็เลยไปมีวเน้นเรื่องอุเบกขาสีๆ ที่จริงธรรมเหล่านี้ต้องใช้ให้ตรงเรื่องเหมาะเจาะ แม้แต่กรณีที่คนได้รับโทษ เราวางอุเบกขากับคนที่เขาได้รับโทษนั้น เราก็ต้องมีกรุณาอยู่ในตัวเหมือนกัน เราอุเบกขากับคนที่เขาได้รับโทษ เพราะเรามีความกรุณา เรามีเมตตาต่อสัตว์ทั้งหลายเหล่าอื่น บุคคลผู้นี้ได้รับโทษเพื่อให้คนทั้งหลายเหล่าอื่นจำนวนมากได้มีความสุข อยู่ด้วยความ

สงบเรียบร้อย หรือแม้แต่เป็นความกรุณาและเมตตาต่อตัวผู้ได้รับโทษเองว่า ผู้นี้เมื่อเขาได้รับโทษอย่างนี้แล้ว เขาจะได้สำนึกตน ประพฤติตนเป็นคนดีต่อไป จากนั้นก็ต้องคิดต่อไปอีกว่า เมื่อเขาได้รับทุกข์โทษของเขาแล้ว เราจะช่วยเหลือเขาให้พ้นจากความทุกข์นั้น และพบความสุขความเจริญได้อย่างไร อันนี้ก็มีความเมตตากรุณาแฝงอยู่ในนั้น ไม่ใช่เป็นสักแต่ว่าอุเบกขาอย่างเดียว อันนี้จึงเป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน ทำทีของความรู้สึกต่อเรื่องกรรมที่ไม่ครบถ้วน บางทีก็ทำให้มีผลเสียได้ ถ้าอย่างไรก็ควรจะมีให้ครบทุกอย่าง

เป็นอันว่า ทศนคตินี้ บางทีก็คลาดเคลื่อนในแง่ทั้งต่อตนเองและต่อคนอื่น ต่อตนเองนั้น หนึ่ง ต้องมีความรับผิดชอบ สอง ต้องมีความคิดแก้ไขปรับปรุงอยู่ด้วยพร้อมกัน และในแง่ต่อผู้อื่นก็ไม่ใช่เอาแต่อุเบกขาอย่างเดียว จะต้องมีความเมตตากรุณาด้วย ในส่วนใดที่ควรวางอุเบกขาก็วางด้วยเหตุผล เพื่อรักษาความเป็นธรรม หรือดำรงธรรมของสังคมไว้ และในแง่ของความเมตตากรุณา ก็เพื่อประโยชน์ของบุคคลนั้นเอง และเพื่อประโยชน์คนส่วนใหญ่ด้วย ต้องมีและมีไปได้พร้อมกัน อันนี้เป็นแง่ทศนคติ ซึ่งบางทีก็ลืมนึกย้ำเน้นกันไป

๓. ความสับสนคลาดเคลื่อนในตัวธรรม

ประการที่ ๓ เป็นความคลาดเคลื่อนและสับสนในตัว

หลักธรรมทีเดียวนั้น อันนี้รู้สึกว่าเป็นเรื่องใหญ่ ในใจของพุทธศาสนิกชนนั้น เวลานั้นถึงกรรม ก็คล้ายกับความหมายที่อาตมภาพได้พูดมาข้างต้น คือมันจะพูดถึงเรื่องเก่า ไม่ค่อยนึกถึงกรรมที่กระทำในปัจจุบัน โดยมากเอาอดีตชาติเป็นเกณฑ์ ทีนี้หลักกรรมในพุทธศาสนา มีแง่หนึ่งที่เราควรพยายามศึกษาให้เกิดความเข้าใจชัดเจน คือแง่ที่จะต้องแยกจากหลักคำสอนในศาสนาอื่น พุทธศาสนานั้นเกิดในชมพูทวีป คือประเทศอินเดีย เมื่อประมาณ ๒๕๐๐ ปีมาแล้ว ในสมัยนั้นศาสนาต่างๆ ในอินเดียมีคำสอนเรื่องกรรมอยู่เหมือนกัน ศาสนาฮินดูก็มีคำสอนเรื่องกรรม ศาสนานิครนธ์ หรือที่เราเรียกว่า ศาสนาเซน หรือมหาวิระ ท่านก็มีคำสอนเรื่องกรรมเหมือนกัน และก็เน้นคำสอนเรื่องกรรมนี้ไว้เป็นหลักสำคัญมาก ในเมื่อพุทธศาสนาอุบัติขึ้น พระพุทธองค์ก็ได้ทรงทราบคำสอนของศาสนาเหล่านี้แล้ว และได้ทรงพิจารณาเห็นว่า เป็นความเข้าใจที่ยังคลาดเคลื่อนไม่สมบูรณ์ พระองค์จึงได้ทรงสอนหลักกรรมของพุทธศาสนาขึ้นมาใหม่ เป็นหลักกรรมซึ่งเกิดจากการที่พระพุทธองค์ต้องการแก้ไขความเชื่อที่ผิดในหลักกรรมเดิม แสดงว่าหลักกรรมใหม่นี้จะต้องผิดกับหลักกรรมเก่า ที่สอนกันแต่เดิมในศาสนาพราหมณ์ ฮินดู และนิครนธ์ เป็นต้น เรื่องหลักกรรมในศาสนาของเรา ถ้าแยกแยะ

ออกไปโดยศึกษาเปรียบเทียบกับคำสอนในศาสนาเดิม เราจะเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น

หลักกรรมในศาสนาฮินดูหรือในศาสนานิกรณณ์นั้น เมื่อเทียบกับพระพุทธศาสนา ในสายตาของคนต่างประเทศ โดยเฉพาะพวกฝรั่งที่มาศึกษามักเข้าใจว่าเหมือนกัน พุทธศาสนาก็สอนเรื่องกรรม ฮินดู นิกรณณ์ก็สอนเรื่องกรรมทั้งนั้น ก็เข้าใจว่าคำสอนในศาสนาเหล่านี้เหมือนกัน ที่จริงไม่เหมือน ในศาสนาฮินดูเขามีหลักกรรมเหมือนกัน ที่ว่าในตัวคนแต่ละคนมีอาตมัน บุคคลแต่ละคนกระทำความกรรมเป็นเครื่องปิดบังอาตมัน ด้วยอำนาจกรรมนี้ บุคคลจึงต้องเวียนว่ายตายเกิดไปจนกว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้น อันนี้ดูเผินๆ ก็คล้ายของพุทธศาสนา แต่ศาสนาฮินดูสอนหลักกรรมเพื่อเป็นฐานรองรับการแบ่งแยกวรรณะ ส่วนพระพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อหักล้างเรื่องวรรณะ หลักกรรมของศาสนาทั้งสอง จะเหมือนกันได้อย่างไร ตรงกันแต่ชื่อเท่านั้น ส่วนในศาสนานิกรณณ์ก็มีความเชื่อในสาระสำคัญของกรรมคล้ายกันอย่างนี้ พระพุทธเจ้าเคยตรัสเล่าความเชื่อเรื่องกรรมของนิกรณณ์ไว้ อาตมภาพจะลองอ่านพุทธพจน์ให้ฟัง ในเวลาอาตมภาพอ่าน ขอให้ท่านสาธุชนลองเทียบในใจกับหลักกรรมของเราว่า มันเหมือนหรือต่างกันอย่างไร

ลัทธิที่ขัดต่อหลักกรรม

พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี อย่างหนึ่งอย่างใดที่ได้เสวย ทั้งหมดนั้นเป็นเพราะกรรมที่ตัวทำไว้ในปางก่อน โดยนัยดังนี้ เพราะกรรมเก่าหมดสิ้นไปด้วยตบะ ไม่ทำกรรมใหม่ ก็จะไม่ถูกบังคับต่อไป เพราะไม่ถูกบังคับต่อไป ก็สิ้นกรรม เพราะสิ้นกรรมก็สิ้นทุกข์ เพราะสิ้นทุกข์ก็สิ้นเวทนา เพราะสิ้นเวทนามาก็เป็นอันสลัดทุกข์ได้หมดสิ้น ภิกษุทั้งหลาย พวกนิครนถ์มีวาทะอย่างนี้”

อันนี้มาในเทวทหสูตร พระไตรปิฎกเล่ม ๑๔ มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสกั พุทธพจน์ที่ยกมาอ้างนี้ แสดงลัทธินิครนถ์หรือ ศาสดามหาวีระ นิครนถนาฏบุตร ที่เราเรียกกันทั่วไปว่า ศาสนาเซน ศาสนาเซนนี้นับถือคำสอนเรื่องกรรมเก่า เรียกเต็มว่า ปุพเพกตเหตุวาท เรียกสั้นๆ ว่า ปุพเพกตวาท

เมื่อพูดถึงเรื่องนี้แล้ว อาตมภาพก็เลยอยากจะพูดถึงลัทธิที่จะต้องแยกออกจากหลักกรรมให้ครบทั้งหมด ขอให้กำหนดไว้ในใจทีเดียวว่า เราจะต้องแยกหลักกรรมของเราออกจากลัทธิที่เกี่ยวกับเรื่องสุขทุกข์ของมนุษย์ที่ได้รับในปัจจุบัน ๓ ลัทธิในสมัยพุทธกาลนั้นมีคำสอนสำคัญอยู่ ๓ ลัทธิ ที่กล่าวถึงทุกข์สุขที่เราได้รับอยู่ในขณะนี้ ถึงปัจจุบันนี้ลัทธิศาสนาทั้งหมดเท่าที่มีก็สรุปลงได้เท่านี้ ไม่มีพ้นออกไป พระพุทธเจ้าเคยตรัสถึง

ลัทธิเหล่านี้และบอกว่าคำสอนของพระองค์ไม่ใช่คำสอนในลัทธิเหล่านี้ ลัทธิเหล่านั้นเป็นคำสอนประเภทอกิริยา อกิริยา คือหลักคำสอนหรือทัศนคติแบบที่ทำให้ไม่เกิดการกระทำ เป็นมิจฉาภิภูฏฐิอย่างร้ายแรง อาตมภาพจะอ่านลัทธิมิจฉาภิภูฏฐิ ๓ ลัทธินี้ตามนัยพุทธพจน์ที่มาจาก *อังกุตตรนิกาย* *ติกนิกาย* พระสุตตันตปิฎกบาลี เล่ม ๒๐ และในคัมภีร์วิมังค์แห่งอภิธรรมปิฎก

พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ลัทธิเตยรติย์ ๓ ลัทธิเหล่านี้ ถูกบัณฑิตไต่ถามซักไซ้ไล่เลียงเข้า ย่อมอ้างการถือสืบๆ กันมา จัดเข้าในพวกอกิริยา คือ

๑. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มีไม่สุขมีไม่ทุกข์ดี อย่างหนึ่งอย่างใดก็ตามที่คนเราได้เสวยทั้งหมดนั้น ล้วนเป็นเพราะกรรมที่กระทำในปางก่อน ลัทธินี้เรียกว่า ปุพเพกตเหตุ (*ปุพเพกตวาท*)
๒. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มีไม่สุขมีไม่ทุกข์ดี อย่างหนึ่งอย่างใดก็ตามที่คนเราได้เสวยทั้งหมดนั้น ล้วนเป็นเพราะการบันดาลของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของ เรียกว่า อิศวรนิรมิตวาท (*อิศวรนิรมิตวาท*)
๓. สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะ มีทิฏฐิอย่างนี้ว่า สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มีไม่สุขมีไม่ทุกข์ดี อย่างหนึ่งอย่างใดก็ตามที่คนเราได้เสวยทั้งหมดนั้น ล้วนหาเหตุหาปัจจัยมิได้ เรียกว่า อเหตุอปัจจัยยะ (*อเหตุวาท*)”

ลัทธิทั้งสามนี้ ท่านพุทธศาสนิกชนฟังแล้ว อาจจะข้องใจขึ้นมา เอ ลัทธิที่หนึ่งดูคล้ายกับหลักกรรมในพุทธศาสนาของเราบอกว่า สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มิใช่สุขมิใช่ทุกข์ที่ดีที่เราได้รับอยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นเพราะกรรมที่กระทำไว้ในปางก่อน เอ ดูเหมือนกันเหลือเกิน นี่แหละเป็นเรื่องสำคัญ ถ้าหากว่าเราได้ศึกษาเปรียบเทียบเสียบ้าง บางทีจะทำให้เราเข้าใจหลักกรรมของเราชัดเจนยิ่งขึ้น ถ้าไม่ระวัง เราอาจจะนำเอาหลักกรรมของเราไปปรับปรุงเป็นหลักกรรมของศาสนาเดิมที่พระพุทธเจ้าต้องการแก้ไข โดยเฉพาะคือลัทธิของท่านนิครนถนาฏบุตรเข้าก็ได้ เพราะฉะนั้น อาตมาภาพจึงเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญ

ทีนี้ ทำไมพระพุทธเจ้าจึงได้ทรงดำเนินลัทธิทั้ง ๓ นี้เล่า พระองค์ได้ทรงแสดงโทษของการนับถือลัทธิ ๓ ลัทธินี้ไว้ อันนี้จะขออ่านตามนัยพุทธพจน์เหมือนกัน

พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อบุคคลมายึดเอากรรมที่ทำได้ในปางก่อนเป็นสาระ จันตะกิติ ความพยายามกิติ ว่าสิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ ก็ยอมไม่มี”

ส่วนเรื่องของอีก ๒ ลัทธิก็เช่นเดียวกัน เมื่อนับถือพระผู้เป็นเจ้า หรือความบังเอิญ ไม่มีเหตุปัจจัยแล้ว จันตะกิติ ความเพียรพยายามกิติ ว่าอันนี้ควรทำ อันนี้ไม่ควรทำ ก็ยอมไม่มี

เมื่อถือว่า ผลอะไรที่เราจะได้รับ มันก็แล้วแต่กรรมที่จำ

ไว้แต่ปางก่อน มันจะสุขทุกข์อย่างไรก็แล้วแต่กรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เราก็ไม่เกิดฉันทะความเพียรพยายามว่าเราควรจะทำอะไร ถึงเรื่องพระผู้เป็นเจ้าก็เหมือนกัน อ้อนวอนเอาที่แล้วกัน หรือว่าแล้วแต่พระองค์จะโปรดปราน ที่จะมาคิดเพียรพยายามทำด้วยตนเองก็ไม่มี ผลที่สุดก็ต้องสอนล้าทับเพิ่มเข้าไปอีกว่า พระเจ้าจะช่วยเฉพาะคนที่ช่วยตนเองก่อนเท่านั้น ไปๆ มาๆ ก็เข้าหลักกรรม ความบังเอิญไม่มีเหตุปัจจัยก็เช่นเดียวกัน ก็เราจะต้องไปทำอะไรทำไม ทำก็ไม่ได้ผลอะไร เพราะไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย บังเอิญไปก็ต้องเป็นอย่างนั้น ไม่ต้องทำอะไร ผลจะเกิดก็เกิดเอง แล้วแต่โชค รวมความว่า ๓ ลัทธินี้ ข้อเสียหรือจุดอ่อนก็คือ ทำให้ไม่เกิดความเพียรพยายามในทางความประพฤติปฏิบัติ ไม่เกิดฉันทะในการกระทำ ส่วนหลักกรรมในพระพุทธศาสนา มองเทียบแล้วก็คือว่าจะต้องให้เกิดฉันทะ เกิดความเพียรที่จะทำ ไม่หมดฉันทะ ไม่หมดความเพียร อันนี้เป็นหลักตัดสินในแง่ทางปฏิบัติ

หลักกรรมที่แท้

การแยกจากความเข้าใจที่ผิด

เมื่อเข้าใจหลักกรรมโดยการเปรียบเทียบกับ ๓ ลัทธิที่ว่ามานี้แล้ว อารมณ์ภาพเห็นว่า ก็จะแก้ไขข้อคลาดเคลื่อนล้าสน

ข้างต้นได้หมดเหมือนกัน คือ ความคลาดเคลื่อนในแง่ความหมายของศัพท์อย่างที่เราเข้าใจกันทั่วไปก็ตาม หรือความคลาดเคลื่อนในแง่ทัศนคติก็ตาม อันนี้แก้ไขได้หมด เพราะฉะนั้นเราจะต้องทำความเข้าใจหลักการของเราให้ถูกต้อง อย่าปนกับนิครนถ์ ในศาสนาของนิครนถ์เขาถือลัทธิกรรมเก่า สุขทุกข์อะไรเราจะได้รับอย่างไร ก็เพราะกรรมเก่าทั้งสิ้น เขาจึงสอนให้ทำกรรมเก่านั้นให้หมดไปเสีย แล้วไม่ทำกรรมใหม่ ทีนี้กรรมเก่าจะหมดไปได้ได้อย่างไร กรรมเก่าจะหมดไปได้ด้วยการบำเพ็ญตบะ พวกนี้ก็เลยบำเพ็ญทุกรกิริยา ทำอัตตกิลมณานุโยคที่พระพุทธองค์ก็เคยทรงไปบำเพ็ญเมื่อก่อนตรัสรู้ บำเพ็ญอยู่ถึง ๖ ปี จนแน่พระทัยแล้วก็ทรงประกาศว่าเป็นข้อปฏิบัติที่ผิด ไม่ได้ผลอะไร

พวกนิครนถ์ไม่ต้องการทำกรรมใหม่ กรรมเก่าก็หมดไปด้วยตบะ ขอให้เทียบหลักนี้กับคำสอนในทางพุทธศาสนา ในสัพพายตนวรรค สังยุตตนิกาย พระไตรปิฎก เล่ม ๑๘ มีพุทธพจน์ว่าด้วยเรื่องกรรมไว้ในแง่หนึ่ง พระองค์ตรัสว่า “เราจะแสดงกรรมเก่ากรรมใหม่ ความดับกรรม และทางดับกรรม” แล้วพระพุทธองค์ก็ตรัสว่า “กรรมเก่าคืออะไร? จักขุ โสตะ มานะ ชิวหา กาย มโน นี้ชื่อว่ากรรมเก่า; อะไรที่ชื่อว่ากรรมใหม่ การกระทำที่เราทำอยู่ในบัดนี้ นี้แหละชื่อว่ากรรมใหม่; แล้วอะไรคือ

ความคับกรรรม? ท่านบอกว่าความคับกรรรมแห่งกายกรรรม วจีกรรรม มโนกรรรมนั้น ชื่อว่าความคับกรรรม: อะไรเป็นทาง คับกรรรม? มรรคมีองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ คือสัมมาทิฏฐิเป็นต้น สัมมาทิฏฐิเป็นปริโยสาน นี้เรียกว่า ทางคับกรรรม”

อันนี้จะตรงกับลัทธินิครนถ์อย่างไร ในลัทธินิครนถ์เขาสอนว่าทางคับกรรรมคือคับกรรรมเก่าโดยบำเพ็ญตบะ กับคับกรรรมใหม่โดยไม่ทำ พุทธศาสนาคับกรรรมโดยมรรคมีองค์ ๘ เราจะเห็นว่าที่ว่าคับกรรรมนั้น ไม่ใช่ไม่ทำอะไร ทำทีเดียวแหละ แต่ว่าทำอย่างดีอย่างมีเหตุมีผล ทำอย่างมีหลักมีเกณฑ์ ทำด้วยปัญญา คือทำตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือมรรคมีองค์ ๘ ประการ ต้องทำกันยกใหญ่ทีเดียว ตามหลักคับกรรรมในที่นี้ ไม่ใช่ไม่ทำ มรรคมีองค์ ๘ ประการ ต้องใช้ความเพียรพยายามเป็นอย่างมาก ต้องพยายามเพื่อให้มีสัมมาทิฏฐิ มีความเห็นที่ถูกต้อง เพื่อให้มีสัมมาสังกัปปะ มีความดำริความคิดที่ถูกต้อง ให้มีสัมมาวาจา ใช้คำพูดที่ถูกต้อง ให้มีสัมมากัมมันตะ การกระทำที่ถูกต้อง ทางกาย สัมมาอาชีวะ มีการเลี้ยงชีวิตโดยสัมมาชีพ สัมมาวายามะ มีความพยายามที่ถูกต้อง สัมมาสติ มีสติที่ถูกต้อง สัมมาสมาธิ บำเพ็ญปลุกฝังสมาธิที่ถูกต้อง **หลักคับกรรรมในพุทธศาสนา**คือทำกันใหญ่เลย ไม่ใช่ไม่ทำ **ต้องทำจริงจัง** โดยนัยนี้ ถ้าเรามองดูหลักกรรรมที่

พุทธศาสนาสอนไว้ในที่ต่างๆ แล้วจะเห็นว่ามุ่งหมายให้เกิดการกระทำ และที่พระพุทธเจ้าปฏิเสทหลักกรรมในศาสนาเก่าก็เพราะหลักกรรมในศาสนานั้นไม่ส่งเสริมให้เกิดฉันทะความเพียรพยายามในการกระทำ เพราะฉะนั้น ถ้าหลักกรรมของเราได้สอนกันไปแล้วทำให้ไม่เกิดฉันทะความเพียรพยายามก็มีเกณฑ์ตัดลินได้อันหนึ่งว่า การสอนคงจะคลาดเคลื่อนเสียแล้ว เป็นอันว่า ในที่นี้เราจะต้องแก้ความคลาดเคลื่อนออกไปเสียก่อน อันนี้เป็นจุดที่อาตมภาพต้องการชี้ว่า เราควรจะต้องแก้ไขเพื่อทำความเข้าใจกันให้ถูกต้อง

การทำความเข้าใจให้ถูกต้อง

ขั้นต่อไป คือ เราควรจะทำทำความเข้าใจกันให้ถูกต้องในหลักกรรมของเราอย่างไร *ประการแรก* เราจะต้องศึกษาความหมายให้ชัดเจน อย่าเพิ่งไปเชื่อหรือยึดถือตามที่เข้าใจกันสามัญว่า พุศกันอย่างนั้นก็เป็นอันถูกต้อง อย่าเพิ่ง ต้องศึกษาให้เห็นชัดเจน ให้เข้าใจแจ่มแจ้งว่า พระพุทธเจ้าต้องการอะไรกันแน่ ที่ว่าเมื่อก็เราจะเห็นว่าความเชื่อของเราในปัจจุบันนี้ คล้ายกับลัทธิกรรมเก่ามากอย่างไร แต่ในทางตรงกันข้ามก็อาจเกิดความข้องใจว่า เอ พุทธศาสนานี้ไม่เชื่อกรรมเก่าเลยหรืออย่างไร ก็ไม่ใช่อย่างนั้น จะต้องทำความเข้าใจขอบเขตให้ถูกต้องว่า กรรมเก่าแค่ไหน กรรมใหม่แค่ไหน ถ้า

ว่าโดยสรุปก็คือ พุทธศาสนาทือหลักแห่งเหตุและผล ถือว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามเหตุปัจจัย ผลที่จะเกิดขึ้นต้องมีเหตุ และเมื่อเหตุเกิดขึ้นแล้ว ผลก็ย่อมเป็นไปโดยอาศัยเหตุปัจจัย นั้นมันสอดคล้องกันอยู่ ในเรื่องกรรมนี้ก็เช่นเดียวกัน กรรม เป็นเรื่องของหลักเหตุผลที่เกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ เมื่อ มันเป็นหลักของเหตุผลแล้ว มันก็ต้องมีทั้ง ๓ กาลนั้นแหละ มันต้องมีทั้งอดีตทั้งปัจจุบันทั้งอนาคต เพราะฉะนั้น ก็ไม่ได้ ปฏิเสธกรรมเก่า แต่ที่ผิดก็คือไปฝังจิตใจว่าอะไรๆ ต้องเป็น เพราะกรรมเก่าไปหมด นี่มันเป็นข้อเสีย พุทธศาสนาทือว่า กรรมเก่ามันเสร็จไปแล้ว เราย้อนกลับไปทำหรือไม่ทำอีก ไม่ได้ “กตสฺส นตฺถิ ปฏิการ” การกระทำที่ทำได้แล้ว เราไปทวน กลับให้กลายเป็นไม่ได้ทำไม่ได้ ทีนี้ ประโยชน์ที่เราจะได้จาก กรรมเก่ามีอะไร มันเป็นเหตุปัจจัยอยู่ในกระบวนการของ วงจรปฏิจจุสมุปบาท มันเกิดขึ้นมาแล้ว มันเป็นเหตุ เรา ปฏิเสธไม่ได้ ตามหลักของเหตุผล การกระทำในอดีตก็คือ การกระทำที่ทำได้แล้ว มันย่อมต้องมีผล ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าเรา ควรจะได้ประโยชน์จากอดีตอย่างไร ทำไปแล้วแก้ไขกลายเป็นไม่ทำไม่ได้ แต่ว่าเรามีทางใช้ประโยชน์จากมันได้ คือ ไนแ่งที่จะทำให้เกิดเป็นบทเรียนแก่ตนเองอย่างหนึ่ง และการ ที่จะรู้จักพิจารณาไตร่ตรองมองเห็นเหตุผล รู้จุดที่จะแก้ไข

ปรับปรุง ทำให้เป็นคนหนักแน่นในเหตุผล และทำให้เป็นคน
รู้จักผิดชอบตนเอง ไม่มัวโทษผู้อื่นอยู่เรื่อยๆ อย่างหนึ่ง ให้
รู้จักพิจารณาว่า ผลที่เกิดกับตนเองเกี่ยวข้องกับกรรมกระทำ
ของตัวเองอย่างไร ไม่ใช่มัวรอรับแต่ผลของกรรมเก่า เมื่อ
พิจารณาเห็นเหตุผลแล้ว ก็จะเป็นบทเรียนสำหรับคิดแก้ไข
ปรับปรุงตนเองต่อไป จุดที่พระพุทธเจ้าต้องการที่สุดก็คือ
เรื่องปัจจุบัน เพราะว่าอดีตเราไปทำแค้นไม่ได้ แต่ปัจจุบันนี้
เป็นสิ่งที่เราทำได้ เรามีอิสรภาพมากทีเดียวในปัจจุบันที่จะ
กระทำการต่างๆ เพราะฉะนั้น เราจะต้องสร้างทัศนคติที่ถูก
ต้องต่อกรรม แต่ละอย่างว่า กรรมเก่าเราควรจะวางความ
รู้สึกอย่างไร เอามาใช้ประโยชน์อย่างไร กรรมใหม่เราควรจะ
ทำอย่างไร นี่ขีดวงแยกกันให้ถูกต้อง แล้วจึงจะได้ผลดีขึ้นมา

วัตถุประสงค์ของการสอนหลักกรรม

ประการต่อไป เราควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์
ประสงค์ในการสอนเรื่องกรรมของพระพุทธเจ้าว่า เดิมทีเดียว
ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องกรรมขึ้นมา นี้ พระองค์มีวัตถุประสงค์
หรือต้องการอะไร มีความมุ่งหมายอย่างไร ในการ
ปฏิบัติธรรมนี้สิ่งสำคัญที่สุดอันหนึ่งคือ ต้องเข้าใจวัตถุประสงค์
ถ้าไม่เข้าใจวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายแล้ว การปฏิบัติ
ธรรมจะไขว่เขวเลื่อนลอย เมื่อเลื่อนลอยไปพักหนึ่งแล้วก็จะ

เข้าใจผิด ที่เราเข้าใจผิดเรื่องสันโดษเรื่องอุเบกขาอะไรนี่ เพราะว่าโดยมากสอนแต่ความหมาย ทำความเข้าใจแต่ความหมาย แล้วไม่ได้คำนึงถึงวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายว่า ในการปฏิบัติธรรมข้อนี้ ท่านมุ่งหมายเพื่ออะไร อย่างสันโดษนี่เราปฏิบัติเพื่ออะไร ถ้าจะซักถามในแง่วัตถุประสงค์ขึ้นมา บางทีก็ซักอีตัดกันทีเดียวว่า เอ นี่จะต้องการอะไรแน่ จะปฏิบัติธรรม ปฏิบัติศีล เรามักจะศึกษาเฉพาะในแง่ความหมาย แต่ถ้าจะถามว่า ศีลนี้เราปฏิบัติเพื่ออะไร ตอนนี้อย่างที่ซักยังไม่ชัด บางทีก็ตอบโพล่งทีเดียว บอกเพื่อพระนิพพาน ตอบอย่างนี้คลุมเครือ ตอบข้ามไปหาวัตถุประสงค์ใหญ่ จริงอยู่ วัตถุประสงค์ของพระพุทธศาสนาชั้นสูงสุดเพื่อพระนิพพาน แต่ว่าไม่ใช่ปฏิบัติศีลอย่างเดียวไปนิพพานได้ มันต้องมีเป็นขั้นเป็นตอน เพราะฉะนั้น นอกจากวัตถุประสงค์ใหญ่แล้ว ยังต้องมีวัตถุประสงค์เฉพาะ ว่านี่เพื่ออะไร จะตอบว่าเพื่อสมาธิหรือเพื่ออะไรก็ต้องตอบมาให้เห็น สันโดษก็เช่นเดียวกัน กรรมก็เช่นเดียวกัน ถ้าเราเข้าใจความมุ่งหมายในการสอนในการปฏิบัติ ความหมายของธรรมนั้นก็ชัดเจนขึ้นด้วย และก็เป็นการปฏิบัติอย่างมีหลักเกณฑ์ ไม่ใช่เลื่อนลอย ไขว่ไขว่ สับสน

ก. ให้เลิกแบ่งแยกชนชั้นโดยชาติกำเนิด

ที่นี้ลองมาดูความมุ่งหมายของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอน

เรื่องกรรม ศึกษาในแง่นี้จะเห็นว่ามีความมุ่งหมายเหลือเกิน พระพุทธองค์ทรงสอนเรื่องกรรมนี้อย่างแรกก็คือเพื่อขจัดความเชื่อถือและการประพฤติปฏิบัติในสังคมของศาสนาพราหมณ์เดิมเกี่ยวกับเรื่องวรรณะ วรรณะคือการแบ่งชนเป็นชั้นต่างๆ ตามชาติกำเนิด ศาสนาพราหมณ์ถือว่าคนเราเกิดมาเป็นลูกกษัตริย์ก็เป็นกษัตริย์ เป็นลูกพราหมณ์ก็เป็นพราหมณ์ เป็นลูกแพศย์ก็เป็นพ่อค้า เป็นลูกศูทรก็เป็นกรรมกร คนรับใช้ก็ต้องเป็นวรรณะนั้นตลอดไป แล้วแต่ชาติกำเนิด แก้ไขไม่ได้ อันนี้เป็นคำสอนเดิมเขาสอนอย่างนั้น ครั้นมาถึงพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงเน้นเรื่องกรรมเกี่ยวกับวรรณะนั้นว่า คนเรานั้น "น ขจจา วสโล โทติ. น ขจจา โทติ พุราหฺมโณ" บอกว่า คนเราไม่ได้เป็นคนถ้อย คนต่ำทราม เพราะชาติกำเนิด และก็ไม่ได้เป็นพราหมณ์ คือคนสูงเพราะชาติกำเนิด แต่ "กมฺมุนา วสโล โทติ. กมฺมุนา โทติ พุราหฺมโณ" จะเป็นคนทรามก็เพราะกรรม และเป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม อันนี้ถ้าเรามองกรรมเป็นกรรมเก่า มันก็เข้าไปเป็นอันเดียวกับคำสอนเดิมเขา คือ เป็นพราหมณ์ เขาก็บอกว่า อ้อ ของท่านก็เหมือนกัน ท่านบอกเพราะกรรม นี้ก็เพราะกรรมเก่าสิ่งจึงเกิดมาเป็นพราหมณ์ เกิดมาเป็นคนถ้อยก็อันเดียวกัน คือตามชาติกำเนิดเหมือนกัน ที่จริงไม่ใช่อย่างนั้น กรรมในที่นี้หมายถึงการกระทำในความหมายหยาบที่สุด

ก็หมายถึงอาชีพการงาน อย่างในพุทธพจน์นี้ก็มีขยายต่อไป เช่นบอกว่า ใครไปทำนาทำไร่ คนนั้นก็เป็นอย่างนา ไม่ใช่เป็นพราหมณ์ ถ้าคนไหนไปลักขโมยเขา คนนั้นก็โจร คนไหนไปปกครองบ้านเมือง คนนั้นก็ราชา ดังนี้ เป็นต้น นี่พระองค์ขยายความเรื่องกรรม หมายความว่า การกระทำที่ประกอบกันอยู่นี้ ความประพฤตินี้ เป็นไปอยู่นี้ แผลเป็นหลักเกณฑ์สำคัญที่จะวัดคน พุทธศาสนาไม่ต้องการให้มัวไปวัดกันด้วยชาติกำเนิด แต่ให้วัดกันด้วยการกระทำ ความประพฤตินี้ บุคคลนั้นประกอบและเป็นไปอย่างไร ตั้งแต่คุณธรรมในจิตใจออกไป นี่ก็เป็นแง่หนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นมาก ถ้าเราอ่านในพระไตรปิฎกจะเห็นว่า มีพระสูตรต่างๆ ที่พยายามนำหลักกรรมมาแก้ไขเรื่องการแบ่งชั้นวรรณะโดยชาติกำเนิดนี้มากมาย

ข. ให้รู้จักพึ่งตนเองและหวังผลสำเร็จด้วยการลงมือทำ

อีกแง่หนึ่งที่สำคัญก็คือ ความเพียรพยายามในการพึ่งตนเอง และรู้จักแก้ไขปรับปรุงตนเอง อันนี้ก็สำคัญที่พระพุทธเจ้าทรงสอนย้ำบ่อยๆ อย่างหลัก *อตตา ทิ อตตโน นาโถ* คนเป็นที่พึ่งแห่งตน หรืออย่าง *คฺมุเทหิ กิจฺจํ อาตมฺปิ* ความเพียรทำน้ทั้งหลายต้องทำเอง *อภฺยาตาโร ตถาคตา* ตถาคตทั้งหลายเป็นผู้บอก เป็นผู้ชี้ทางให้ ก็เป็นเรื่องที่พยายามให้คนเรามีความเพียรพยายามในการกระทำ อย่าไปมัวหวังพึ่ง

ปัจจัยภายนอกอยู่ เพราะปัจจัยภายนอกนั้นมันไม่ยั่งยืนและมันไม่อยู่กับตัวเอง มันไม่แน่นอน และถึงอย่างไรก็ตาม ตัวเรานี้ก็ต้องทำ ถ้าจะให้เกิดผลสำเร็จแท้จริงแล้ว จะต้องทำจะต้องฟังตัวเองให้มากที่สุด พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่องนี้อยู่เสมอ พยายามให้เราหันมาฟังตัวเองให้มากขึ้น ลดความพึ่งปัจจัยภายนอก ความเชื่อถือในเรื่องสิ่งที่จะมาอำนวยความสะดวกของเราโดยทางลัด ให้มันน้อยลงไปๆ อันนี้ก็เป็นแง่หนึ่ง พระพุทธเจ้ามีวัตถุประสงค์หลายอย่างในการสอนเรื่องกรรม แต่ว่าหลักใหญ่ๆ ก็มีอย่างนี้ อาตมภาพขอยกมาเพียง ๒ อย่างนี้ก่อน

การทำความเข้าใจในวัตถุประสงค์ที่กล่าวมานี้ จุดสำคัญก็คือต้องการให้เรามีความเพียรพยายามในการที่จะประพฤติทำความดีแก้ไขปรับปรุงตนเองขึ้นไป อันนี้แหละเป็นหลักสำคัญมาก ในพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าจุดมุ่งหมายจะบรรลุได้ก็โดยที่ตัวเราต้องทำ ศาสตราครุฑอาจารย์เป็นเพียงผู้แนะผู้บอกทางให้เท่านั้น ไม่ใช่ช่วยเราไม่ได้เลย ช่วยแบบที่ว่าส่งเราไปสวรรค์ ส่งเราไปนรก ส่งเราไปนิพพานนั้นส่งไปไม่ได้ แต่บอกทางให้ ชี้ทางให้ แนะนำพร่ำสอนกันได้ เป็นกัลยาณมิตรให้ แต่ถึงตอนที่เราจะต้องทำ อันนี้เป็นแง่วัตถุประสงค์

ความหมายที่แท้ของกรรม

ต่อไปจะพูดถึงตัวแท้ของหลักกรรมเอง ซึ่งก็จะต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องตามความเป็นจริงเหมือนกัน หลักกรรมเป็นหลักกรรมที่ลึกซึ้ง พอพูดถึงความหมายที่ลึกซึ้งก็กลายเป็นเรื่องเกี่ยวกันเข้าไปถึงหลักใหญ่ๆ โดยเฉพาะปัจจุสมุปบาท จะต้องระลึกไว้ว่า กรรมนี้ไม่ใช่แต่เพียงเรื่องภายนอก ไม่ใช่การกระทำที่แสดงออกมาทางกาย ทางวาจาเท่านั้น ต้องมองเข้าไปถึงกระบวนการทำงานในจิตใจ ผลที่เกิดขึ้นในจิตใจแต่ละขณะๆ ที่เดียว ความหมายที่แท้จริงของกรรมมุ่งเอาที่นั่น คือ ความเป็นไปในจิตใจของแต่ละคน แต่ละขณะ กรรมที่จะแสดงออกมาทางกาย ทางวาจาอะไรๆ ก็ต้องเริ่มขึ้นในใจก่อนทั้งนั้น

ที่นี้จุดเริ่มแรกในกระบวนการทำงานของจิตเป็นอย่างไร เกิดขึ้นโดยมีเหตุมีผลอย่างไร แล้วแสดงออกทางบุคลิกภาพอย่างไร ในขั้นลึกซึ้งจะต้องศึกษากันอย่างนี้ ถ้าทำความเข้าใจกันในเรื่องนี้ให้ชัดแจ้งแล้ว เราก็มองเห็นว่ากรรมเกี่ยวพันกับชีวิตของเราอย่างชัดเจนอยู่ตลอดเวลาทุกขณะ แต่ความเข้าใจในขั้นนี้เป็นขั้นที่ยาก อย่างไรก็ตาม ถ้าเราต้องการให้เชื่อหลักกรรมหรือเข้าใจหลักกรรม รู้หลักกรรมที่แท้จริงแล้ว ก็จำเป็นต้องศึกษาเรื่องนี้ทั้งๆ ที่ยากนั้นแหละ ถ้าไม่อย่างนั้นก็

ไม่มีทาง ถ้าเราไม่สามารถศึกษาให้เข้าใจชัดเจนถึงกระบวนการของกรรมในชั้นจิตใจตั้งต้นแต่ความคิดออกมาจนชัดเจนได้ เราก็ไม่มีทางที่จะมาสอนกันให้เข้าใจหรือให้เชื่อหลักกรรมได้ ความคิดที่มีผลต่อบุคลิกภาพออกมาแต่ละขณะๆ นั้นแหละคือกรรม กรรมนี้ความจริงก็คือเรื่องของกฎธรรมชาติ เรื่องของข้อเท็จจริง

ความจริงปัญหาของเราไม่ใช่ว่าทำอย่างไรจึงจะเชื่อกรรม เมื่อหลักกรรมเป็นกฎธรรมชาติ เป็นหลักแห่งความจริง มันก็ไม่ใช่เรื่องที่ทำอย่างไรจะเชื่อ แต่กลายเป็นว่าทำอย่างไรจึงจะรู้จะเข้าใจ เราจะเชื่อหรือไม่เชื่อไม่มีผลต่อหลักกรรม หลักกรรมเป็นความจริง มันก็คงอยู่อย่างนั้น เราจะเชื่อเราจะไม่เชื่อ มันก็เป็นความจริงของมันอยู่ เข้าหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสอย่างเรื่อง ธรรมนิยาม ว่า *อุปปาทา วา ภิกขเว ตถาคทาน์ อุปฺปาทวาทถาคทาน์ ตถาคคทังหลายจะอุบัติหรือไม่อุบัติกก็ตาม หลักความจริงนั้นมันก็ต้องเป็นความจริงอยู่อย่างนั้น แม้แต่พระพุทธเจ้าไม่อุบัติ มันก็เป็นความจริงของมัน ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า ทำอย่างไรจะศึกษาให้เข้าใจชัดเจน เพราะฉะนั้น ไปๆ กลายเป็นว่า จะต้องเปลี่ยนหัวเรื่องที่ตั้งไว้แต่ต้นที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะเชื่อเรื่องกรรม กลายเป็นว่า ทำอย่างไรจึงจะรู้หรือเข้าใจเรื่องกรรม เชื่อไม่เชื่อก็แล้วแต่ มันเป็นความจริง*

คุณจะไม่ยอมรับไม่ยอมรับ ชีวิตของคุณก็ต้องเป็นไปตามกรรม ถ้าหากว่าเราทำได้ถึงขั้นนี้แล้ว เราไม่จ้อคนเชื่อ เพราะฉะนั้น อาตมภาพว่าสำคัญที่นี้ สำคัญที่จะต้องศึกษาให้เข้าใจชัดเจน แสดงให้เห็นตัวความจริงได้แล้ว เราไม่จ้อคนเชื่อ เราบอกว่า อันนี้เป็นกฎธรรมชาติ เป็นความจริงของมันอยู่เอง คุณจะเชื่อ ไม่เชื่อ ฉันไม่จ้อ ต้องถึงขั้นนั้นนั่นแหละ

ที่นี้ปัญหาว่า ทำอย่างไรจึงจะเข้าใจหรือรู้หลักกรรม มันกลายเป็นเรื่องยากขึ้นมา เรื่องกรรมนี้เราพูดกันมาก แต่ก็พูดกันเพียงแค່ภายนอก โดยมากมุ่งผลหยาบๆ ที่แสดงแก่ชีวิตของคนเรา ถ้าเป็นผลในแง่ดีก็มองไปที่ถูกลดเตอริหรือ ร่ำรวยได้ยศศักดิ์ อย่างใหญ่ๆ เป็นก้อนใหญ่ๆ จึงเกิดความรู้สึกว่าอันนี้คงจะเป็นผลของกรรมดี ในแง่ร้ายเราก็มองไปถึง เกิดภัยพิบัติ เกิดอันตรายใหญ่โตไปอย่างนั้น จึงจะรู้สึกเรื่องกรรม แต่ในแง่ นั้นยังไม่ถึงหัวใจแท้จริงของกรรม ถ้าศึกษาให้เข้าใจชัดเจน จะต้องเริ่มตั้งแต่กระบวนการของจิตใจภายในนี้ เป็นต้นไป แล้วจะกลายเป็นเรื่องยากขึ้นมา ศึกษาแต่ด้าน ภายนอกให้มองเห็นกรรมที่แสดงออกเป็นเหตุการณ์ใหญ่ๆ นั้นไม่พอ ต้องหันมาศึกษาเรื่องลึกซึ้งด้วย อันนี้อาตมภาพก็เป็นแต่เพียงมาเสนอแนะ เราจะมาพูดถึงเนื้อแท้ของหลักกรรมในแง่ลึกซึ้งอย่างเดิวยกก็คงไม่ไหวในที่ประชุมนี้ เป็นเรื่อง

ใหญ่ทีเดียว เป็นแต่บอกว่าควรจะเป็นอย่างนี้เท่านั้น เป็นอันว่าที่ตั้งเป็นหัวข้อว่าทำอย่างไรจะเชื่อเรื่องกรรมนี้ ปัญหามันมาอยู่ที่ว่า จะศึกษาทำความเข้าใจเรื่องหลักกรรมนี้ให้ลึกซึ้งเห็นข้อเท็จจริงออกมาได้อย่างไร อันนี้เป็นปัญหาระยะยาว ขอด่านไปก่อน เพราะไม่มีเวลาจะพูดถึงซึ่งไปได้ในเรื่องนี้อีก

ทำอย่างไรจะสอนหลักกรรมให้ได้ผล

ที่นี้ต่อไปพูดถึงปัญหาเฉพาะหน้าว่า ทำอย่างไรจะให้คำตอบเรื่องกรรมนี้เป็นผลขึ้นมาในทางปฏิบัติ อาตมภาพคิดว่าการที่ท่านตั้งชื่อเรื่องว่า ทำอย่างไรจะให้เชื่อเรื่องกรรมนี้ ท่านคงมุ่งผลว่าทำอย่างไรจะได้ผลในทางปฏิบัติ คือ เด็กก็ตาม คนหนุ่มคนสาวก็ตาม คนผู้ใหญ่ทั่วไปในสังคมก็ตาม จะประพฤติปฏิบัติทำแต่กรรมดี ไม่ทำชั่ว เพราะกลัวผลชั่วอะไร ทำนองนี้ ท่านคงมุ่งหมายอย่างนั้นเป็นเกณฑ์ คือทำอย่างไรจะประพฤติกรรมดี แล้วก็หลีกเลี่ยงกรรมชั่ว อันนี้จะพูดถึงในแง่ที่เขาเรียกกันในปัจจุบัน

คำนิยามกับกรรม

คนสมัยนี้เขามีศัพท์ที่ใช้กันอันหนึ่งเรียกว่า คำนิยาม โดยเฉพาะคำนิยามในทางสังคม อันนี้กระทบกระเทือนต่อหลักกรรมมาก ในขณะที่เรายังไม่สามารถศึกษา ชี้แจงออกมาให้

เห็นชัดเจนในเรื่องหลักกรรม โดยให้เป็นเรื่องแพร่หลายที่สุด
 ได้นี้ เราจะต้องมาแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเรื่องนี้ก่อน จะแก้ได้
 อย่างไร ค่านิยมของสังคมที่ยกย่องในทางวัตถุมาก อันนี้จะ
 มากระทบกระเทือนต่อหลักกรรม ค่านิยมอย่างนี้ มองเห็น
 ได้จากคำพูดที่เกี่ยวกับกรรมนั่นเอง เวลาเราพูดว่า ทำดีได้ดี
 ทำชั่วได้ชั่ว คนส่วนมากนึกถึงค่านิยมในทางวัตถุ ทำดีได้ดี
 คำว่า ดี ในนั้น ทำดีก็ตาม ได้ดีก็ตาม ยังไม่ได้บอกชัดเจนว่า
 อะไรดี แต่ตามหลักความจริงโดยเหตุผลนั้น ทำดีก็ย่อมได้ดี
 ทำชั่วก็ย่อมได้ชั่ว เป็นหลักธรรมตามธรรมชาติ ถ้าหากว่า
 มันผิด ก็แสดงว่าคนต้องมีความไม่เชื่อตรงเกิดขึ้นในเรื่องนี้
 เพราะว่าตามกฎธรรมดานี้ เหตุอย่างไรผลอย่างนั้น เป็นหลัก
 ทั่วไปไม่ว่าใครก็ต้องยอมรับ เพราะฉะนั้นที่ว่า ทำดีได้ดี ทำ
 ชั่วได้ชั่วนี้เป็นหลักสามัญ เป็นกฎธรรมดา ถ้าคนไปเห็นว่าหลัก
 นี้ผิด แสดงว่าต้องมีความไม่เชื่อตรงเกิดขึ้น คดโกงกันในหลัก
 กรรมนี้แหละ

คดโกงในกฎธรรมชาติ เขาคดกันอย่างไร ทำดีได้ดี ยัง
 ไม่แจงออกไป อะไรดี บอกว่า ทำดีได้ดี ถ้าเราขยายว่า ทำดี
 ดีตัวนั้นเป็นกรรม ทำความดี ผลต้องได้ความดี ทำความชั่ว
 ได้ความชั่ว นี้ต้องตามหลัก ความดีนี้คนชั่งงอีกแล้ว ความ
 ดีนี้ บางทีไปนึกเป็นความดีความชอบไปอีกแล้ว เอาอีกแล้ว

เลยเถิดไปอีกเหมือนกัน ความดีนี่คือตัวคุณธรรม ก็ได้ตัวคุณ-
ธรรม ทำตัวความดี ได้ตัวความดี เมื่อเราสร้างเมตตาขึ้นใน
ใจ เราก็ได้เมตตา อันนี้ไม่มีปัญหา ทีนี้คนจะคดโกงกับหลักนี้
อย่างไร ขยายทำดีได้ดีออกไป ทำความดีได้ความดี คนไม่คิด
อย่างนั้น ทำความดีได้ของชั่ว ทำความชั่วได้ของดี ทำนองนี้
มันกลับไปเสียอย่างนี้ เป็นอย่างไร ทำความดีได้ของดี ฉัน
ประพฤติความดี ฉันขยัน ฉันให้ของอันนี้ไป ทำทานอันนี้ ฉัน
จะต้องถูกลอตเตอรี ความดีในที่นี้ไม่ใช่ตัวความดีเสียแล้ว
ลอตเตอรีเป็นของดี อันนี้ไม่ตรงแล้ว บอกทำความดีได้ของดี
คนไปกลับหลักเสีย นี่ไม่เชื่อตรงแล้ว ผิดต่อกฎธรรมชาติ
ฉะนั้นความคลาดเคลื่อนก็เกิดจากความที่คนเราทั้งหลายไม่
เชื่อตรงนั่นเอง ไม่ใช่หลักการผิดพลาดคลาดเคลื่อนอะไร คน
เราไม่เชื่อตรงต่อกฎธรรมชาติเอง เราเข้าใจกันไป สร้างความ
หมายที่เราต้องการเอาเอง อะไรที่ถูกต้องใจเรา เราต้องการให้
เป็นอย่างนั้น เมื่อไม่ได้อย่างใจเรา เราก็โกรธ เราก็หาว่าหลัก
นั้นผิด เรานอกว่าเราทำดีแล้ว ทำไมมันไม่ถูกลอตเตอรี มัน
จะไปเกี่ยวอะไรกันโดยตรง มันไม่เกี่ยวโดยตรง มันเกี่ยวโดย
อ้อม ผลอย่างนี้ไม่ใช่ผลโดยตรง ไม่ใช่ความเชื่อตรงในหลัก
กรรมแล้ว นี่ก็อันหนึ่ง เป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับค่านิยม คำที่ว่า
นี้แสดงค่านิยมในทางวัตถุของมนุษย์ในสังคม

ค่านิยมเป็นกรรม

ปัจจุบัน สิ่งที่ดีสิ่งที่ประสงค์ในใจของมนุษย์นั้น มุ่งไปที่ผลได้ทางวัตถุเป็นสำคัญ ความสะอาดกสบายทางวัตถุ ความมีทรัพย์สินสมบัติ ก็กลายเป็นเครื่องวัดที่สำคัญไป ความสุขความทุกข์ของมนุษย์ก็มาวัดที่วัตถุ คนเราก็นิยมวัตถุมาก ที่นี้ในเมื่อนิยมวัตถุมาก ความนิยมในทางจิตใจก็น้อยลง ความหมายก็ไม่มี แม้แต่เกียรติที่ให้กันในทางสังคม มันก็มุ่งไปทางวัตถุมากขึ้น ในเมื่อสังคมนิยมเกียรติที่วัดกันด้วยวัตถุอย่างนี้แล้ว มันก็เป็นการคลาดเคลื่อนต่อความหมาย คือคนเราไม่เชื่อตรงต่อหลักหรือกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เมื่อนิยมอย่างใด ก็เป็นธรรมดาอยู่นั่นเองที่เราจะต้องการให้ได้ผลอย่างนั้นขึ้นมา แต่ผลที่ไม่ตรงต่อเหตุ มันก็เป็นอย่างที่เราต้องการไม่ได้ ในเมื่อไม่ได้ เราก็บอกว่าหลักนั้นไม่ถูกต้อง แล้วเราก็บอกว่าไม่เชื่อบ้าง อะไรบ้างก็ตามแต่ อันนี้ก็ถือว่าเป็นผลของกรรมที่คนทำกันในสังคมนั่นเอง คือกรรมของการที่เราไม่ค่านิยมทางวัตถุมากมาเอาความดีความเจริญความก้าวหน้าความสุขกันอยู่แต่ที่วัตถุ **เลยหลงลืมคุณค่าทางจิตใจ** ในเมื่อหลักธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจอยู่มาก เราไม่ให้ความสำคัญในทางจิตใจหรือทางคุณธรรมเสียแล้ว หลักธรรมมันก็หมดความหมายลงไปสำหรับเราเป็นธรรมดา ถ้าหากว่าเราต้องการให้คนมา

ประพาศิตตามหลักกรรม เราก็ต้องช่วยกันเชิดชูคุณค่าทางจิตใจหรือคุณค่าทางฝ่ายคุณธรรมให้มากขึ้น เราจะต้องรู้จักขอบเขตของคุณค่าทางวัตถุ เราจะต้องวัดกันด้วยวัตถุให้น้อยลง อันนี้เป็นเรื่องสำคัญเหมือนกัน ถ้าหากว่าสังคมเรานิยมยกย่องวัตถุกันมาก มันก็เป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องวัดดี (วัดความดีและผลดี) กันด้วยวัตถุ การที่สังคมไปนิยมยกย่องวัตถุมาก ไม่ใช่กรรมของคนที่อยู่ในสังคมนั้นหรือ กรรมในที่นี้ หมายถึงการกระทำซึ่งรวมถึงพูดและคิด ความคิดที่นิยมวัตถุ นั้น เป็นกรรมใช่หรือไม่ ในเมื่อแต่ละคนทำกรรมอันนี้ คือหมายความว่า มีความโลภในวัตถุมาก อันนี้เป็นกุศลกรรม หรืออกุศลกรรม เมื่อเป็นอกุศล ก็กลายเป็นว่า คนในสังคมนั้น ทำอกุศลกรรมกันมาก เมื่อทำอกุศลกรรมกันมาก วิชาที่เกิดขึ้นแก่คนในสังคมนั้นก็คือผลร้ายต่างๆ ฉะนั้นมนุษย์จะต้องมองให้เข้าใจความสัมพันธ์อันนี้ จะต้องเข้าใจว่า สังคมที่เดือดร้อน วุ่นวายกันอยู่ มีความไม่ปลอดภัย มีภัยอันตรายเกิดขึ้นในที่ต่างๆ มากมาย ไปไหนก็ไม่สะดวกสบายนั้น มันเกิดจากกรรมของเราแต่ละคนด้วย เราจะต้องมองให้เห็นความสัมพันธ์ถึงขนาดนี้จึงจะได้ ถ้าไม่อย่างนั้นแล้วเราจะไม่เข้าใจซึ่งถึงเรื่องกรรมหรอก มันสัมพันธ์อย่างไร เอ ก็ที่มันเกิดภัยอันตรายโจรผู้ร้ายมากมาย คนไม่ค่อยประพาศิตศีลธรรมเป็นกันมากมาย

ไม่เห็นเกี่ยวกับเราเลย คนอื่นทำทั้งนั้น นี่แหละ เราขาดความรับผิดชอบละ ที่จริงเป็นกรรมของแต่ละคนที่ช่วยกันสร้างขึ้น ตั้งแต่ค่านิยมที่อยู่ในใจเป็นต้นไป เพราะเรานิยมเรื่องนี้มาก ใช้ไหม ผลมันจึงเกิดในแง่นี้ อาตมภาพว่าพอจะเชื่อมได้อยู่ ลองศึกษาให้ดีเถิด มีค่านิยมอย่างนี้ คนก็แสวง แต่เรื่องนี้ความสุขความอะไรวัดกันด้วยวัตถุอย่างเดียว คนก็ต้องพยายามแสวง แสวงด้านเดียวไม่มียั้ง เมื่อแสวงไปแบบนี้ มันก็อาจจะก่อไปในรูปอาชญากรรม ความประพฤติเสื่อมเสียต่างๆ การแย่งชิงอะไรต่ออะไรกันมาก ก็คือค่านิยมที่เป็นมโนกรรมอยู่ในจิตใจของแต่ละคนนั้นเป็นเหตุให้เกิดสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา ในระยะยาว ถ้าสามารถมองเห็นว่า เหตุร้ายภัยพิบัติความเสื่อมเสียต่างๆ ที่เกิดในสังคมนี้เป็นผลวิบาก เกิดแต่กรรมของเราทั้งหลายนั่นเอง ได้อย่างนี้ แสดงว่าพอจะทำความเข้าใจในเรื่องกรรมกันได้บ้าง แต่ขั้นแรก ต้องให้เห็นความสัมพันธ์กันก่อน

ประการต่อไป ว่าถึงในระยะยาวจะทำอย่างไร เรื่องกรรมนี้เป็นเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องคุณค่าทางนามธรรมที่มองเห็นได้ยาก จะต้องศึกษาใช้สติปัญญากันไม่ใช่น้อย การที่จะให้คนประพฤติปฏิบัติกันจริงจังได้ผลในระยะยาว จะต้องอบรมปลูกฝังกันจนเป็นนิสัย จะต้องให้การศึกษาดำเนินแนวทางที่มี

ความเข้าใจในหลักกรรมเป็นพื้นฐาน คือต้องฝึกฝนอบรมตั้งแต่เด็ก ให้ประพฤติด้วยสำนึกรับผิดชอบต่อการกระทำของตนจนเคยชิน ถ้าไม่ทำอย่างนี้ได้ผลยาก การศึกษาให้เข้าใจความหมายที่ลึกซึ้งนั้นเป็นเรื่องยาก แม้จะเป็นความจริงก็ตาม แต่สิ่งที่จะทำได้ในทางการศึกษาก็คือสิ่งใดตกลงแน่ว่าดีว่างามแล้ว เราจะต้องฝึกอบรมคนให้ใส่ใจรับผิดชอบตั้งแต่เล็กแต่น้อยไป เมื่อเราต้องการให้สังคมเป็นสังคมที่นับถือหลักกรรม ก็ต้องฝึกอบรมกันตั้งแต่เด็ก ปลุกฝังผู้ที่จะมาเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ให้มีแนวความคิดและความประพฤติปฏิบัติที่ซื่อตรงต่อกฎธรรมชาตินี้ในเรื่องของกรรม ตั้งต้นแต่ว่าต้องปลุกฝังค่านิยมซึ่งมองเห็นคุณค่าทางจิตใจสูงขึ้น ไม่วัดกันด้วยวัตถุให้มากนัก เข้าใจความหมายขอบเขตแห่งคุณค่าและความสำคัญของวัตถุตามความจริงความควร

คุณค่าแท้กับคุณค่ารอง

ในเรื่องวัตถุนั้น ไม่ใช่ว่าพุทธศาสนาจะปฏิเสธคุณค่าของวัตถุ ไม่เห็นความจำเป็นของวัตถุเลย พุทธศาสนาเห็นความสำคัญมากเหมือนกัน วัตถุเป็นสิ่งจำเป็น ปัจจัย ๔ เป็นสิ่งอุดหนุนให้ชีวิตเราดำรงอยู่ได้ **สพฺเพ สคฺคา อาหารภูจฺติกา** สัตว์ทั้งปวงต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยอาหาร ถึงที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ก็เป็นปัจจัยสำคัญของชีวิต พุทธศาสนาเห็นว่า

แม้แต่พระสงฆ์เอง ซึ่งต้องการวัตถุน้อยที่สุด ก็ยังต้องอาศัย สิ่งเหล่านี้ ขาดไม่ได้ เพราะฉะนั้นไม่ใช่ว่าไม่สำคัญ แต่ความ สำคัญนั้นก็มิชอบเขตของมันเหมือนกัน คุณค่าของวัตถุนั้นเรา อาจจะแยกออกได้ ๒ ส่วน ขอให้ท่านลองคิดดู อย่างง่ายๆ มี ๒ ส่วน คือ คุณค่าแท้ หรือคุณค่าขั้นต้น กับ คุณค่ารอง ตัวอย่างปัจจัย ๔ นี้เป็นต้น เลือptionsนี้คุณค่าต้นหรือคุณค่าแท้ ของมันคืออะไร คือเพื่อปกปิดกาย ป้องกันความละอาย แก้อ ความหนาวความร้อนเป็นต้น นี่คือประโยชน์แท้ หรือคุณค่า แท้ของมัน แต่สำหรับมนุษย์ปุถุชนแล้ว มันไม่แค่นั้น มันจะมี คุณค่ารองอีก คุณค่ารองนี่คืออะไร คือความที่จะให้เกิดความ รู้สึกสวยงาม โก้ ทรูหรา อวดกัน วดกัน อะไรต่างๆ เป็นต้น นี่คืคุณค่ารอง เรียกอีกอย่างว่าเป็น *คุณค่าเทียม* อย่างเราใช้ รถยนต์มันก็จะมีคุณค่าแท้ส่วนหนึ่ง และสำหรับบางคนก็จะมี คุณค่ารองอีกส่วนหนึ่ง คุณค่าแท้คืออะไร คุณค่าแท้ก็ใช้เป็น ยานพาหนะ นำเราไปสู่ที่หมายด้วยความรวดเร็ว แนวความคิดที่ควบกับคุณค่านี้ก็คือ พยายามให้สะดวกและปลอดภัย หนทางที่สุด คุณค่ารองก็คือว่าเราจะต้องให้โก้ เป็นสิ่งแสดง ฐานะอะไรต่างๆ เป็นต้น ความคิดที่ควบกับคุณค่าแบบนี้ก็คือ ต้องพยายามให้สวยให้เด่นที่สุด ถึงสิ่งอื่นๆ ก็เหมือนกัน ที่ อยู่อาศัยก็มีคุณค่าแท้ คือให้เป็นที่พักพิงหลบภัย และเป็นทีๆ

เราจะได้อารมณ์ชีวิตส่วนเฉพาะของเรา ในครอบครัวของเรา ให้มีความสุข หรืออะไรก็ตามแต่ แต่ก็มีคุณค่ารองอีกเหมือนกัน ในความหมายของปุถุชน เช่น การแสดงฐานะ แสดงความหรูหรา หรืออะไรก็ตามแต่ สิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของเราทางวัตถุนี้ ปุถุชนมักจะมีคุณค่าอยู่ ๒ คือ คุณค่าแท้ กับคุณค่ารอง พุทธศาสนายอมรับคุณค่าแท้ คุณค่าแท้มีหลายอย่าง พระบรมมาท่านจะให้พิจารณา ปฏิสังขยา เช่น เวลาฉันภัตตาหาร ให้พิจารณาบอกว่า ปฏิสังขยา โยนิโส ภัตตาหารดี ปฏิเสวามิ ข้าพเจ้าได้พิจารณาโดยแยบคาย จึงฉันอาหาร อย่างนี้เป็นต้น พิจารณาอย่างไร ท่านก็บอกต่อไปว่า ฉันเพื่ออะไร ให้เรารู้ว่าที่เราฉันนี่ฉันเพื่อให้มีกำลังกาย จะได้มีชีวิตเป็นไป แล้วเราจะได้อำนาจของเรา อะไรต่ออะไรได้ เป็นอยู่สบาย นี่คือคุณค่าแท้ ต่อไปคุณค่ารองก็คือ เอร็ดอร่อย ต้องมีเครื่องประดับเสริม ต้องไปนั่งในภัตตาคารให้หรูหรา อาจจะเป็นมือละพันหรือมือละหมื่นก็มี แต่ว่าคุณค่าทางอาหาร บางทีก็เท่ากับมือละ ๑๐ บาท หรือ ๕ บาท แต่ว่ามีมือละพันหรือมือละ ๕ บาท คุณค่าที่จำเป็น คุณค่าแท้ต่อชีวิตเท่ากัน คุณค่ารองหรือคุณค่าเทียมไม่เท่ากัน ในชีวิตของปุถุชนนี้ คุณค่ารองเป็นเรื่องสำคัญ แล้วคุณค่ารองนี้แหละที่ทำให้เกิดปัญหาแก่มนุษยชนมากที่สุด ปัญหาอาชญากรรมที่เกิดจากความแค้นแค้นยากจนอัน

เป็นสาเหตุทางเศรษฐกิจ เป็นปัญหาสำคัญมาก พุทธศาสนายอมรับ แต่ความชั่วร้ายในสังคมที่เกิดจากคุณค่ารองหรือคุณค่าเทียมของสิ่งทั้งหลายนั้นมากมายกว่า คนเรานี้แสวงหาคุณค่ารองกันมากมายเหลือเกิน แล้วปัญหามันเกิดขึ้นนานาประการทีเดียว เป็นปัญหาขนาดใหญ่ และมีผลกว้างไกลว่า ปัญหาที่คนยากจนสร้างขึ้น เป็นตัวการสำคัญซ่อนอยู่เบื้องหลังการเกิดปัญหาเศรษฐกิจที่ร้ายแรง เพราะฉะนั้น สำหรับพระเจ้าต้องพยายามมุ่งคุณค่าแท้ให้คงอยู่ ส่วนฆราวาสนั้นขอให้ตระหนักไว้ อย่าเพลิน อย่าลืมน อย่าประมาท อย่าหลงเกินไป ฆราวาสเป็นไปไม่ได้ที่จะอยู่อย่างพระ แต่ว่าอย่าหลงลืม อย่ามัวเมา ต้องพยายามคำนึง คอยตระหนักถึงคุณค่าแท้ไว้ด้วยว่าเราใช้สิ่งนี้เพื่อประโยชน์ที่แท้จริงคืออะไร อย่าลืมนตัวจนเลยเกินไป

อันคุณค่าของวัตถุที่มี ๒ ชั้นนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก วัตถุนั้นเป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้ เมื่อเทียบกับนามธรรมหรือคุณธรรมแล้ว วัตถุเป็นสิ่งไม่เที่ยงแท้ มีสภาพของความเสื่อมสลายทรุดโทรมอย่างเดียว จะเป็นเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม บ้านที่อยู่อาศัย มันอยู่ได้ชั่วคราว ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ๕ ปี ๑๐ ปี ลึนกว่ายาวกว่าบ้าง เสรีแล้วมันก็ต้องแตกสลายทรุดโทรมไป เป็นหลักธรรมดา นี้เป็นความไม่เที่ยงแท้ของตัววัตถุเอง ส่วน

คุณค่าของมันก็ไม่เที่ยงเหมือนกัน ไม่เที่ยงอย่างที่อาตมภาพกล่าวแล้ว มันอยู่ที่ค่านิยมที่คนสร้างกันขึ้นเท่านั้น ค่านิยมที่ว่า เป็นกรรมอยู่ในใจของเราที่เราสร้างมันขึ้น ขอให้คิดดูสำหรับเราอาจจะนึกถึงว่า ต้องใส่เสื้อนอกให้เรียบร้อย ต้องซักต้องรีด รู้สึกว่ามันให้ความมีศรีสง่า เป็นสิ่งสำคัญในทางสังคม อะไรต่ออะไรมีภูมิฐาน และอาจจะต้องไปนั่งในห้องแอร์คอนดิชัน นั่งสบาย ทำงานอย่างภาคภูมิ แต่มาถึงอีกสมัยหนึ่ง คนอีกรุ่นหนึ่งอาจจะเห็นว่า เอ พวกผู้ใหญ่ที่มัวไปใส่เสื้อนอกต้องรีดเสื้อผ้าให้เรียบร้อย ไปนั่งทำงานในห้องแอร์คอนดิชัน ทำโต๊ะให้สะอาด แหม มันไม่ได้ความสุขเลย ไม่ได้เป็นสาระอะไรเลย ต้องไปนั่งลำบาก นั่งต้องระวังเสื้อผ้าของตนเอง ต้องระมัดระวังท่าทางอะไรอย่างนี้ ลูบปล่อยตัว ขะมุกขะมอมไม่ได้ สบายดีกว่า นอนกลางวันกินกลางทราย จะนั่งจะก้มจะกลิ้งอย่างไรก็ได้ แล้วมันก็จริงของเขาอยู่เหมือนกัน ถ้าว่ากันไปแล้วใครจะสบายกว่ากัน คนหนึ่งปล่อยตัว ขะมุกขะมอม เสื้อผ้าก็ไม่ต้องรีดไม่ต้องเอาใจใส่มันปล่อยไปทีก็แล้วแต่จะไปนอนที่ไหน อะไรต่ออะไรได้ทั้งนั้น เขาก็ว่าของเขามันสบาย นี่แหละสังคมมันไม่แน่ คุณค่าที่ว่ากันไว้มันขึ้นกับความนิยม สมัยหนึ่งเราอาจจะเห็นว่าอย่างนี้ดีมีศักดิ์มีศรีมีภูมิมีฐาน คนอีกสมัยหนึ่งมันนานเข้าเห็นความเจริญทาง

วัตถุมาก เปื้อนหายเสียแล้ว บอกว่าอย่างนี้ไม่ได้ความทรอกหาความทุกข์ให้กับตัวเอง สร้างระเบียบสร้างอะไรต่ออะไรมาให้ตัวเองลำบาก อยู่กันด้วยระเบียบ อยู่กันด้วยมารยาททางสังคม ไม่มีดี เป็นทุกข์ สู้ไม่ต้องเอื้อเพื่อต่อสิ่งเหล่านี้อยู่สบายกว่า เขาอาจจะคิดขึ้นมาอย่างนั้นก็ได้ในระยะยาว คนอยู่ในเมืองนานๆ อาจจะคิดอยู่ป่าขึ้นมาบ้างก็ได้

การสอนหลักกรรมให้ได้ผล

ในเมื่อคุณค่าของวัตถุนี้มันไม่เที่ยงไม่แท้ อยู่ที่มีการสมมติสร้างค่านิยมกันขึ้น ค่านิยมก็เริ่มในจิตใจของเรานี่เอง นี่แหละจึงเป็นกรรมอันหนึ่งของสังคม สังคมจะเอาอย่างไรเป็นเรื่องของสังคม ในระยะยาวอาตมภาพจึงว่า จะต้องปลูกฝังกันตั้งแต่เด็ก จะต้องการค่านิยมแบบไหน วางกันไว้ เริ่มกันแต่มนุกรรม คือค่านิยมนี้ เมื่อกำหนดได้ว่าอันนี้ถูกต้องแล้ว เราจะได้ปลูกฝังคนของเรา ให้สร้างความรู้สึกรับค่านิยมนี้ตั้งแต่เล็กแต่น้อย เมื่อเป็นความนิยมที่ดีที่งามถูกต้องแล้ว เขาก็พอใจ ในระยะยาวก็ได้ผล โดยเฉพาะค่านิยมในเรื่องความซื่อตรงต่อกฎธรรมชาตินี้ อันเป็นความสมดุลทางวัตถุกับทางจิตใจ เมื่อปลูกฝังกันมา คนในสังคมนั้นมีค่านิยมอย่างนี้ ต่อไปก็ประพฤติกันได้ เพราะว่ากรรมมันเริ่มจากมนุกรรม มี

ความใฝ่ความชอบขึ้นก่อน มิฉะนั้นพระพุทธเจ้าจะไปตรัส
 ทำไม่ว่า ในกรรมทั้งหลาย กายกรรมก็ตาม วชิกรรมก็ตาม
 มโนกรรมก็ตาม มโนกรรมสำคัญที่สุด ในลัทธินิครนถ์ เขา
 บอกว่า กายกรรมสำคัญกว่า เพราะกายกรรมนี้แสดงออก
 ในภายนอก เอามีดมาฟัน คุณก็ตาย ถ้าคุณมาเพียงแต่ใจแล้ว
 ทำให้ฉันตายได้ไหม ทำนองนี้ แต่อย่าลืมนานี่เขามองแคบสั้น
 เกินไป ในระยะยาว เรื่องปลุกฝังกันทางจิตใจนี้สำคัญกว่า
 สังคมจะเป็นอย่างไร ก็เริ่มแต่มโนกรรมนี้ไป เพราะฉะนั้น ถ้า
 เราปลุกฝังเด็กของเราให้มีค่านิยมอย่างนี้แล้ว ให้ประพฤติ
 ตามแนวทางหลักกรรมต่อไป ในระยะยาวก็จะได้ผลอันนี้
 กล่าวย่ออีกครั้งอย่างสั้นที่สุดว่า จะต้องปลุกฝังมโนกรรมส่วน
 ที่ ขอเรียกว่า *ค่านิยมแห่งธรรม* หรือค่านิยมแห่งความซื่อตรง
 ต่อกฎธรรมชาติ ให้มีขึ้นในสังคมให้ได้ โดยเฉพาะในหมู่นุชน
 ของสังคมนั้น และข้อนี้จะต้องถือว่าเป็นภารกิจสำคัญยิ่งอย่าง
 หนึ่งของการศึกษา เพราะว่าที่จริงแล้วมันเป็นส่วนเนื้อหา
 สาระของการศึกษาทีเดียว

อาดมภาพเพียงเสนอความคิดเห็นไว้ จะเป็นสิ่งที่มี
 ประโยชน์เพียงไรก็สุดแต่ท่านพิจารณา ในฐานะที่ส่วนมาก
 ท่านก็เป็นผู้สนใจใฝ่ธรรมกันมาแล้วได้ศึกษาธรรมกันอยู่ ที่
 ออาดมภาพพูดมานี้ก็เป็นการพูดในฐานะนักศึกษาระบบอีกผู้

หนึ่ง นำข้อคิดเห็นในการที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาเสนอแก่ท่าน เป็นการประกอบความคิดการพิจารณา ถ้าหากว่าจะได้ประโยชน์อย่างไร แม้แต่จะเป็นประโยชน์เล็กน้อย ก็ขออนุโมทนายินดี

เรื่องกรรมนี้เป็นเรื่องของความจริง มนุษย์นั้นก็อยู่กับความจริง และหนีความจริงไปไม่พ้น แต่มนุษย์นั้นก็ไม่ค่อยชอบนักที่จะเผชิญกับความจริง ทั้งๆ ที่ตัวจะต้องอยู่กับความจริง อยู่ในความจริง ยังพยายามสร้างสิ่งเคลือบแฝงมาทำให้รู้สึกว่ามีรส มีความสนุกเพลิดเพลินยิ่งขึ้น เหมือนอย่างในเรื่องคุณค่าที่ว่า มนุษย์เราใช้ปัจจัย ๔ มีคุณค่าเท่ากับคุณค่ารองนี้ ความจริงคือคุณค่าแท้ที่ปฏิเสธไม่ได้ แต่เพราะมนุษย์มักไม่ค่อยพอใจอยู่กับความจริง เทียบหาสิ่งที่มาเป็นเครื่องประกอบเคลือบแฝง ทำให้รู้สึกมีร่อยมีสนุกสนานขึ้น เกิดเป็นคุณค่ารอง เป็นทางให้มนุษย์เกิดปัญหาได้มากยิ่งขึ้น เรื่องกรรมเป็นเรื่องความจริง ความจริงนั้นปฏิเสธไม่ได้ และเกี่ยวกับชีวิต เราทุกคนต้องยอมรับความจริง แต่ในเมื่อมันเป็นความจริงแล้ว มันเป็นเรื่องยาก ไม่สนุกสนานเอร็ดอร่อย การที่จะศึกษาให้เข้าใจชัดเจนก็ตาม การจะปลุกฝังกันขึ้นมา ก็ตาม เป็นเรื่องยากเรื่องใหญ่ จะต้องทำความเข้าใจอย่างที่ว่า คือต้องปลุกฝังกันมาตั้งต้นแต่ค่านิยม จะมาเอาปัจุบัน

ขึ้นมาไม่ได้ มันก็ไม่สนุกสนานอะไรเท่าไร เพราะฉะนั้นก็ยาก
เป็นเรื่องยากอย่างที่ว่ามานี้ อาตมภาพขอเสนอไว้ในเวลาอัน
สั้นนี้ และในตอนนี้ก็คิดว่าได้ล่วงเลยเวลามาพอสมควร จึง
ขอยุติเพียงนี้

๒

หลักกรรม
สำหรับคนสมัยใหม่

หลักกรรม สำหรับคนสมัยใหม่*

ท่านพระเถรานุเถระที่เคารพนับถือทุกท่าน

การบรรยายในวันนี้ท่านกำหนดให้พูดเรื่องกรรม เรื่องกรรมเป็นหลักกรรมที่สำคัญมากในพระพุทธศาสนา นอกจากสำคัญแล้วก็เป็นหัวข้อที่คนมักมีความสงสัย เข้าใจกันไม่ชัดเจนในหลายแง่หลายอย่าง บางครั้งก็ทำให้นักเผยแพร่พระพุทธศาสนาประสบความยากลำบากในการที่จะชี้แจงอธิบายหรือตอบปัญหา ไขข้อสงสัย

แนวการอธิบายเรื่องกรรม

การอธิบายเรื่องกรรมนั้น โดยทั่วไปมักจะพูดกันเป็น ๒ แนว แนวที่ได้ยินกันมาก ก็คือแนวที่พูดอย่างกว้างๆ เป็น

* บรรยายในการอบรมพระธรรมทูต ที่วัดจักรวรรดิราชาวาส วันเสาร์ที่ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๒๕

ช่วงยาวๆ เช่นพูดว่า คนนี้เมื่อสมัยก่อนเคยหักขาไก่ไว้ แล้วต่อมาอีก ๒๐-๓๐ ปี โดนรถชนขาหัก ก็บอกว่าเป็นกรรมที่ไปหักขาไก่ไว้ หรือคราวหนึ่ง หลานสิบปีแล้วไปเผาป่า ทำให้สัตว์ตาย ต่อมาอีกนานทีเดียว อาจจะแก่เฒ่าแล้วมีเหตุการณ์เป็นอุบัติเหตุเกิดขึ้น ไฟไหม้บ้านแล้วถูกไฟคลอกตาย นี่เป็นการอธิบาย เล่าเรื่อง หรือบรรยายเกี่ยวกับกรรมแบบหนึ่ง ซึ่งมักจะไต่ยินกันบ่อยๆ การอธิบายแนวนี้มีความโลดโผน น่าตื่นตึ่ง น่าสนใจ บางทีก็อ่านสนุก เป็นเครื่องจูงใจคนได้ ประเภทหนึ่ง แต่คนอีกพวกหนึ่งก็มองไปว่าไม่เห็นเหตุผลชัดเจน การไปหักขาไก่ไว้กับการมาเกิดอุบัติเหตุรถชนในเวลาต่อมาภายหลัง หลานสิบปีนั้นมีเหตุผลเชื่อมโยงกันอย่างไร ผู้ที่เล่าก็ไม่อธิบายชี้แจงให้เห็น ทำให้เขาเกิดความสงสัย คนที่หนักในเรื่องเหตุผล เมื่อไม่สามารถชี้แจงเหตุปัจจัยเชื่อมโยงให้เขามองเห็นชัดเจน เขาก็ไม่ยอมเชื่อ ยิ่งสมัยนี้เป็นสมัยที่ถือว่าวิทยาศาสตร์เจริญ คนต้องพูดจากันให้มีเหตุผล อธิบายให้เห็นจริงเห็นจัง ได้ว่าเรื่องโน้นกับเรื่องนี้สัมพันธ์กันอย่างไร เมื่อเราไม่ชี้แจงเหตุผลเชื่อมโยงให้เขาเห็น เขาก็ไม่ยอมเชื่อ ก็เป็นปัญหาเกิดขึ้น และเราก็ชอบอธิบายกันในแง่นี้ด้วย เพราะฉะนั้นจึงไม่สามารถน้อมใจ คนจำนวนมิใช่น้อย ที่ถือตนว่าเป็นคนมีเหตุผลหรือเป็นผู้มีลักษณะจิตใจหรือมีทำที่แบบวิทยาศาสตร์

การอธิบายแบบที่ ๒ ก็คือ อธิบายในแง่ของเหตุปัจจัยที่เชื่อมโยงให้เห็นชัด ซึ่งกลายเป็นเรื่องละเอียดลึกซึ้ง เป็นเรื่องที่ยากอยู่ จะต้องอาศัยการพิจารณาและการศึกษาหลักวิชามาก และการอธิบายในแนวแยกแยะเหตุผลนี้ บางทีเป็นเรื่องที่หาถ้อยคำมาพูดให้มองเห็นชัดเจนได้ยาก จึงเป็นวิธีที่ไม่ค่อยมีผู้ใช้ หรือเราไม่ค่อยมีเวลาที่จะอธิบาย เพราะคนส่วนใหญ่จะมาพบกันในที่ประชุมเพียงชั่วเวลาชั่วโมง ๒ ชั่วโมง ซึ่งจะพูดกันได้ก็แต่เรื่องในขั้นตัวอย่างหยาบๆ มองช่วงไกลๆ เท่านั้น สำหรับเรื่องที่จะพูดกันในวันนี้คิดว่า เราควรจะมาหาทางพิจารณาในแง่วิเคราะห์หรือแยกแยะความเป็นเหตุเป็นผลเท่าที่จะเป็นไปได้ ขอให้ลองมาพิจารณาดูกันว่า จะอธิบายได้อย่างไร

ความหมายและประเภทของกรรม

ก่อนที่จะพูดเรื่องกรรมนั้น เราจะต้องเข้าใจความหมายของกรรมเสียก่อนว่า กรรมมีความหมายอย่างไร แม้แต่เรื่องความหมายของคำก็เป็นปัญหาเสียแล้ว ลองไปถามชาวบ้านดูว่า กรรมแปลว่าอะไร เอาคำพูดในภาษาไทยก่อน บางทีเราพูดว่าแล้วแต่บุญแต่กรรม กรรมในที่นี้หมายถึงอะไร กรรมในที่นี้มาคู่กับบุญ พอกรรมมาคู่กับบุญ เราก็แปลบุญเป็นฝ่ายดี

บุญอาจเป็นการกระทำที่ดีหรือผลดีที่จะได้รับ ส่วนกรรมก็กลายเป็นการกระทำชั่วหรือผลชั่วที่ไม่น่าพอใจ นี่คือความหมายหนึ่งที่ชาวบ้านเข้าใจ ดังนั้นชาวบ้านส่วนมากพอได้ยินคำว่ากรรมแล้วไม่ชอบ เพราะมีความรู้สึกในทางที่ไม่ดี มองกรรมว่าเป็นเรื่องร้าย เพราะฉะนั้นคำว่ากรรมและบุญนี้จึงเป็นเครื่องชี้ชัดอย่างหนึ่งว่า คนเข้าใจความหมายของกรรมในทางไม่ดี เอาบุญเป็นฝ่ายข้างดี แล้วเอากรรมเป็นฝ่ายตรงข้าม หรืออีกตัวอย่างหนึ่งว่า นายคนหนึ่งได้ไปประสบเคราะห์ร้าย บางคนก็บอกว่า มันกรรมของเขา กรรมในที่นี้หมายความว่าอย่างไร เช่น นั่งเรือไปในทะเลเรือแตก จมน้ำตาย หรือถูกพายุพัดมาแล้วเรือล่มตายไป อุบัติเหตุอย่างนี้ เราบอกว่ามันกรรมของเขา หมายความว่าอย่างไร คำว่ากรรมในที่นี้เรามองเป็นผลร้ายที่เขาได้รับ เป็นเคราะห์ หรือเป็นผลไม่ดีที่สืบมาจากปางก่อน นี้ก็แสดงว่าเรามองคำว่ากรรมในแง่อดีต มองในแง่ที่เป็นเรื่องผ่านมาแล้วมาแสดงผล และเป็นเรื่องที่ไม่ดี ได้แก่ ๒ แ่งเท่านั้น คือ ๑ เป็นเรื่องข้างไม่ดี ๒ แห่งเน้นในทางอดีต และในเวลาเดียวกันก็มองไปในแง่เป็นผลด้วย อย่างที่บอกว่าจะกัมหนำรับกรรมไปเกิด นี่หมายความว่าอย่างไร รับกรรม หรือรับผลของกรรม นายคนหนึ่งไปลักของเขามา ถูกจับได้ขังคุก คนอื่นก็มาปลอบใจว่า เอ็งกัมหนำ

รับกรรมไปเถิดนะ เราทำทำไมดี กรรมในที่นี่กลายเป็นผล คือเป็นผลของกรรมนั่นเอง นี่คือความหมายของกรรมที่เราใช้กันในภาษาไทย

ในฐานะที่เป็นผู้เล่าเรียนศึกษาแล้ว ลองวินิจฉัยดูว่า ความหมายเหล่านี้ถูกหรือไม่ ความหมายที่เน้นไปในทางไม่ดี เป็นเรื่องไม่ดีคู่กับบุญ เป็นเรื่องที่เน้นอดีต และมองไปที่ผล อย่างนี้ ถูกหรือไม่ เราก็จะมองเห็นได้ชัดว่า ถ้าเอาหลักกรรมแท้ ๆ มาวินิจฉัยแล้ว ความหมายเหล่านี้คลาดเคลื่อน ได้เพียงแง่เดียว ช่างเดียว เป็นเพียงส่วนหนึ่งของความหมายที่แท้จริง เพราะว่ากรรมนั้นแปลว่าการกระทำ เป็นกลาง ๆ จะดีก็ได้จะชั่วก็ได้ บุญก็เป็นกรรม บาปก็เป็นกรรม หมายความว่าบุญคู่กับบาป แต่คนไทยมีบ่อย ๆ ที่เอาบุญมาคู่กับกรรม เอากรรมเป็นข้างร้าย อย่างที่ว่า กัมหนารับกรรมไป เป็นเรื่องมองที่ผล ซึ่งที่แท้จริงกรรมนั้นเป็นตัวการกระทำ ซึ่งจะเป็นเหตุต่อไป ผลของกรรมท่านเรียกว่าวิบาก หรือจะเรียกว่าผลเฉย ๆ ก็ได้ แต่ตัวกรรมแท้ ๆ นั้นไม่ใช่ผล ในเมื่อในภาษาที่เราใช้กันอยู่นี้ คลาดเคลื่อน ความหมายไม่ตรงกับหลักที่แท้จริง ก็เป็นเรื่อง แสดงว่า ได้มีความเข้าใจไขว่เขวในเรื่องกรรมเกิดขึ้น เพราะภาษาเป็นเครื่องแสดงว่า คนมีความเข้าใจอย่างไร เพราะฉะนั้นในขั้นตอนนี้เราจะต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องเสียก่อน

ว่ากรรมคืออะไร ถ้าประชาชนยังเข้าใจคลาดเคลื่อนว่ากรรม เป็นเรื่องของการกระทำที่ร้ายที่ชั่ว เราก็ต้องแก้ไขความเข้าใจ ให้เห็นว่า กรรมนี้เป็นคำกลางๆ จะดีก็ได้ จะชั่วก็ได้ ถ้าเป็น ฝ่ายดีก็เรียกว่าเป็นบุญ หรือบุญกรรม ถ้าเป็นฝ่ายชั่วก็เรียกว่าบาป หรือบาปกรรม หรือมิฉะนั้นก็เรียกว่า กุศลกรรมและอกุศลกรรม จะต้องชี้แจงให้เกิดความเข้าใจถูกต้อง นี่เป็นเรื่องพื้นฐานขั้นต้นๆ ซึ่งได้เห็นแล้วว่า แม้แต่ความหมายเราก็ มีความไขว่ไขว่กันแล้ว

ในเมื่อเราเห็นว่าความเข้าใจของชาวบ้านไขว่ไขว่ไป เราก็ต้องชักจูงเขาเข้ามาหาความเข้าใจที่แท้จริง คำถามข้อแรกก็คือความหมายตามหลักว่าอย่างไร ผมจะลองยกข้อความในพระสูตรหนึ่ง ชื่อว่า วาเสฏฐสูตร มาพูดสักนิตหนึ่ง ในพระสูตรนั้นพระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลเป็นชวานาก็เพราะกรรม เป็นโจรก็เพราะกรรม เป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรม เป็นกษัตริย์ก็เพราะกรรม เป็นปุโรหิตก็เพราะกรรม ฯลฯ เป็นโน่นเป็นนี่ก็เพราะกรรม จากคำพูดที่ได้ฟังกันแค่นี้ก็ขอให้มาสำรวจดูกันว่าใครเข้าใจคำว่ากรรมนี้ว่าอย่างไร หลายท่าน เช่นถ้าบอกชาวบ้านว่า ที่เป็นชวานานี้ก็เพราะกรรม เขาก็คงจะคิดว่า หมายถึงชาติก่อนได้ทำอะไรไว้ ได้ทำกรรมอะไรบางอย่างไว้ จึงทำให้ชาตินี้ต้องมาเกิดเป็นชวานา หรือถ้าบอกว่าเป็น

กษัตริย์ก็เพราะกรรม เขาก็คงจะเข้าใจไปว่า อ้อ คนนี้คงจะได้ทำอะไรดีไว้ อาจจะทำให้ท่าน รักษาศีล เป็นต้น ชาตินี้จึงมาเกิดเป็นกษัตริย์ แต่ลองไปดูในพระสูตรสิว่า ท่านหมายถึงอะไร ในพระสูตร คำว่า เป็นชาวนาเพราะกรรม เป็นต้นนี้ หมายความว่า นายคนนี้ เขาดำนา หว่านข้าว ไถนา เขาก็เป็นชาวนา การที่เขาทำนานั้นเอง ก็ทำให้เขาเป็นชาวนา คือเป็นไปตามการกระทำหรืออาชีพการงานของเขา อีกคนหนึ่งเป็นที่ปรึกษาของพระเจ้าแผ่นดิน เขาก็เป็นบุโรหิต เป็นไปตามอาชีพการงานของเขา แต่นายคนนี้ไปลักของเขา ไปปล้นเขาก็กลายเป็นโจร ตกลงว่า กรรมในที่นี้หมายถึง การกระทำอาชีพการงานทั้งหลาย เป็นชั้นที่มองดูอย่างหยาบๆ นี่คือความหมายของกรรมที่น่าพิจารณา ซึ่งเห็นได้ว่าท่านมุ่งเอาที่สิ่งซึ่งมองเห็นในปัจจุบันนี้แหละเป็นหลักก่อน เพราะการกระทำนี้เป็นคำกลางๆ ไม่ได้พูดว่าเมื่อไร ถ้าพูดถึงการกระทำเมื่อไรก็เมื่อนั้นแหละ จะเป็นอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม การกระทำนั้นๆ ก็เป็นกรรม

แต่เมื่อมองลึกเข้าไปก็ต้องมองให้ถึงจิตใจ เมื่อมองลึกเข้าไปถึงจิตใจ เราก็คงจะจำพุทธพจน์ได้ ที่ให้คำจำกัดความบอกความหมายของกรรมว่า *เจตนาห์ ภิกฺขเว กมฺมั วทามิ* “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม” ตกลงว่า เจตนา

ตัวความคิดจิตใจ เจตจำนง ความตั้งใจคิดมุ่งหมายนี้แหละเป็นตัวกรรม เมื่อบุคคลจิตใจ มีเจตนาอย่างใดแล้วก็แสดงออกมาเป็นการกระทำทางกายบ้าง แสดงออกมาทางวาจาเป็นการพูดบ้าง นี่ก็คือ ความหมายที่แท้จริงของกรรมที่ค่อยๆ มองละเอียดเข้ามา เมื่อมองหยาบๆ ข้างนอก กรรมก็คือ อาชีพการทำงาน การดำเนินชีวิตของเธอ แต่มองลึกเข้าไปถึงจิตใจก็เป็นตัวเจตนา

จากนี้เราก็มามาแบ่งประเภทของกรรมออกไป เมื่อว่าโดยทางแสดงออก ถ้าแสดงออกทางกาย ทำโน่นทำนี่ ก็เป็นกายกรรม ถ้าแสดงออกทางวาจาโดยพูดออกมา ก็เป็นวจีกรรม ถ้าแสดงออกทางใจอยู่ในระดับความคิด คิดปรุงแต่งไปต่างๆ ก็เป็นมโนกรรม และกรรมโดยทั่วไปนั้นเมื่อจำแนกโดยคุณภาพก็แบ่งเป็น ๒ อย่าง คือ เป็นกรรมดี เรียกว่า กุศลกรรม เป็นกรรมชั่วเรียกว่าอกุศลกรรม ในบางแห่งท่านจำแนกออกไปเป็นหลายอย่างมากกว่านี้อีก เช่น กรรมที่ ๑ เป็นกรรมดำ กรรมที่ ๒ เป็นกรรมขาว กรรมที่ ๓ กรรมทั้งดำทั้งขาว และ ๔ กรรมไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม เป็นการอธิบายละเอียดขึ้นไปอีก กรรมดำคืออะไร ยกตัวอย่างเช่น อกุศลกรรมบถ มองให้เห็นหยาบๆ ก็คือการกระทำที่เป็นการเบียดเบียน ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน กรรมขาวก็

คือกรรมที่ตรงข้ามกับกรรมดำนั้น ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่เป็นการเบียดเบียน แต่เป็นการช่วยเหลือส่งเสริม ทำให้ผู้อื่นมีความสุข และกรรมทั้งดำทั้งขาว ก็คือ กรรมที่ปะปนกัน มีทั้งการกระทำที่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียน และไม่เป็นที่ไปเพื่อความเบียดเบียน สุดท้ายมาถึงกรรมไม่ดำไม่ขาว เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ยกตัวอย่างเช่น โภชณงค์ ๗ มรรคมีองค์ ๘ ซึ่งบางทีก็เรียกว่ากรรมเหมือนกัน แต่เป็นกรรมที่ไม่ดำไม่ขาว และเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมกลับทำให้เราสิ้นกรรมไปด้วยซ้ำ

เมื่อมองละเอียดถึงความหมายที่แยกประเภทอย่างนี้ เราก็เห็นชัดขึ้นมาว่า กรรมนั้นอยู่ที่ตัวเราทุกๆ คน ที่ประพฤติปฏิบัติดำเนินชีวิตอยู่ทุกเวลานี้เอง เริ่มตั้งแต่ความรู้สึกนึกคิด ข้อปฏิบัติต่างๆ แม้แต่การปฏิบัติธรรมชั้นใน ไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ การเจริญโพชฌงค์ ๗ ก็เป็นกรรมทั้งนั้น ไม่พ้นเรื่องกรรมเลย จะเห็นว่ากรรมในความหมายนี้ ละเอียดกว่ากรรมที่เคยพูดในเรื่องไปหักขาไก่ เผาป่าครอก สัตว์ หรืออะไรทำนองนั้น ต้องแยกแยะกันให้ละเอียดอย่างนี้ เมื่อมาถึงขั้นนี้แล้ว จะอธิบายกันอย่างไรให้เห็นว่า มันจะออกเป็นผลกรรมได้ ทำไมการกระทำจึงออกผลอย่างนั้นอย่างนี้ได้ นี่เป็นเรื่องที่เราจะต้องพิจารณา นี่ถือว่าเป็นความเข้าใจพื้นฐานขั้นต้น ที่ว่าจะต้องพูดกันในเรื่องความหมายของกรรมให้

ชัดเจนเสียก่อนว่ากรรมคืออะไร

กรรมในฐานะกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผล

แง่ที่จะต้องเข้าใจเกี่ยวกับกรรมยังมีอีกหลายอย่าง เช่น เราจะต้องมองกรรมในแง่ของกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผล กรรมก็เป็นเรื่องของความเป็นไปตามเหตุปัจจัย พระพุทธศาสนานั้นถือหลักการใหญ่ที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง คือ ความเป็นไปตามเหตุปัจจัย และเรื่องกรรมก็อยู่ในกฎแห่งเหตุปัจจัยนี้ หลักเหตุปัจจัยในพระพุทธศาสนา ก็คือ หลักปฏิจจสมุปบาท และกรรมก็เป็นส่วนหนึ่งในหลักปฏิจจสมุปบาทนั้น ลองไปแยกแยะปฏิจจสมุปบาทที่จำแนกเป็นองค์ ๑๒ คู่ ท่านจะสรุปให้เห็นว่า องค์ ๑๒ ของปฏิจจสมุปบาท หรือปัจจัยการนั้น ประมวลเข้าแล้วก็เป็น ๓ ส่วน คือเป็นกิเลส กรรม และวิบาก จะเห็นว่ากรรมเป็นส่วนหนึ่งในปฏิจจสมุปบาทนั้น คือส่วนที่เรียกว่ากรรมอยู่ในวงจรที่เรียกว่า ไตรวิภวัญญ์ ได้แก่ กิเลส กรรม วิบาก หมวดที่ ๑ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ท่านเรียกว่าเป็นกิเลส หมวดที่ ๒ สังขาร ภพ ท่านเรียกว่าเป็นกรรม หมวดที่ ๓ คือนอกจากนั้น มีวิญญาณ นามรูป สฬายตนะ เป็นต้น เรียกว่าเป็นวิบาก มี ๓ ส่วนอย่างนี้ การศึกษาเรื่องกรรม ถ้าจะเอาละเอียดแล้วต้องเข้าไปถึงหลักปฏิจจสมุปบาท

ถ้าต้องการพูดเรื่องกรรมให้ชัดเจน ก็หนีไม่พ้นที่จะศึกษาหลักกรรมให้ลึกลงไปถึงหลักอย่างเรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้ เพราะที่มาของหลักกรรมอยู่ที่ปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง จะต้องตัดให้เห็นว่าองค์ของปฏิจจสมุปบาท ๑๒ ประการนั้น มาออกลูกเป็นกิเลส กรรม และวิบากอย่างไร จากนั้นก็ชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ของกิเลส กรรม และวิบาก เช่น คนมีความโลภ เป็นกิเลส เมื่อมีความโลภเกิดขึ้นแล้ว ก็ไปทำกรรม เช่น ไปลักของเขา ถ้าได้มาสมหวังก็ดีใจ เรียกว่าได้วิบาก คือ สมหวังมีความสุข เมื่อเขาจับไม่ได้ก็ยิ่งมีความกำเริบใจอยากได้มากขึ้น ก็เกิดกิเลส โลภมากยิ่งขึ้น ก็ไปลักอีก เลยเกิดเป็นวงจร กิเลส กรรม วิบาก เรื่อยไป แต่ถ้าถูกขัด คือโลภ ไปลักของเขา ถูกขัดขวางก็เกิดโทสะ เกิดโทสะเป็นกิเลส ก็เกิดการต่อสู้กัน ม่ากัน ทำร้ายกัน ก็เป็นกรรมขึ้นมาอีก แล้วก็เกิดวิบาก คือ เจ็บปวดเดือดร้อน วุ่นวาย เกิดความทุกข์ ซึ่งอาจรวมทั้งถูกจับไป ถูกลงโทษ ดังนี้ เป็นต้น นี่เป็นเรื่องของกิเลส กรรม วิบากที่อยู่ในวงจรปฏิจจสมุปบาท นี่เป็นแง่หนึ่ง คือการที่ต้องมองเรื่องกรรมตามแนวของกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผล หรือเรื่องความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ที่เราเรียกว่า อิทัปปัจจยตา อันนี้ขอข้ามไปก่อน

กฎแห่งกรรม ในฐานะเป็นเพียงอย่างหนึ่งในนิยาม ๕

เมื่อเราเข้าใจแง่มุมต่างๆ ในเบื้องต้นเกี่ยวกับกรรมแล้ว ก็ควรเข้าใจต่อไปด้วยว่า กรรมนี้เราถือว่าเป็นกฎอย่างหนึ่ง เรามักจะเรียกว่า กฎแห่งกรรม กฎแห่งกรรมนี้ คัมภีร์ทางวิชาการแท้ๆ ท่านเรียกว่า กรรมนิยาม กรรมนิยามแปลว่า กฎแห่งกรรม เป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผลอย่างหนึ่ง แต่ในทางพุทธศาสนา ท่านบอกว่า กฎเกณฑ์แห่งเหตุและผลนี้ มิใช่มีเฉพาะแต่กรรมนิยามอย่างเดียว กฎอย่างนั้นมีหลายกฎ ท่านประมวลไว้ว่ามี ๕ กฎด้วยกัน เรียกว่านิยาม ๕ หรือ กฎ ๕ มิอะไรบ้าง ยกให้กรรมนิยามเป็นข้อที่ ๑ ก็ได้

๑. *กรรมนิยาม* กฎแห่งกรรม ได้แก่กฎเกณฑ์แห่งเหตุและผลเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์ เช่นที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว อย่างนี้เรียกว่า กฎแห่งกรรม

กฎหรือนิยามที่ ๒ เรียกว่า *จิตตนิยาม* กฎเกณฑ์เกี่ยวกับจิต ได้แก่การทำงานของจิต เช่น จิตดวงนี้เกิดขึ้นแล้วจะมีเจตสิกอะไรประกอบได้บ้าง ถ้าเจตสิกอันนี้เกิดขึ้น จะมีเจตสิกไหนเกิดร่วมได้ อันไหนร่วมไม่ได้ เมื่อจิตจะขึ้นสู่วิถี ออกรับอารมณ์ มันจะดำเนินไปอย่างไร ก่อนออกจากภวังค์ก็มีภวังคจลนะ (ภวังค์ไหว) แล้วจึงภวังคบุ้งเฉท (ตัดภวังค์)

จากนั้นมีอะไรต่อไปอีกจนถึงชวันจิต แล้วกลับตกภวังค์อย่างเดิมอีก อย่างนี้เรียกว่ากฎแห่งการทำงานของจิต เป็นกฎหนึ่งเรียกว่าจิตตนิยาม

กฎที่ ๓ เรียกว่า พืชนิยาม กฎเกี่ยวกับพืชพันธุ์ เช่น ปลูกมะม่วงก็เกิดเป็นมะม่วง ปลูกมะนาวก็เกิดเป็นต้นมะนาว ปลูกเมล็ดพืชอะไรก็ออกผล ออกต้นเป็นพืชชนิดนั้น อย่างนี้เรียกว่าพืชนิยาม

๔. อุดุนิยาม กฎเกณฑ์เกี่ยวกับอตุ อุดุนี้คือเรื่องอุณหภูมิจนสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ดินฟ้าอากาศ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับดินฟ้าอากาศ เช่น อากาศร้อนขึ้น เราก็บึ่งมือออก อากาศเย็นลง เย็นมาก ๆ เข้า น้ำกลายเป็นน้ำแข็ง หรือถ้าร้อนมากขึ้น น้ำก็กลายเป็นไอ นี้เรียกว่าอตุนิยาม

๕. ข้อสุดท้ายคือ ธรรมนิยาม กฎแห่งธรรมะ ความเป็นเหตุเป็นผลกันของสิ่งทั้งหลาย ความเป็นไปตามธรรมดาแห่งเหตุปัจจัย เช่น คนมาเกิดแล้วก็ต้องแก่ต้องเจ็บ ต้องตาย สิ่งทั้งหลายเกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วก็ดับไป อย่างนี้เรียกว่าธรรมนิยาม

ตกลงว่า กฎนี้มีตั้ง ๕ กฎ กรรมนิยามเป็นเพียงกฎหนึ่งใน ๕ กฎนั้น การที่เราจะวิเคราะห์พิจารณาสิ่งทั้งหลายนั้น อย่าไปยึดถือว่าทุกอย่างต้องเป็นกรรมทั้งนั้น มิฉะนั้นจะกลายเป็นทัศนคติที่ผิดพลาด เพราะพระพุทธศาสนาสอนไว้แล้ว

ว่ากฎธรรมชาติดี ๕ อย่าง หรือนิยาม ๕ กรรมนิยามเป็นเพียงกฎหนึ่ง เมื่ออะไรเกิดขึ้นอย่าไปบอกว่าเป็นเพราะกรรมเสมอไป ถ้าบอกอย่างนั้นจะผิด ยกตัวอย่างเช่น สมมติว่า นาย ก. เเหง้อออก ถามว่า นาย ก. เเหง้อออกเพราะอะไร ถ้าหากว่าเป็นเพราะอากาศร้อน ลองวินิจฉัยชีวิตอยู่ในนิยามไหน ถ้าว่าอะไรๆ ก็เป็นเพราะกรรม ถ้าอย่างนั้นนาย ก. เเหง้อออกก็เพราะกรรมสิ ลองบอกชีวิต เป็นกรรมอะไรของนาย ก. ที่ต้องเหง้อออกไม่ใช่ นาย ก. เเหง้อออกเพราะอะไร เพราะอากาศร้อน นี้เรียกว่าอุดุนิยาม แต่ไม่แน่เสมอไป บางทีนาย ก. เเหง้อออกไม่ใช่เพราะร้อนก็มี เช่น นาย ก. ไปทำความผิดไว้ พอเข้าที่ประชุม เขาเกิดสอบสวนหาตัวผู้กระทำให้ผิด นาย ก. มีความหวาดกลัวมาก ก็อาจจะกลัวจนเหง้อออกอย่างนี้ นาย ก. เเหง้อออกเพราะอะไร ตรงนี้ตอบได้ว่าเพราะกรรม นี่คือกรรมนิยาม

ฉะนั้น สิ่งที่เกิดขึ้น แม้แต่ที่เรียกว่าเป็นปรากฏการณ์อย่างเดียวกัน บางทีก็เกิดจากเหตุคนละอย่าง เราจะต้องเอา นิยาม ๕ มาวัดวิเคราะห์ว่า มันเกิดจากอะไร อย่างที่ยกตัวอย่างมาแล้วว่า เเหง้อออก อาจจะเป็นเพราะเขารู้ตัวว่าได้ทำความผิดไว้ ตอนนีหวาดกลัวว่าจะถูกจับได้จึงเหง้อออก ถ้าอย่างนี้ก็เป็กรรมนิยาม แต่ถ้าอยู่ดี ๆ เขาไม่ได้ทำอะไร

อากาศมันร้อนหรือไปออกกำลังมาก ๆ ใคร ๆ ก็เหงื่อออกได้ เป็นธรรมดา นี่เป็นอุตุนิยาม หรือถ้า น้ำตาไหล เป็นเพราะอะไร เป็นนิยามอะไร ต้องวินิจฉัยให้นิยามให้ดี ในเวลาตัดสินใจเรื่องกรรม ถ้าเข้าใจเรื่องนิยาม ๕ จะช่วยได้มาก ในการอธิบายเรื่องกรรม คนเสียใจร้องไห้ก็ น้ำตาไหล แต่ดีใจก็ น้ำตาไหลได้เหมือนกัน อันหนึ่งเป็นจิตตนิยาม เป็นไปตามการทำงานของจิต จิตที่ความปลาบปลื้มดีใจหรือเสียใจก็ทำให้ น้ำตาไหล แต่อาจจะบวกกับเหตุผลที่มาจากกรรมนิยาม เช่น เสียใจในความผิดที่ได้กระทำไว้ แต่ก็ไม่แค้นเสมอไป บางที่เราไม่ได้ดีใจหรือเสียใจสักหน่อย แต่เราไปถูกคว้นไฟรมเข้าก็ น้ำตาไหล แล้วอันนี้เป็นอะไรนิยาม ก็เป็นอุตุนิยาม ฉะนั้นการวินิจฉัยสิ่งต่าง ๆ อย่าไปลงโทษกรรมเสียทั้งหมด

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ใครก็ตามที่ยึดถือว่าอะไร ๆ ทุกอย่างล้วนเป็นผลเกิดจากกรรมทั้งสิ้นนั้น เป็นคนที่ถือผิด เช่นในเรื่องโรคภัยไข้เจ็บ พระองค์ก็ตรัสไว้ มีพุทธพจน์แห่งหนึ่งว่า โรคบางอย่างเกิดจากการบริหารกายไม่สม่ำเสมอก็มี เกิดจากอุตุคือสภาพแวดล้อมเป็นสมุฏฐานก็มี เกิดจากเสมหะเป็นสมุฏฐานก็มี เกิดจากดีเป็นสมุฏฐานก็มี เกิดจากสมุฏฐานต่าง ๆ ประกอบกันก็มี เกิดจากกรรมก็มี แปลว่าโรคบางอย่างเกิดจากกรรม แต่หลายอย่างเกิดจากอุตุ เกิดจากการแปร

ปรวนของร่างกาย การบริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอ เช่น พักผ่อนน้อยเกินไป ออกกำลังมากเกินไป เป็นต้น กรรมนี้เป็นเพียงเหตุหนึ่งเท่านั้น จะโทษกรรมไปทุกอย่างไม่ได้ ยกตัวอย่าง คนเป็นแผลในกระเพาะอาหาร โรคชนิดนี้บางที่เป็นเพราะฉันทนแอลกอฮอล์หรือยาแก้ไ้แก้ปวดในเวลาที่ยังท้องว่าง พวกยาแก้ไ้แก้ปวดเหล่านี้มันเป็นกรด บางทีมันก็กัดกระเพาะทะลุ อาจจะทำให้ถึงกับมรณภาพไปเลย พวกยาแก้ไ้แก้ปวดนี้มีอันตรายมาก เขาจึงห้ามฉันเวลาที่ท้องว่าง ต้องให้มีอะไรในท้องจึงฉันได้ บางคนเลือดไหลในกระเพาะ ไม่รู้ว่า เป็นเพราะเหตุใด ที่แท้เป็นเพราะฉันทนยาแก้ไ้แก้ปวดนี้เอง นี่ก็เป็นเหตุอันหนึ่ง แต่บางคนเป็นแผลในกระเพาะอาหารเพราะเป็นโรควิตกกังวล คิดอะไรต่างๆ ไม่สบายใจ กลุ้มใจมาก กลุ้มใจบ่อยๆ คับเครียดจิตใจอยู่เสมอเป็นประจำ จึงทำให้มีกรดเกิดขึ้นในกระเพาะอาหาร แล้วกรดนั้นมันก็กัดกระเพาะของตัวเองเป็นแผล จนกระทั่งเป็นโรคร้ายแรงถึงกับต้องผ่าตัดกระเพาะทิ้งไปครั้งหนึ่งก็มี จะเห็นว่าผลอย่างเดียวกัน แต่เกิดจากเหตุคนละอย่าง ที่ฉันทนแอลกอฮอล์หรือยาแก้ไ้แก้ปวดแก้ไ้ แล้วกระเพาะทะลุ เป็นอนุตุนิยาม แต่ที่คิดวิตกกังวลกลุ้มใจอะไรต่ออะไรแล้วเกิดแผลในกระเพาะ เป็นกรรมนิยาม จิตใจไม่ดีมีอกุศลมากก็ทำให้โรคเกิดจากกรรมได้มากมาย แต่

อย่างไรก็ตาม เราต้องเอาหลักเรื่องนิยาม ๕ มาวินิจฉัย
อย่าไปหลงโทษกรรมทุกอย่าง แล้วบางอย่างก็เกิดจากนิยาม
ต่าง ๆ หลายนิยามมาประกอบกัน เป็นอันว่าเราควรรู้จัก
นิยาม ๕ ไว้ เวลาสอนชาวบ้านจะได้ให้พิจารณาเหตุผลโดย
รอบคอบ นี้อันหนึ่ง

เข้าใจหลักการ โดยแยกจากลัทธิที่ผิดทั้งสาม

แง่ต่อไป คือ จะต้องแยกหลักการออกจากลัทธิผิด ๆ ที่
พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เรียกว่า ดิตถายตนะ ๓ ดิตถายตนะ
แปลว่า ประชุมแห่งลัทธิ ลัทธิเดิยร์ถีย์ มี ๓ ลัทธิ

ลัทธิที่ ๑ ถือว่า บุคคลจะได้สุขก็ดี จะได้ทุกข์ก็ดี มิใช่สุข
มิใช่ทุกข์ก็ดี ล้วนเป็นเพราะกรรมที่ทำไว้แต่ปางก่อนทั้งสิ้น
พึงให้ดี ระวางนะ จะสับสนกับพระพุทธศาสนา ลัทธินี้เรียกว่า
บุพเพกตวาท

ลัทธิที่ ๒ บอกว่า บุคคลจะได้สุขก็ดี จะได้ทุกข์ก็ดี ได้ไม่
สุขไม่ทุกข์ก็ดี ล้วนเป็นเพราะเทพผู้ยิ่งใหญ่บันดาลให้ทั้งสิ้น
คือพระผู้เป็นเจ้าบันดาลให้เป็น ลัทธินี้เรียกว่า อิศวรนิรมิตวาท
หรือ อีสสรนิมมานเหตุวาท

ลัทธิที่ ๓ ถือว่า บุคคลจะได้สุขก็ดี จะได้ทุกข์ก็ดี ได้ไม่สุข

ได้ไม่ทุกข์ก็ดี ล้วนแต่เป็นเรื่องบังเอิญ เป็นไปเองลอยๆ แล้วแต่โชคชะตา ไม่มีเหตุปัจจัย ลัทธินี้เรียกว่า *อเหตุวาท*

หลักเหล่านี้มีมาในพระคัมภีร์ทั้งนั้น ดิตถายตนะทั้ง ๓ ท่านกล่าวไว้ทั้งในพระสูตรและในอภิธรรม ในพระอภิธรรมท่านเน้นไว้ แต่ในพระสูตรก็มีมาในอังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต แต่เรามักไม่เอามาพูดกัน ส่วนนิยาม ๕ นั้นอยู่ในคัมภีร์ฝ่ายอภิธรรม ซึ่งอธิบายถึงเรื่องกฎเกณฑ์ของความเป็นเหตุปัจจัย นิยาม ๕ นั้น สำหรับเอาไว้พิจารณาความเป็นเหตุปัจจัยให้รอบคอบ อย่าไปเอาอะไรเข้ากรรมหมด ส่วนดิตถายตนะหรือประชุมลัทธิ ๓ พวก ก็ผิดหลักพระพุทธศาสนา

๑. *บุพเพกตวาท* ถือว่าอะไรๆ ก็เป็นเพราะกรรมที่ทำไว้ปางก่อน

๒. *อิศวรนิรมิตวาท* ถือว่าจะเป็นอย่างอะไรๆ ก็เพราะเทพผู้ยิ่งใหญ่บันดาล หรือพระผู้เป็นเจ้านันดาล

๓. *อเหตุวาท* ถือว่าสิ่งทั้งหลายอะไรจะเกิดขึ้น ไม่มีเหตุปัจจัย แล้วแต่ความบังเอิญเป็นไป ลัทธิโชคชะตา

สามลัทธินี้พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นลัทธิที่ผิด เหตุผลคือ เพราะมันทำให้คนไม่มีฉันทะ ไม่มีความเพียรที่จะทำอะไร เพราะสิ่งทั้งหลายเป็นไปอย่างไม่มีหลักเกณฑ์ หรือไม่ขึ้นต่อตัวการภายนอกที่เราควบคุมไม่ได้ ไม่ขึ้นกับการกระทำของเรา

โดยเฉพะาลัทธิที่ ๑ นั้น ถือว่าอะไรๆ ก็แล้วแต่กรรมปางก่อนมันจะเป็นอย่างไรก็จะเป็นไป เราจะทำอะไรก็ไม่มีประโยชน์ กรรมปางก่อนมันกำหนดไว้หมดแล้ว แล้วเราจะไปทำอะไรได้ก็ต้องปล่อย แล้วแต่มันจะเป็นไป พระพุทธเจ้าตรัสว่า ลัทธินี้เป็นลัทธิของพวกนิครนถ์ หัวหน้าชื่อนิครนถนาฏบุตร ให้ไปดูพระไตรปิฎก เล่ม ๑๔ พระสูตรแรก เทวทหสูตร ตรัสเรื่องนี้โดยเฉพะาก่อนเลย ในอังคุตตรนิกาย ดิกนิบาต ตรัสเรื่องนี้ไว้รวมกัน ๓ ลัทธิแล้ว แต่ในเทวทหสูตร พระไตรปิฎกเล่ม ๑๔ มัชฌิมนิกาย อุपरินิชาตสัก ก็ตรัสเฉพะาเรื่องลัทธิที่ ๑ ไม่ตรัสลัทธิอื่นเลย ลัทธินิครนถ์นี้ถือว่า อะไรๆ ก็เป็นเพราะกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน เพราะฉะนั้นเราจะต้องทำให้สิ้นกรรมโดยไม่ทำกรรมใหม่ และเผากรรมเก่าให้หมดสิ้นไปด้วยการบำเพ็ญตบะ ลัทธินี้ต้องแยกให้ดีจากพุทธศาสนา ต้องระวังตัวเราเองด้วยว่าจะผลุนผลันตกลงไปใน ๓ ลัทธินี้ โดยเฉพะาลัทธิกรรมเก่าที่ถือว่า แล้วแต่กรรมเก่าเท่านั้น คำว่ากรรมนี้เป็นคำกลางๆ เป็นอดีตก็ได้ ปัจจุบันก็ได้ อนาคตก็ได้ พุทธศาสนาเน้นปัจจุบันมาก กรรมเก่าไม่ใช่ไม่มีผล มีผลสำคัญ แต่มันเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดผลในปัจจุบัน ซึ่งเราจะต้องทำกรรมที่ดีและแก้ไขปรับปรุงตัวเพื่อให้เกิดผลที่ดีต่อไปข้างหน้า นี่พูดกันทั่วๆ ไป โดยหลักการก็คือ ต้องพยายาม

แยกให้ถูกต้อง มี ๓ ลัทธินี้ ที่จะต้องทำความเข้าใจเสียก่อน เป็นเบื้องต้น

ก่อนจะผ่านไป มีเกร็ดแทรกอีกชนิดหนึ่งคือ ความเชื่อถือที่คลาดเคลื่อนชนิดๆ หน่อยๆ ทำให้การปฏิบัติผิดได้ เช่น การถือแต่ลัทธิกรรมเก่า บางทีก็ทำให้เรามองคนว่าที่เขาประสบผลร้ายเกิดมายากจน หรือได้รับเคราะห์กรรมต่างๆ ก็เพราะเป็นกรรมของเขาเท่านั้น เมื่อเราบอกว่าเป็นกรรมของเขาแล้ว เราก็เลยบอกว่า ให้เขาก้มหน้ารับกรรมไป เราก็ไม่ต้องช่วยอะไร เมื่อเป็นกรรมของเขา เราก็วางเฉย แถมยังบอกว่า เราปฏิบัติธรรมด้วย คือถืออุเบกขา วางเฉยเสีย ไม่ช่วย คนก็เลยไม่ต้องช่วยเหลือกัน คนที่ได้รับเคราะห์ ได้รับความทุกข์ยากลำบาก ก็ต้องลำบากต่อไป มีฝรั่งพวกหนึ่งตีเตียนพุทธศาสนาว่าสอนคนแบบนี้ เราต้องพิจารณาตัวเราเองว่า เราสอนอย่างนั้นจริงหรือเปล่า แต่ตามหลักพุทธศาสนาที่แท้นั้น ไม่ได้สอนอย่างนี้ เรื่องอย่างนี้มีความละเอียดอ่อน

เราบอกว่าคนประสบเคราะห์กรรม ได้รับความทุกข์ยากเดือดร้อน ก็กรรมของเขา ให้เขาก้มหน้ารับกรรมไป อย่างนี้ถูกไหม อย่างนี้ถือว่างอุเบกขาใช่หรือไม่ อุเบกขาแปลว่าอะไรแน่ อุเบกขาคือความวางเฉยในแง่ที่วางใจเป็นกลาง ในเมื่อเขาสมควรจะต้องรับผิดชอบตัวเอง เช่น เกี่ยวกับความ

เป็นธรรม เพื่อรักษาความเป็นธรรมแล้ว ต้องวางใจเป็นกลางก่อน เมื่อจะต้องลงโทษก็ลงโทษไป เช่น ศาลทำหน้าที่ให้ถูกต้อง คนที่ทำความผิดมา เราก็ต้องวางใจเป็นกลาง แล้วตัดสินเมื่อเขาเป็นผู้ผิด ก็ต้องได้รับโทษตามกฎหมายยกบิลเมืองอย่างนี้เรียกว่า วางอุเบกขา แต่การวางอุเบกขา แต่การวางอุเบกขานั้นเป็นไปพร้อมกับการรักษาธรรมะ คือในจิตใจมีเจตนาที่จะรักษาตัวธรรมะไว้ เมื่อจะช่วยเหลือคนก็ต้องไม่ให้เสียธรรมะ ถ้าหากคิดเมตตาช่วยใจแล้วเสียธรรมะก็ผิด เมตตาต้องไม่เกินอุเบกขา เมตตากรุณา มุทิตา รักษาคนไว้ แต่อุเบกขานั้นรักษาธรรมะไว้ ในกรณีที่ไม่ได้รักษาธรรมะเลยและไม่ช่วยเหลือคน อย่างนี้ผิด นี้ว่าอย่างรวบรัดแบบพูดกันง่าย ๆ ฉะนั้น ถ้าหากคนเขามีความทุกข์ยากเดือดร้อน เรื่องอะไรจะไม่ช่วย การช่วยนั้นก็เป็นการทำกรรมดีของตัวเองด้วย และก็เป็นการเมตตาช่วยเหลือเขา ให้เขาทำความดี โดยเมื่อได้รับการช่วยเหลือนั้นแล้ว เขาก็มีโอกาสมีกำลังที่จะไปทำความดีอื่นๆ ต่อไป แต่การช่วยที่ดีที่สุดก็คือการช่วยให้เขาช่วยตัวเองได้ ทั้งนี้เป็นเรื่องที่จะต้องพิจารณาในรายละเอียดแต่การที่จะบอกเหมาลงไปว่า คนได้รับทุกข์ยากเดือดร้อน เป็นกรรมของเขา ปล่อยให้เขารับกรรมไป อย่างนี้ไม่ถูกต้อง ต้องมีหลักว่าเป็นเรื่องของการรักษาธรรมะหรือไม่ เหล่านี้เป็นแง่ต่างๆ ที่

จะมาช่วยในการพิจารณาเรื่องหลักกรรม

บุญ-บาป กุศล-อกุศล

อีกเรื่องหนึ่งก็คือ เรื่องความหมายของกรรมที่แยกเป็น กุศล อกุศล เป็นบุญ เป็นบาป ในเวลาที่เราแยกประเภทกรรม เรามักแยกเป็นกุศลกรรม อกุศลกรรม หรือง่ายๆ ก็เป็นบุญ เป็นบาป หรือบุญกรรม บาปกรรม เราจะอธิบายเรื่องกรรม ได้ชัดเจน เมื่อเราอธิบายความหมายของกุศล อกุศล บุญ บาป ได้ด้วย กุศลมีความหมายอย่างไร ชาวบ้านมักจะมี ความสงสัยหรือเข้าใจพว่ๆ มั่วๆ เขามักจะไม่รู้ว่าอะไรเป็นกุศล หรือเป็นอกุศล พอบอกว่า เชิญชวนมาทำบุญทำกุศลกัน ให้ บริจาคเงินสร้างศาลาแล้วได้กุศล ชาวบ้านก็ไม่รู้ว่า กุศลคือ อะไร บางทีเขามองกุศลคล้ายกับว่าเป็นตัวอะไร หรือเป็น อำนาจอะไรอย่างหนึ่งที่ลอยอยู่ที่ไหนไม่รู้ ซึ่งมองไม่เห็นตัว แล้วจะมาช่วยคนในเมื่อถึงเวลาที่ควรจะช่วย แต่ที่นี้ความหมายที่ถูกต้องในทางหลักธรรมเป็นอย่างไร กุศลนั้นตาม หลักท่านบอกว่า แยกความหมายได้ ๔ อย่าง

ความหมายที่ ๑ ว่า *อโรคะ* แปลว่า ไม่มีโรค ไม่มีโรค หมายความว่า เป็นสิ่งที่เกื้อกูลต่อสุขภาพ สุขภาพในที่นี้หมายถึง ถึงสุขภาพของจิตใจ ทำให้จิตใจเข้มแข็งสมบูรณ์ เหมือนกับ

ร่างกายของเรานี้ ไม่มีโรคเป็นอย่างไร ร่างกายก็แข็งแรง สมบูรณ์ จิตใจที่ไม่ถูกโรคคือกิเลสเบียดเบียน ก็เป็นจิตใจที่แข็งแรงสมบูรณ์ สบายคล่องแคล่วใช้งานได้ดี อย่างที่ท่านเรียกว่า ควรแก่งานหรือเหมาะแก่การใช้งาน จิตใจแบบนี้ เรียกว่าเป็นจิตใจไม่มีโรค เป็นความหมายที่หนึ่งของกุศล แปลว่าไม่มีโรค

ความหมายที่ ๒ เรียกว่า อนวัชชะ แปลว่า ไม่มีโทษ คือ ไม่มีสิ่งมัวหมอง ไม่สกปรก ไม่บกพร่อง สะอาด ผ่องแผ้ว ผ่องใส ปลอดโปร่ง เป็นต้น นี้เรียกว่า ลักษณะที่เป็นอนวัชชะ ง่ายๆ ว่าเป็นเรื่องสะอาดบริสุทธิ์

ต่อไปลักษณะที่ ๓ ของกุศล คือ โภคผลสัมมุต แปลว่า เกิดจากปัญญา เกิดจากความฉลาด หมายความว่า กุศลเป็น เรื่องที่ประกอบไปด้วยปัญญา คือความรู้เท่าทัน ทำด้วยความ รู้เหตุผล และทำตามความรู้เหตุผลนั้น มองเห็นความดีความ ชั่วรู้คุณรู้โทษ รู้ประโยชน์ รู้ไม่ใช่ประโยชน์ ทำด้วยจิตใจที่สว่าง ไม่เียงเอเลามีดมัว เรียกว่า เป็นความสว่างของจิตใจ เมื่อมีกุศล เกิดขึ้นในจิตใจแล้ว จิตใจสว่าง ไม่มีดีไม่บอด มองเห็นอะไรๆ ถูกต้องตามความเป็นจริง นี่ก็เป็นความหมายหนึ่งของกุศล

และความหมายสุดท้ายคือ สุขวิบาก มีสุขเป็นผล ทำให้ เกิดความสุข เวลาทำจิตใจให้โปร่งสบาย สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน

ผ่องใส สงบเย็น ไม่เร่าร้อน บิบคั้น อืดอัด คับแค้น

ที่ว่ามาทั้ง ๔ ข้อนี้คือความหมายของกุศล เป็นลักษณะที่จะเอามาวินิจฉัย คือ สิ่งที่เกิดกุศลนั้นจะต้อง ๑. อโรค ไม่มีโรค เกื้อกูล ช่วยให้มีความแข็งแรงสมบูรณ์ จิตใจมีความแข็งแรงสมบูรณ์ จิตใจคล่องแคล่ว ใช้งานได้ดี ๒. อนวัชชะ ไม่มีโทษ ไม่มีมลทิน ไม่มีวหมอง ไม่เสื่อมเสีย มีความสะอาดบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ปลอดโปร่ง ๓. โภคัลลัมภุต มียัญญา รู้เหตุผล รู้ดีชั่ว รู้คุณรู้โทษ สว่าง ไม่มีดมัว และ ๔. สุขวิบาก มีสุขเป็นผล ทำด้วยความโปร่งสบาย ทำแล้วก็แช่มชื่นเย็นใจ

ตัวอย่างลักษณะของกุศลที่เกิดขึ้นในใจ เช่นมีเมตตา เป็นอย่างไร เมตตาเกิดขึ้นในใจบ๊อบ เย็นฉ่ำ จิตใจไม่มีโรค จิตใจมีความแข็งแรงในตัวของมัน มีความเอิบอิม สบายเย็นชื่น ยิ้มได้ ปลอดโปร่งผ่องใส และมีความรู้ความเข้าใจ สว่างอยู่ภายในว่าคนอื่นเขามีความสุขความทุกข์อย่างไร เราควรจะมีจิตใจต่อเขาอย่างไร และมีความสุขพร้อมอยู่ในตัวด้วย แต่ในทางตรงข้าม ถ้าหากมีโทษะเกิดขึ้น เป็นอย่างไร พอโทษะ ความโกรธ ความคิดประทุษร้ายเกิดขึ้นบ๊อบ รู้สึก ร้อนแผดเผา จิตเป็นโรค จิตบกพร่อง ถูกบิบคั้น มันไม่สบาย ถูกเบียดเบียน มีความมัวหมอง ไม่บริสุทธิ์ ไม่สะอาด ไม่ปลอดโปร่ง ไม่ผ่องใส มีดมัวเหมือนตาบอด ไม่รู้ไม่คิด ไม่

มองเห็นบุญเห็นคุณ ไม่คำนึงถึงโทษ ไม่รู้ว่าใครเป็นใครทั้งนั้น และมีความทุกข์พลุ่งพล่าน เตือดร้อนใจ นี่ลักษณะที่เป็นอกุศล เพราะฉะนั้น กุศลและอกุศลนี้ไม่ต้องไปรอดูผลข้างนอกหรือว่ามันเกิดขึ้นในใจทันที มันเป็นตัวความหมายของมันเลย เป็นกุศลกรรมในใจ พอมีขึ้นมาปั๊บก็สำเร็จความหมายในตัวทันที ความเป็นกุศลและอกุศลเหล่านี้มันมีอยู่ในตัวแล้ว เราจะต้องอธิบายกรรมให้ลึกเข้ามาถึงความหมายในจิตใจที่เป็นพื้นแท้ ๆ ตั้งแต่ตัวมันเองเลย ตัวกุศลนี้มีความหมายที่ดีอยู่ในตัวของมันเอง พร้อมแล้วไม่ต้องไปรอผลไกล

ถาม : อโรค แปลว่า ไม่มีโรคใช่ไหมครับ

ตอบ : อโรค มาจากโรคะ โรคะแปลว่า โรค อโรค ก็คือ ไม่มีโรค แล้วบวก ญย ปัจจัย เข้าไป เป็น ภาวตัทธิต ตามหลักไวยากรณ์เป็น อาโรคฺย แปลว่า ความเป็นอโรค คือ ความไม่มีโรค นี่หมายถึง ความเป็นโรคของจิต ไม่ใช่โรคของร่างกาย ท่านเปรียบเทียบให้เห็นว่า จิตที่ไม่มีโรค แข็งแรง ไม่ได้พุดถึงโรคของกาย อย่างไรก็ตาม แม้แต่ภาสิตที่เราท่องกันในภาษาไทยที่เพี้ยนเป็นอโรคยาปรมา ลาภา นั้น (ความจริงภาษาบาลีเป็น อาโรคฺยปรมาลาภา) ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า ความหมายที่แท้จริงไม่ได้มุ่งหมายเพียงไม่มีโรคกาย ที่ว่าความไม่มีโรคเป็นลาภอย่างยิ่ง หรือ

ลามกทั้งหลายมีความไม่มีโรคเป็นอย่างยิ่งนั้น พระองค์หมายถึงพระนิพพาน อโรคยะ นี้ หมายถึง พระนิพพาน พระนิพพานเป็นภาวะไร้โรค คือความมีสุขภาพจิตสมบูรณ์ เรื่องนี้ พระพุทธเจ้าตรัสกับมาคัณฑิยะ ท่านมาคัณฑิยะไปสนทนาธรรมกับพระพุทธเจ้า อังสุภาสิตเถว่า อโรคยปรมา ลามาในที่นี้เขามีความเข้าใจว่าเป็นโรคกาย แต่พระพุทธเจ้าตรัสว่า มันไม่ได้มีความหมายแคบเท่านั้น แต่หมายถึงความไม่มีโรคทางจิตใจด้วย ใช้ได้ทุกระดับ สำหรับชาวบ้านก็ใช้ในระดับธรรมดา แต่ในทางธรรมะ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระสูตรในมัชฌิมนิกาย หมายถึงพระนิพพานเลย เป็นภาวะไม่มีโรคโดยสมบูรณ์ หมายความว่าภาสิตนี้ใช้ได้ทุกระดับ ตั้งแต่ระดับชาวบ้าน ไปจนกระทั่งถึงบรรลุนิพพาน แต่ให้รู้ความหมายแต่ละชั้น ๆ

ความหมายของคำว่า กุศล ก็ให้เข้าใจตามลักษณะที่ว่ามานี้ ส่วนที่เป็นอกุศลก็ตรงข้าม ดังได้ยกตัวอย่างไปแล้ว เช่น เมื่อเมตตาดำเนินขึ้นในใจเป็นอย่างไร โทสะเกิดขึ้นเป็นอย่างไร ลักษณะก็จะผิดกันให้เห็นชัด ๆ ว่า ผลมันเกิดขึ้นที่ อย่างไร เรียกว่าเป็นสันทิฏฐิโก เห็นเอง เห็นทันตา

คำที่เนื่องกันอยู่กับกุศลและอกุศล ก็คือคำว่า บุญและบาป บุญกับกุศล และบาปกับอกุศล ต่างกันอย่างไร ในที่

หลายแห่งใช้แทนกันได้ อย่างในพุทธพจน์ที่ตรัสถึงเรื่องปธาน คือความเพียร ๔ ก็จะตรัสคำว่าอกุศลกับคำว่าบาปไปด้วยกัน อยู่ในประโยคเดียวกัน คือเป็นข้อความที่ช่วยขยายความซึ่งกันและกัน เช่นว่า ภิกษุยังฉันทะให้เกิดขึ้น ระดมความเพียร เพื่อปิดกั้นบาปอกุศลธรรมซึ่งยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น นี้เรียกว่า สังวรปธาน แสดงให้เห็นว่าบาปกับอกุศลมาด้วยกัน แต่สำหรับบุญกับกุศล ท่านบอกว่า มันมีความกว้างแคบกว่ากัน อยู่หน่อย คือ กุศลนั้นใช้ได้ทั้งโลกียะและโลกุตตระ เป็นคำกลางๆ และเป็นคำที่ใช้ในทางหลักวิชาการมากกว่า บางทีก็ระบุว่าโลกียกุศล โลกุตตรกุศล แต่ถ้าพูดเป็นกลางๆ จะเป็นโลกียะก็ได้เป็นโลกุตตระก็ได้ ส่วนคำว่าบุญนั้นนิยมใช้ใน ระดับโลกียะ แต่ก็ไม่เสมอไป มีบางแห่งเหมือนกันที่ท่านใช้ใน ระดับโลกุตตระ อย่างที่แยกเรียกว่า โอปธิกบุญ และ แปลว่า บุญที่เนื่องด้วยอุปธิ และ อโนปธิกบุญ ไม่เนื่องด้วยอุปธิ เป็นต้น หรือบางที่ใช้ตรงๆ ว่า โลกุตตรบุญญะ บุญในระดับ โลกุตตระ แต่โดยทั่วไปแล้ว บุญใช้ใน ระดับโลกียะ ส่วนกุศล เป็นคำกลางๆ ใช้ได้ทั้งโลกียะและโลกุตตระ นี่เป็นความ กว้างแคบกว่ากันนิดหน่อยระหว่างบุญกับกุศลในแง่รูปศัพท์ ซึ่งก็อาจเอาไปช่วยประกอบเวลาอธิบายเรื่องกรรมได้ แต่เป็นเรื่องเกร็ด ไม่ใช่เป็นตัวหลักแท้ๆ

บุญ นัยหนึ่งแปลว่า เป็นเครื่องชำระสันดาน เป็นเครื่องชำระล้างทำให้จิตใจสะอาด ในเวลาที่สิ่งซึ่งเป็นบุญเกิดขึ้นในใจ เช่น มีเมตตาเกิดขึ้น ก็ชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ศรัทธาเกิดขึ้น จิตใจก็ผ่องใสทำให้หายเศร้าหมอง หายสกปรก ความหมายต่อไปพวกนักวิเคราะห์ศัพท์ แปลบุญว่า นำมาซึ่งการบูชา หรือทำให้เป็นผู้ควรบูชา คือใครก็ตามสั่งสมบุญไว้สั่งสมความดี เช่น สั่งสมศรัทธา เมตตา กรุณา มุทิตา ผู้นั้นก็มีแต่คุณธรรมมากมาย ซึ่งทำให้เป็นผู้ควรบูชา ฉะนั้น ความหมายหนึ่งของบุญก็คือ ทำให้เป็นคนน่าบูชา และอีกความหมายหนึ่งคือ ทำให้เกิดผลที่น่าชื่นชม เพราะว่าเมื่อเกิดบุญแล้วก็มีวิบากที่ดีงาม น่าชื่นชม จึงเรียกว่ามีผลอันน่าชื่นชม ใกล้เคียงพุทธพจน์ที่ว่า *สุขสเสตฺ อธิวณฺํ ยทิตฺ พุญฺญานิ* ซึ่งแปลว่า ภิกษุทั้งหลาย คำว่าบุญนี้เป็นชื่อของความสุข เมื่อบุญเกิดขึ้นในใจแล้ว จิตใจก็สบาย มีความเอิบอímผ่องใส บุญก็เป็นชื่อของความสุข นี่เป็นอย่างๆ ที่อธิบายเกี่ยวกับเรื่องบุญ

ส่วนบาปนั้นตรงกันข้าม บาปนั้นโดยตัวอักษรหรือโดยพยัญชนะ แปลว่า *สภาวะที่ทำให้ถึงทุกข์* หรือทำให้ไปในที่ชั่ว หมายถึงสิ่งที่ทำให้จิตตกต่ำ พอบาปเกิดขึ้น ความคิดไม่ดีเกิดขึ้น โทสะ โลภะ เกิดขึ้น จิตก็ตกต่ำลงไป และนำไปสู่ทุกข์ด้วย และท่านให้ความหมายโดยพยัญชนะอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นสิ่ง

ที่คนดีพากันรักษาตนให้ปราศจากไป หมายความว่า คนดีทั้งหลายจะรักษาตนเองให้พ้นไปจากสิ่งเหล่านี้ จึงเรียกละเลยเหล่านี้ว่าเป็นบาป เป็นสิ่งที่คนดีละทิ้ง พยายามหลีกเลี่ยงหนี ไม่อยากเกี่ยวข้องกับ นี่เป็นความหมายประกอบ ซึ่งอาจจะเอาไปใช้อธิบายเป็นกรณีได้ไม่ใช่ตัวหลักแท้ ๆ เอามาพูดรวมไว้ด้วยในแง่ต่าง ๆ ที่เราจะต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องกรรม

เท่าที่ได้บรรยายมานี้ เมื่อว่าโดยสรุปก็มีความสำคัญที่จะต้องมองอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. กรรมเป็นเรื่องของความเป็นเหตุเป็นผล เป็นเรื่องของกฎเกณฑ์แห่งเหตุปัจจัย ถ้าจะอธิบายลงลึกก็ต้องโยงเข้าไปในเรื่องไตรวิภังค์ คือ กิเลส กรรม และวิบาก เข้าสู่หลักปฏิบัติสมุปปาท นี้ก็แนวหนึ่ง

๒. จะต้องรู้ว่าเรื่องกรรมนี้เป็นนิยามหนึ่ง หรือกฎหนึ่งในบรรดานิยาม ๕ เท่านั้น อย่าเหมาทุกอย่างเข้าเป็นกรรมหมด ต้องแยกแยะเหตุปัจจัยให้ถูกต้อง

๓. ต้องแยกหลักกรรมออกจากลัทธิผิดสามอย่างให้ได้ ด้วย คือ ลัทธิปุพเพกตวาท ลัทธิอิศวรนิรมิตวาท และลัทธิอเหตุวาท

๔. ให้นำความเข้าใจความหมายของกุศล อกุศล มาช่วย

ในการอธิบายในแง่ลึก ให้เห็นผลต่างๆ ที่เกิดขึ้นในระดับจิตใจ ให้เข้าใจความหมายของกรรมที่แท้จริง ที่อยู่ในจิตใจ ซึ่งก็มีผลทันทีทันตา

ความสำคัญของมโนกรรม/ ค่านิยมกำหนดวิถีชีวิตและสังคม

ทีนี้ก็ขอผ่านไปยังเรื่องการให้ผลของกรรม อย่างที่บอกแล้วว่า เราได้ยินบ่อยๆ เกี่ยวกับการอธิบายการให้ผลของกรรมแบบโลดโผน เป็นเรื่องน่าตื่นเต้น เป็นเหตุการณ์ใหญ่ๆ แบบที่ว่าทำให้สัตว์ขาหัก แล้วต่อมาตัวเองไปถูกรถทับขาหัก อะไรทำนองนี้ได้ยินกันบ่อย จนบางที่ทำให้รู้สึกว่ กรรมเป็นอำนาจเร้นลับอย่างหนึ่งซึ่งลอยอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ มันคอยจ้องจะมาลงโทษเรา ถ้าอธิบายแบบนี้ ก็มีปัญหาที่บอกแล้วว่า คนที่เป็นนักคิดเหตุผลจะไม่ค่อยยอมรับ ลองมาหาทางพิจารณากันดูว่า เราจะสามารถอธิบายในแง่สืบสาวเหตุปัจจัยได้อย่างไร ความเป็นเหตุเป็นผลนั้นอยู่ที่การสืบสาวเหตุปัจจัย ให้เห็นว่าแต่ละอย่างมันเชื่อมโยงกัน สืบทอดและต่อเนื่องกันอย่างไร จึงมาออกผลอย่างนี้ ถ้าอธิบายตรงนี้ได้ คนจะต้องยอมรับ

การที่จะอธิบายอย่างนี้ได้ก็ต้องลงไปถึงจุดเริ่มของมัน คือถึงขั้นจิตใจ พระพุทธเจ้าตรัสว่า กรรม มี ๓ อย่าง คือ กาย-

กรรม วจีกรรม มโนกรรม ในบรรดากรรม ๓ อย่างนั้น กรรมที่ละเอียดอ่อนที่สุดก็ได้แก่ มโนกรรม คือ กรรมทางใจ กรรมทางใจนอกจากเป็นเรื่องละเอียดอ่อนแล้ว ก็เป็นจุดเริ่มด้วยการกระทำที่จะออกมาเป็นวจีกรรมและเป็นกายกรรมได้ ก็เพราะเกิดขึ้นเป็นมโนกรรมก่อน คนเราต้องคิดก่อน คิดขึ้นมาในใจ คิดชั่วแล้วจึงพูดชั่ว ทำชั่ว ถ้าพูดชั่วขึ้นเฉยๆ ก็เป็นเพียงปากเปลือเท่านั้นเอง ไม่ใช่เป็นตัวกรรม คนจะทำอะไรก็เริ่มจากใจ ที่เรียกว่ามโนกรรม ในทางพระพุทธศาสนาจึงถือว่ามโนกรรมสำคัญที่สุด พระพุทธเจ้าตรัสโดยทรงเปรียบเทียบกับลัทธินิครนถ์ ในลัทธินิครนถ์เขาเรียกรกรรมว่า ทัณฑะ ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ คือ กายทัณฑะ วจีทัณฑะ มโนทัณฑะ และบอกว่ากายทัณฑะสำคัญที่สุด เพราะว่าเพียงลำพังคิดอย่างเดียวไม่ทำให้ตายได้ แต่ถ้าเป็นกายทัณฑะ เอามีดมาไปถึงพินค่อ ตายแน่ๆ หรือว่าฉวยปืนมายิงก็ตาย ลำพังคิดไม่ตายเพราะฉะนั้น ลัทธินิครนถ์ถือว่ากายทัณฑะสำคัญที่สุด แต่พระพุทธศาสนาถือว่า มโนกรรมสำคัญที่สุด เพราะมโนกรรมเป็นเริ่มต้น บุคคลก็ดี สังคมก็ดี จะเป็นไปอย่างไรก็เป็นไปตามมโนกรรมเป็นใหญ่ มโนกรรมเป็นตัวกำหนดวิถีหรือชี้แนวทางการให้ความคิด ความนิยม ความเชื่อถือ เป็นตัวกำกับการที่สำคัญ เช่น ชีวิตคนๆ หนึ่งมีความชอบในอะไร ใฝ่ในอะไร ก็

จะดำเนินไปตามวิถีทางที่ชอบที่ใฝ่นั้น สมมติว่าเด็กคนหนึ่งเกิดชอบบวชพระ ชอบห่มผ้าเหลือง เห็นเณรแล้วก็อยากเป็นเณรบ้าง ความใฝ่ใฝ่พอใจอันนี้ก็มาหล่อหลอมทำให้เขาคิดที่จะบวช ต่อมาเขาก็อาจจะบวชแล้วก็อยู่ในพระศาสนาไป แต่อีกคนหนึ่งจิตชอบใฝ่ไปในทางที่อยากได้ของของคนอื่นโดยไม่ต้องทำอะไร ก็อาจจะไปลักขโมย วิถีชีวิตก็จะหันเหไปอีกแบบหนึ่ง นี่ก็คือเรื่องของมโนกรรม ที่มีผลบันดาลชีวิตทั้งชีวิตให้เป็นไป ความนิยม ความชอบ ความเชื่อถือต่างๆ นี่เป็นเครื่องกำหนดชีวิตของคน พระพุทธศาสนามองในชั้นลึกซึ่งอย่างนี้ จึงถือว่ามโนกรรมสำคัญ

แม้แต่สังคมนาษย์ที่จะเป็นไปอย่างไร ก็เริ่มมาจากมโนกรรม อย่างที่ปัจจุบันนี้ชอบเรียกว่าค่านิยม สังคมมีค่านิยมอย่างไร ก็จะชักนำลักษณะการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมนั้นให้เป็นอย่างนั้น ยกตัวอย่างเช่น คนในสังคมนั้นถือว่าถ้าเรารักษาระเบียบวินัยได้เคร่งครัดก็เป็นคนเก่ง ความเก่งกล้าสามารถอยู่ที่ทำได้ตามระเบียบแบบแผน ความนิยมความเก่งในแง่นี้ก็เรียกว่าเป็นค่านิยมที่จะรักษาระเบียบ คนพวกนี้ก็จะพยายามรักษาระเบียบวินัยให้เคร่งครัด จนอาจทำให้ประเทศนั้น สังคมนั้น มีระเบียบวินัยดี ส่วนในอีกสังคมนั้น คนอาจจะมองอีกอย่างหนึ่ง มีค่านิยมอีกแบบหนึ่ง โดยมีความชื่นชม

ว่า ใครไม่ต้องทำตามระเบียบได้ ใครฝืนระเบียบได้ ใครมี
อภิสิทธิ์ไม่ต้องทำตามกฎเกณฑ์ได้เป็นคนเก่ง ในสังคมแบบนี้
คนก็จะมีระเบียบวินัย เพราะถือว่าใครไม่ต้องทำตาม
ระเบียบได้ คนนั้นเก่ง ขอให้ลองคิดว่าสังคมของเรา เป็น
สังคมแบบไหน มีค่านิยมอย่างไร นี่เป็นตัวอย่าง que แสดงให้
เห็นว่า ความไม่ชอบ อะไรต่างๆ ที่อยู่ในจิตใจเป็นตัวนำ
เป็นเครื่องกำหนดวิถีชีวิตของบุคคล และเป็นเครื่องชี้นำชะตา
กรรมของสังคม สังคมใดมีค่านิยมที่ดีงาม เอื้อต่อการพัฒนา
สังคมนั้นก็มีทางที่จะพัฒนาไปได้ดี สังคมใดมีค่านิยมต่ำทราม
ขัดขวางการพัฒนา สังคมนั้นก็มีแนวโน้มที่จะเสื่อมโทรม
พัฒนาได้ยาก จะประสบปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนา
อย่างมากมาย ถ้าจะพัฒนาสังคมนี้ให้ก้าวหน้า ถ้าต้องการ
ให้สังคมเจริญ พัฒนาไปได้ดี ก็จะต้องแก้ค่านิยมที่ผิดพลาด
ให้ได้ และต้องสร้างค่านิยมที่ถูกต้องให้เกิดขึ้นด้วย เรื่องค่า
นิยมนี้เป็นตัวอย่างเด่นชัดอย่างหนึ่งของมโนกรรม มโนกรรม
เป็นสิ่งสำคัญมาก มีผลระยะยาว ลึกซึ้งและกว้างไกล ครอบคลุมไปหมด
พระพุทธศาสนาถือว่าค่านิยมนี้เป็นสิ่งสำคัญ
มาก และมองที่จิตใจเป็นจุดเริ่มต้น เพราะฉะนั้นในการ
พิจารณาเรื่องกรรม จะต้องให้เข้าใจถึงหลักการของพระ
พุทธศาสนา ที่ถือว่ามโนกรรมสำคัญที่สุด และให้เห็นว่า

สำคัญอย่างไร นี่คือจุดที่หนึ่ง

จิตสำนึก-จิตไร้สำนึก / ภวังคจิต-วิถิจิต

สืบเนื่องจากเรื่องมโนกรรมนั้น ก็ทำให้ต้องมาศึกษาเรื่องจิต จิตใจของคนเรานี้ คิดนึกอะไรต่ออะไร สิ่งทีพูดและทำก็เป็นไปตามจิตใจ แต่จิตใจเป็นเรื่องละเอียดซับซ้อน บางครั้งและในเรื่องบางอย่างเราบอกไม่ถูกด้วยซ้ำว่าตัวเราเองเป็นอย่างไร บางทีเราทำอะไรไปอย่างหนึ่ง เราบอกไม่ถูกว่าทำไมเราจึงทำอย่างนี้ เพราะว่าจิตใจนั้นมีความสลับซับซ้อนมาก

ตามหลักพุทธศาสนานั้น มีการแบ่งจิตเป็น ๒ ระดับ คือจิตระดับวิถิกับจิตระดับภวังค์ จิตระดับภวังค์เป็นจิตที่เป็นองค์แห่งภพ เป็นระดับที่เราไม่รู้ตัว เรียกว่าไร้สำนึก ภพจะเป็นอย่างไร ชีวิตแท้ๆ ที่กรรมออกผลจะเป็นอย่างไรนั้นอยู่ที่ภวังค์ แม้แต่จุดปฏิสนธิก็เป็นภวังคจิต ฉะนั้นเราจะมาพิจารณาเฉพาะจิตในระดับที่เรารู้สำนึกกันนี้ไม่ได้ การพิจารณาเรื่องกรรมนี้ จะต้องลึกลงไปถึงชั้นจิตต่ำกว่าสำนึกลงไป อย่างที่เราใช้ศัพท์ว่าภวังค์ ในจิตวิทยาสมัยนี้ก็มีหลายสาขา หลายสำนัก ซึ่งมีกลุ่มสำคัญที่เขาศึกษาเรื่องจิตแบบนี้เหมือนกัน เขาแบ่งจิตเป็น จิตสำนึกกับจิตไร้สำนึก จิตสำนึกก็คือจิตที่รู้ตัว ทีพูดสิ่งต่างๆ ทำสิ่งต่างๆ อย่างที่รู้ๆ กันอยู่

เรียกว่าจิตสำนึก แต่มีจิตอีกส่วนหนึ่งเป็นจิตไร้สำนึก ไม่รู้ตัว จิตที่ไร้สำนึกนี้เป็นจิตส่วนใหญ่ของเรา เขาเทียบเหมือนภูเขาน้ำแข็งที่อยู่ในน้ำ น้ำแข็งส่วนที่อยู่ใต้น้ำมีมากกว่า และมากกว่าเยอะแยะด้วย ส่วนที่โผล่มาผิวนิดเดียว คือจิตสำนึกที่เรา รู้ตัวกันอยู่ พุดจากกันอยู่นี้ แต่ส่วนที่ไม่รู้สำนึกหรือไร้สำนึกนั้น เหมือนก้อนน้ำแข็งที่อยู่ใต้พื้นน้ำ ซึ่งมีมากกว่าเยอะแยะ เป็นจิตส่วนใหญ่ของเรา การศึกษาเรื่องจิตนั้นจะต้องศึกษาไปถึงชั้นจิตไร้สำนึก ที่เป็นจิตส่วนใหญ่ มิฉะนั้นแล้วจะรู้ชนิดเดียวเท่านั้นเอง การพิจารณาเรื่องกรรมก็ต้องเข้าไปให้ถึงจุดนี้

ในเรื่องไร้สำนึกนี้ มีแง่ที่เราควรรู้อะไรบ้าง แง่ความรู้ที่หนึ่งคือที่บอกว่า สิ่งที่เราได้รับรู้เข้ามาทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย เหล่านี้ จิตจะบันทึกเก็บไว้หมดไม่มีลิมเลย นี่เป็นแง่ที่หนึ่ง ตามที่เข้าใจกัน ธรรมดาเราลิมสิ่งทั้งหลายที่ได้ประสบนั้น เราลิมเยอะแยะ ลิมแทบทั้งหมด จำได้ชนิดเดียวเท่านั้นเอง นี่เป็นเรื่องของจิตสำนึก แต่ตามความเป็นจริงความจำเหล่านั้น ยังคงอยู่ในจิตไร้สำนึก สิ่งที่สพรอบคิดนึกทุกอย่างตั้งแต่เกิดมา มันจำไว้หมด แล้วถ้ารู้จักทำดี ๆ ก็ดึงเอามันออกมาได้ด้วย นักจิตวิทยาบางสมัยสนใจเรื่องการสะกดจิตมาก เพราะเหตุผลหลายอย่าง เหตุผลอย่างหนึ่งก็คือ เมื่อสะกด จิตแล้วก็สามารถที่จะทำให้คนนั้นระลึกเอาเรื่องราวเก่า ๆ สมัยเด็ก เช่น

เมื่อ ๑ ขวบ ๒ ขวบ เอาออกมาได้ ซึ่งแสดงว่าประสบการณ์เหล่านั้นไม่ได้หายไปไหน ยังอยู่หมด นี่เป็นแง่ที่หนึ่ง

จิตไร้สำนึก: จุดเริ่มแห่งการให้ผลของกรรม

ที่ว่ามานี้มีความหมายอย่างไรเกี่ยวกับกรรม ก็แสดงว่าสิ่งที่เราทำไว้ทั้งหมด สิ่งที่เราคิด เรานึก ทุกอย่างไม่ได้หายไปไหนเลย ยังคงอยู่ในจิตใจของเราทั้งหมด เพียงแต่เราไม่รู้ตัวและระลึกออกมา โดยจิตสำนึกไม่ได้เท่านั้น เราสามารถเอาวิชาการสมัยใหม่ที่เขาศึกษา วิจัย วิเคราะห์กันทีหลังนี้มาประกอบการศึกษาเรื่องกรรมได้ด้วย ทำให้เห็นว่าวิถีการสมัยใหม่ในยุคหลังนี้ก็เป็นเครื่องช่วยย้าสนับสนุนให้เห็นว่าหลักความจริงของจิตเป็นอย่างไร สิ่งที่เป็นประสบการณ์ของมนุษย์นี้จิตเราไม่ได้ลืมเลย และก็เป็นอันว่าจิตสั่งสมไว้ทุกอย่าง เมื่อสั่งสมแล้วก็ไม่ได้สั่งสมไว้เฉยๆ มันมีผลต่อตัวเราทั้งหมดด้วย แต่ว่าเราไม่รู้ตัว สภาพจิตส่วนที่ปรุงแต่งชีวิตของเรานี้ ส่วนมากเป็นจิตที่ไม่รู้ตัว ตัวอย่างง่ายๆ ถ้าเรามีจิตโกรธบ่อยๆ เป็นคนฉุนเฉียว พบอะไรขัดใจนึกก็แสดงโทสะ แสดงความเกรี้ยวกราดออกมาให้จิตกำเริบอยู่เสมอ ต่อไปถ้าสั่งสมสภาพจิตอย่างนี้ ก็จะกลายเป็นนิสัย ทำให้เป็นคนโกรธง่าย ความโกรธง่ายจะเป็นลักษณะจิตใจ เป็นนิสัย ต่อมาสภาพจิตก็

แสดงออกมาทางหน้าตา หน้านี้วคือขมวดแก่ง กลายเป็นสิ่ง
ที่เราเรียกว่าบุคลิกภาพ และออกมามีผลทั้งต่อและจากผู้อื่น
คนที่พบเห็นเขาก็ไม่อยากจะคบ ไม่อยากพูดจาเท่าไร เขากลัว
เขาอยากจะหลีกเลี่ยง กลัวจะเกิดเรื่อง อะไรทำนองนี้ แล้วก็
กลับมามีผลต่อชีวิตของตนเอง รวมความว่าเรื่องก็เป็นมาใน
ลักษณะที่ว่า จากความคิดจิตใจ ก็ออกมาเป็นลักษณะนิสัย
เป็นบุคลิกภาพ แล้วก็ป็นวิถีชีวิตคนนั้น และความมีนิสัย
อย่างนี้ มีความโน้มเอียงอย่างนี้ก็ชักจูงตัวเขาเอง ชวนให้ไป
พบกับประสบการณ์ต่างๆ และสถานการณ์ที่ทำให้เกิดเรื่อง
อย่างนั้นๆ ขึ้นมาส่วนในทางตรงข้าม คนที่มีจิตเมตตา ยิ้มแย้ม
แจ่มใส คิดนึกเรื่องดีๆ เสมอ เวลาพบอะไร จิตใจก็มองไปใน
แง่ดี สบายใจ ยิ้มแย้มแจ่มใส ต่อมา หน้าตาก็เป็นหน้าตาที่
ยิ้มแย้ม เป็นคนมีเสน่ห์ น่าชม ชวนให้คบหา แล้วทั้งหมดนั้น
ก็ออกมาเป็นผลต่อวิถีชีวิตของเขาต่อไปด้วย นี่ก็เป็นเรื่องของ
การสั่งสม

แต่ต่อไปคือ เมื่อจิตไร้สำนึกนี้เป็นส่วนใหญ่ ก็เป็นส่วนที่มี
กำลังมาก จิตของเรา นี้ เราเอามาใช้งานนิดหน่อยเท่านั้น
ความจริงมันมีกำลังมากมายที่เราไม่รู้ตัวและยังไม่รู้จักดึงเอา
มาใช้ แต่เราจะเห็นตัวอย่างได้ว่า จิตมีกำลังขนาดไหน ใน
เมื่อเหตุการณ์ที่บังคับตัวไม่ได้ เช่นเวลาเกิดไฟไหม้ขึ้น เขา

เล่ากันว่า บางคนยกตุ่มน้ำได้ หรือวิ่งหนีด้วยความตกใจ มาถึงรั้วแห่งหนึ่งซึ่งสูง ปรกติแล้วกระโดดข้ามไม่ได้ แต่ด้วยความกลัวหนีภัยมานั้น สามารถกระโจนข้ามไปได้ เรื่องอย่างนี้เราได้ยินกันบ่อยๆ แสดงให้เห็นว่า ที่จริงจิตของเรานั้นมีความสามารถอะไรบางอย่างอยู่ข้างใน แต่ตามปกติ เราไม่รู้จักใช้มัน มันก็เลยไม่เป็นประโยชน์ ตอนนี้อำนาจความสามารถนี้ อยู่ที่ไหน ก็อยู่ที่จิตไร้สำนึกนั้น ตอนที่เราหนีภัยด้วยความตกใจก็ดี หรือตอนที่เราแบกตุ่มน้ำ หรือของหนักเวลาไฟไหม้ก็ดี ตอนนั้นเราคุมสติไม่อยู่ จิตสำนึกของเราไม่ทำงาน แต่ถูกจิตไร้สำนึกกำกับกับการมันออกมาแสดงบทบาททำให้เราทำอะไรได้แปลกๆ พิเศษออกไป หรืออย่างในเวลาสะกดจิต ทำให้เอาเข็มแทงไม่เจ็บ สามารถสะกดจิตแล้วผ่าตัดบางอย่างได้ ไม่รู้สึกเจ็บปวดอะไรเลย นี่เป็นเรื่องของจิตใจซึ่งมีส่วนที่เราไม่รู้จักอีกมาก พวกนักจิตวิเคราะห์ก็มาศึกษากัน นักจิตวิเคราะห์คนสำคัญชื่อนายซิกมุนด์ ฟรอยด์ เขาได้ศึกษาเรื่องจิตสำนึกและจิตไร้สำนึกนี้มาก

ที่ว่าจิตเป็นตัวปรุงแต่งสร้างสรรค์นั้น จิตสำนึกได้แต่คิดปรุงแต่งเบื้องต้นเท่านั้น ตัวปรุงแต่งสร้างสรรค์แท้จริงที่สร้างผลออกมาแก่ชีวิตส่วนใหญ่ เป็นนิสัย เป็นบุคลิกภาพ ตลอดจนจนเป็นชะตากรรมของชีวิตนั้น อยู่ที่จิตไร้สำนึกที่เราไม่รู้ตัว

แต่มันทำงานของมันอยู่ตลอดเวลา ผมจะชักตัวอย่างหนึ่งมา แสดงให้เห็นเกี่ยวกับเรื่องกรรม ซึ่งอาจจะช่วยให้เห็นทาง เป็นไปได้มากขึ้น ว่าวิธีการศึกษาแบบสมัยใหม่จะมาสสนับสนุน การอธิบายเรื่องกรรมอย่างไร

นายซิกมุนด์ ฟรอยด์ เล่าให้ฟังถึงกรณีหนึ่งว่า เด็กผู้หญิง อายุ ๑๗ ปี ชอบออกไปเที่ยวนอกบ้านกับผู้ชายคนหนึ่ง พ่อไม่ พอใจมาก วันหนึ่งก็ทะเลาะกับพ่อ พ่อโกรธมากก็ทุบหน้าเด็ก หญิงคนนี้ เด็กคนนี้เจ็บก็โกรธมาก อารมณ์วูบขึ้นมาก็เงื้อแขน ขวาชั้นมาจะทุบพ่อบ้าง พ่อเงื้อขึ้นไปแล้วจะทุบลงมา ก็ชะงัก เงื้อค้าง นึกขึ้นได้ว่าเป็นพ่อของเรา เราไม่ควรจะทำร้าย ก็ ยั้งไว้ได้ แต่ก็ยังถือว่าตัวทำถูก ไม่เชื่อฟังพ่อแม่ พ่อก็โกรธไม่ ยอมพูดด้วย ต่อมาเข้าวันหนึ่ง อยู่ดี ๆ เด็กคนนี้ยกแขนขวา ไม่ขึ้น แขนที่ใช้จะตีพ่อนั้นขยับเขยื้อนไม่ได้เลย เรียกว่า ใช้ ไม่ได้เหมือนเป็นอัมพาต หมอทางกายตรวจดูแล้วก็ไม่เห็นมี อะไรผิดปกติเลย แขนก็แข็งแรง เส้นเอ็นประสาทอะไรก็ไม่ บกพร่องเสียหาย. (ลองนึกเทียบกับคนที่ไปฟังผลสอบ พอรู้ว่า สอบตกก็เข้าอ่อน ยืนไม่อยู่ ทั้งที่ร่างกายกำยำล่ำสัน หรือคน ที่ได้ยีนศาสตร์ตัดสินประหารชีวิตอะไรจำพวกนี้)

อันนี้ถ้าเราอธิบายแบบหักขาไก่แล้ว ขาหักก็เรียกว่า เป็นกรรมสนองแล้ว แต่ในกรณีนี้เขาเอาเรื่องจริงมาศึกษา

วิเคราะห์ตามแบบวิทยาศาสตร์ และพยายามอธิบายตามแบบนักจิตวิเคราะห์ ศึกษาไปได้ความแล้ว เขาก็อธิบายว่า จิตไร้สำนึกของเด็กคนนี้แสดงตัวออกมาทำงาน ในเวลาที่จิตไร้สำนึกทำงานแล้ว จิตสำนึกก็สู้ไม่ได้ ก็อยู่ในอำนาจของมัน จิตไร้สำนึกทำงานเพราะอะไร ด้วยเหตุผลอะไร เหตุผลคือความรู้สึกขัดแย้งเกิดขึ้น เขารู้ว่าการตีพ่อนี้ไม่ดี ถึงแม้ว่าเขาจะไม่ได้ทุบตีจริง แต่เขาก็เงื้อแขนขึ้นกำลังจะทำอาการนั้นแล้ว อย่างไรก็ตาม เขาก็ไม่อาจยอมรับผิดชอบได้ เพราะเขาถือว่าเรื่องที่เขาทะเลาะกับพ่อนั้นเขาไม่ผิด จิตสำนึกแก้ปัญหาให้เขาไม่ได้ ความรู้สึกขัดแย้งก็หนักหน่วงท่วมทับฝังลึกลงไป ในที่สุด การที่เขาเกิดอาการแขนขยับเขยื้อนไม่ได้ นั่น เป็นด้วย

๑. จิตไร้สำนึกนั้นต้องการขอความเห็นใจจากพ่อ ด้วยอาการที่เขาขยับเขยื้อนแขนไม่ได้ เขาเกิดไม่สบาย มีอาการผิดปกติไปแล้ว มันจะช่วยให้พ่อเขาเห็นใจเขาได้ เหมือนกับยกโทษให้โดยอ้อม โดยไม่ต้องพูดขอโทษ (และก็ไม่ต้องบอกว่ายกโทษ) แต่ที่แสดงออกมาอย่างนี้ จิตสำนึกไม่รู้ตัว จิตไร้สำนึกเป็นผู้ทำงาน และ

๒. เป็นการชดเชยความรู้สึกที่ว่าได้ทำผิด เหมือนว่าได้ลงโทษตัวเอง มีการลงโทษเสร็จไปแล้ว เพราะความคิดภายนอกถือว่าตัวทำถูกแล้ว ไม่ยอมไปขอโทษพ่อ ยังไปคบผู้ชาย

ยังออกไปนอกบ้านตามเดิม แต่ในจิตส่วนหนึ่งมีความรู้สึกว่าได้ทะเลาะกับพ่อ แสดงกับพ่ออย่างนั้นเป็นความผิด แล้วความรู้สึกขัดแย้งนี้ก็ลงลึกไปอยู่ในจิตไร้สำนึก แล้วก็ชดเชยออกมา โดยการแสดงอาการให้เห็นว่ามันได้ถูกลงโทษแล้ว เป็นอันว่าฉันได้ชดใช้ความผิดนั้นแล้ว จะได้พ้นความรู้สึกขัดแย้งนี้ไปได้

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมานี้ เด็กนั้นแกก็เลยขยับเขยื้อนแขนไม่ได้ ทั้งๆ ที่ไม่มีโรคหรือความผิดปกติทางร่างกายเลยสักนิดเดียว แพทย์ค้นหาเหตุแล้วไม่พบ ปัจจุบันก็มีอย่างนี้บ่อยๆ คนที่เป็นโรคทางกาย มีอาการปวดศีรษะ หาสาเหตุไม่พบต่างๆ เหล่านี้ จิตแพทย์ที่ชำนาญจะต้องค้นหาเหตุทางจิตใจ นี่ก็เป็นตัวอย่างหนึ่ง ซึ่งถ้ามองเผินๆ หรือมองช่วงยาวข้ามชั้นตอนก็เป็นว่าจะตีพ่อ ต่อมาแขนที่จะตีพ่อก็เสียใช้ไม่ได้ หมายความว่าจิตไร้สำนึกของเราทำงานอยู่เสมอ สิ่งที่เกิดขึ้นในจิตใจแล้วมันไม่ลืม ถ้าได้ทำความชั่วอะไรสักอย่าง จิตก็ไปพัวพันอยู่ แล้วไปปรุงแต่งอยู่ข้างใน เช่น ชักพาให้จิตโน้มเอียงไปหาสภาพอย่างนั้นอยู่เรื่อย หรือปรุงแต่งความคิดวนเวียนอยู่กับเรื่องแบบนั้น สมมติว่าไปหักขาไก่ไว้ จิตก็สะสมความรู้สึกและภาพนี้ไว้ในจิตไร้สำนึก แล้วมันก็ปรุงแต่งของมันวนเวียนอยู่นั่นเอง ออกไปไม่ได้ จิตครุ่นคิดแต่เรื่องขาคูไก่ๆ แล้วจิต

ไร้สำนึกนั้นก็คอยหาโอกาสชักพาตัวเองไปหาเหตุการณ์ที่จะนำไปสู่การที่ตัวเองจะต้องขำหัก หรือต่อไป ไปเกิดใหม่มันก็เลยปรุงแต่งขาตัวเองหักไปเลย เป็นต้น

นี่เป็นการอธิบายรวบรัดให้เห็นทางเป็นไปได้ต่างๆ ซึ่งแม้ในทางจิตวิทยาสมัยใหม่ก็เห็นว่ามันมีความสัมพันธ์กันอยู่ แต่ผลที่สุดมันเป็นเรื่องเหตุปัจจัยในกระบวนการของจิต เป็นเรื่องของกรรมนี้เอง นี่เป็นเพียงตัวอย่างให้เห็นอย่างผิวเผิน ซึ่งเรื่องจิตนี้เรายังจะต้องศึกษาให้ละเอียดยิ่งขึ้นไป ไม่ควรผลิผลามเอาความคิดเหตุผลอย่างง่ายๆ ของตนไปตัดสินเหตุผลที่อยู่ในวิสัยอีกระดับหนึ่งที่เลยขึ้นไป หรือสรุปเอาเรื่องที่สลับซับซ้อนลงไปอย่างง่ายๆ และให้เห็นอีกอย่างหนึ่งว่าวิชาการสมัยใหม่บางอย่างอาจจะมาช่วยอธิบายสนับสนุนคำสอนของพระพุทธเจ้าได้เป็นอย่างดี และเดี๋ยวนี้นักจิตวิทยาสมัยใหม่อย่างนักจิตวิเคราะห์หลายคนทีเดียว ก็มาเลื่อมใสในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา เอาไปใช้ในการศึกษาเรื่องจิตใจและแก้ปัญหาเรื่องโรคจิต

เท่าที่พูดแทรกเข้ามาในตอนนี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตของคน หลักกรรมหรือกฎแห่งกรรมนี้ก็ทำงานสัมพันธ์กับจิตใจนั่นเอง คือสัมพันธ์กับจิตตนิยาม จิตตนิยามกับกรรมนิยาม ต้องไปด้วยกัน ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ในที่นี้เป็นเพียง

ต้องการชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่เราคิดว่าเป็นอำนาจเร้นลับมหัศจรรย์ นั้น มันก็เป็นเรื่องธรรมดาตัวเอง ซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัย มีความสัมพันธ์สืบเนื่องโยงกันอยู่ให้เห็นได้ เป็นแต่ว่าตอนนี้เรายังไม่มีความสามารถที่จะแยกแยะเหตุปัจจัยนั้นออกมาให้เห็นชัดเจนเท่านั้นเอง เมื่อพูดถึงความเป็นไปได้แบบนี้ พอให้เห็นแนวทางแล้ว ถ้าท่านสนใจก็อาจจะศึกษาต่อไป เป็นเรื่องของ การค้นคว้า เราอาจจะโยงหลักอภิธรรม เรื่องของจิต ทั้งเรื่องวิถิจิตและภวังคจิต กับทั้งเรื่องจิตสำนึกและจิตไร้สำนึก ของจิตวิทยาสมัยใหม่ เอามาเทียบเคียงกัน อันไหนเสริมกัน ก็จะได้นำมาช่วยประกอบการอธิบายให้ดียิ่งขึ้นไป ขอผ่านเรื่องนี้ไปก่อน

การให้ผลของกรรมระดับภายนอก:

สมบัติ ๔-วิบัติ ๔

แง่ต่อไป เกี่ยวกับการได้รับผลกรรมอีกระดับหนึ่ง อย่างที่เราพูดอยู่เสมอว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และมีผู้ชอบแย้งว่า ทำดีไม่เห็นได้ดีเลย ฉันท่าดีแต่ได้ชั่ว ไอ้คนนั้นทำชั่วมันกลับได้ดี นี่ก็เป็นอีกระดับหนึ่งที่น่าสนใจ ซึ่งก็ต้องมีแง่มีแนวในการที่จะอธิบาย เบื้องแรกเราต้องแยกการให้ผลของกรรม ออกเป็น ๒ ระดับ คือระดับที่เป็นผลกรรมแท้ๆ หรือเป็น

วิบาก กับระดับผลข้างเคียงที่ได้รับภายนอก ยกตัวอย่าง เป็นอุปมาจึงจะพอมองเห็นชัด เช่น คนหนึ่งบอกว่า ผมขยัน ทำการงาน แต่ไม่เห็นรวยเลย แล้วก็บอกว่าทำดีไม่ได้ดี ใน ที่นี้ รวย คือ ได้ดี และ ขยัน คือ ทำดี ทำดี คือ ขยัน ก็ต้องได้ดี คือ รวย ปัญหาอยู่ที่ว่ารวยนั้นเป็นการได้ดีจริงหรือเปล่า ถ้า จะให้ชัดก็ต้องหาตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น เช่น นาย ก. ขยันปลูกมะม่วง ตั้งใจปลูกอย่างดี พยายามหาวิธีการที่จะ ปลูก ปลูกแล้วปรากฏว่ามะม่วงงอกงามจริง ๆ แล้วนาย ก. ก็ มีมะม่วงเต็มสวน แต่ นาย ก. ขายมะม่วงไม่ได้ มะม่วงเสีย เปล่ามากมาย นาย ก. ไม่ได้เงิน นาย ก. ก็ไม่รวย นาย ก. ก็บ่น ว่า ผมขยันทำดี ปลูกมะม่วงเต็มที่ แต่ผมไม่ได้ดี ไม่รวย

ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ นาย ก. ลำดับเหตุและผลไม่ถูก แยกขั้นตอนของการได้รับผลไม่ถูกต้อง นาย ก. ทำเหตุคือ ขยันปลูกมะม่วง ก็จะต้องได้รับผลคือได้มะม่วง มะม่วงก็งอก งาม มีผลดกบริบูรณ์ นี่ผลตรงกับเหตุ ปลูกมะม่วงได้มะม่วง ขยันปลูกมะม่วงก็ตก แต่นาย ก. บอกว่าไม่ได้เงิน ไม่รวยคือ ไม่ได้เงิน ปลูกมะม่วงแล้วไม่ได้เงิน นี่ไม่ถูกแล้ว ปลูกมะม่วง แล้วจะได้เงินได้อย่างไร ปลูกมะม่วงก็ต้องได้มะม่วง จะได้เงิน ได้อย่างไร แสดงว่า นาย ก. พุดลำดับเหตุผลผิด เหตุผลที่ถูก คือ ปลูกมะม่วงได้มะม่วง แต่ปลูกมะม่วงแล้วรวย หรือปลูก

มะม่วงแล้วได้เงินนี้ยังไม่ถูกต้อง ถ้าปลูกมะม่วงแล้วได้มะม่วงมากมาย มะม่วงล้นตลาด คนปลูกทั่วประเทศขายไม่ออก ก็เสียเปล่า ก็เป็นอันว่าไม่ได้เงิน ฉะนั้นก็ไม่รวย อาจจะทำตุนยุบยับก็ได้ เราต้องแยกเหตุผลให้ถูก

เป็นอันว่าอย่ามาเถียงเรื่องกฎแห่งกรรมเลย ไม่ผิดหรอก คุณปลูกมะม่วงก็ได้มะม่วง ส่วนจะได้เงินหรือไม่ นั่น ต้องอยู่ที่เหตุปัจจัยอื่น ซึ่งเป็นลำดับเหตุและผลอีกช่วงตอนหนึ่ง ที่จะต้องแยกแยะวินิจฉัยต่อไปอีก เช่นว่า คุณขายเป็นไหม รู้จักตลาดไหม ตลาดตอนนี้มีความต้องการมะม่วงไหม ต้องการมากไหม ราคาดีไหม ถ้าตอนนี้คนต้องการมะม่วงมาก ราคาดีจัดการเรื่องขายได้เก่ง คุณก็ได้เงินมากจากการขายมะม่วงก็รวย นี่เป็นอีกตอนหนึ่ง คนเราโดยทั่วไปมักจะเป็นอย่างนาย ก. นี่คือมองข้ามขั้นตอนของเหตุผล จะเอาปลูกมะม่วงแล้วรวยจึงยุ่ง ก็ผิด

ในเรื่องนี้จะต้องแบ่งลำดับเรื่องเป็น ๒ ชั้น ชั้นที่ ๑ บอกแล้วว่า ปลูกมะม่วงได้มะม่วง เมื่อได้มะม่วงแล้ว ชั้นที่ ๒ ทำอย่างไร จึงจะได้เงิน จึงจะรวย เราต้องคิด ๒ ตอน ตอนที่ ๑ ถูกต้องตามเหตุปัจจัยแน่นอนแล้ว คือปลูกมะม่วงได้มะม่วง หลักกรรมก็เหมือนกัน หลักกรรมในชั้นที่ ๑ คือปลูกมะม่วงได้มะม่วง เหตุดีผลก็ดี เมื่อท่านปลูกเมตตาขึ้นในใจท่านก็มี

เมตตา มีความแช่มชื่น จิตใจสบาย ยิ้มแย้มผ่องใส มีความสุขใจ แต่จะได้ผลอะไรต่อไปเป็นอีกเรื่องหนึ่ง

พระพุทธเจ้าทรงให้หลักอีกหลักหนึ่ง ดังที่ปรากฏใน อภิธรรม บอกไว้ว่า การที่กรรมจะให้ผลต่อไป จะต้องพิจารณาเรื่องสมบัติ ๔ และวิบัติ ๔ ประกอบด้วย คือ ตอนได้มะม่วงแล้วจะรวยหรือไม่ ต้องเอาหลักสมบัติ ๔ วิบัติ ๔ มาพิจารณา สมบัติ คือองค์ประกอบที่อำนวยความสะดวกเสริมกรรมดี สมบัตินี้มี ๔ อย่าง เรียกว่า คติ อุปธิกาล ปโยค

๑. คติ คือ ถิ่นที่ ทางไปต่างๆ เกี่ยวกับสถานที่ เทศะ
๒. อุปธิ คือ ร่างกาย
๓. กาล คือ กาลเวลา ยุคสมัย
๔. ปโยค คือ การประกอบหรือการลงมือทำ

นี่เป็นความหมายตามศัพท์ ฝ่ายตรงข้าม คือ วิบัติ ก็มี ๔ เหมือนกัน คือถ้า คติ อุปธิ กาล ปโยค ดี ช่วยเสริม ก็เรียกว่าเป็นสมบัติ ถ้าหากไม่ดี มาทำลาย ก็เรียกว่าเป็นวิบัติ ลองมาคิดว่าหลัก ๔ นี้มีผลอย่างไร

สมมติว่า คุณ ก. กับ คุณ ข. มีวิชาดีเท่ากัน ชยัน นิสัยดีทั้งคู่ แต่เขาต้องการรับคนงานที่เป็นคนต้อนรับ ปัจจุบันเรียก receptionist ทำหน้าที่รับแขก ปฏิสันถาร คุณ ก. ชยันมีนิสัยดี ทำหน้าที่รับผิดชอบดี แต่หน้าตาไม่สวย คุณ ข. หน้าตาสวย

กว่า เขาก็ต้องเลือกเอาคุณ ข. แล้วคุณ ก. จะบอกว่า ฉันขยัน
อุตสาหะทำดี ไม่เห็นได้ดีเลย เขาไม่เลือกไปทำงาน แสดงว่า
ตัวเองมีอุปนิสัย เสียในด้านร่างกาย หรืออย่างคน ๒ คนต่าง
ก็มีความขยันหมั่นเพียร มีความดี แต่ว่าคนหนึ่งร่างกายไม่
แข็งแรง มีโรคออดๆ แอดๆ เวลาเลือก คนซึ่งโรคก็ไม่ได้รับ
เลือก นี่เรียกว่า *อุปนิสัย*

ในเรื่องคติคือ ที่ไปเกิด ถิ่นฐาน ทางดำเนินชีวิต ถ้าจะ
อธิบายแบบช่วงยาวข้ามภพข้ามชาติ ก็เช่นว่า คนหนึ่งทำ
กรรมมาดีมากๆ เป็นคนที่สั่งสมบารมีมาตลอด แต่พลาดนิด
เดียว ไปทำกรรมชั่วนิดหน่อย แล้วเวลาจะตาย จิตไปประหวัด
ถึงกรรมชั่วนั้น กลายเป็นอาสังกรรม ทำให้ไปเกิดในนรก
สมมติอย่างนี้ พอดีช่วงนั้นพระพุทธเจ้ามาตรัส ทั้งที่แกล้งสม
บุญมาเยอะ ถ้าได้ฟังพระพุทธเจ้าตรัส ก็มีโอกาสมากที่จะ
บรรลุนิพพานขั้นสูงได้ แต่แกไปเกิดอยู่ในภพที่ไม่มีโอกาสเลย
ก็เลยพลาด นี่เรียกว่า *คติวิบัติ* ที่นี้พูดช่วงสั้นในชีวิตประจำวัน
สมมติว่าท่านเป็นคนมีสติปัญญาดี แต่ไปเกิดในดงคนป่า แทน
ที่จะเป็นนักวิทยาศาสตร์ที่เก่งกล้าสามารถอย่างไอน์สไตน์ ก็
ไม่ได้เป็น อาจจะมีปัญญาดีกว่าไอน์สไตน์อีก แต่เพราะไปเกิด
ในดงคนป่าจึงไม่มีโอกาสพัฒนาปัญญาขึ้น นี่เรียกว่า *คติเสีย*
ก็ไม่ได้ผลนี้ขึ้นมา นี่คือเรื่อง *คติวิบัติ*

ข้อต่อไป กาลวิบัติ เช่น ท่านอาจจะเป็นคนเก่งในวิชาการ บางอย่าง ศิลปะบางอย่าง แต่ท่านมาเจริญเติบโตอยู่ในสมัย ที่เขาเกิดสงครามกันวุ่นวาย และในระยะเวลาที่เกิดสงครามนี้เขา ไม่ต้องการใช้วิชาการหรือศิลปะด้านนั้น เขาต้องการคนที่รบ เก่ง มีกำลังกาย กล้าหาญ เก่งกล้าสามารถ แข็งแรง และคน มีวิชาที่ต้องใช้ในการทำสงคราม ท่านก็ไม่ได้รับการยกย่อง เชิดชู วิชาการและศิลปะพวกนี้เขาก็ไม่เอามาพูดถึงกัน เขาก็พูดถึงแต่คนที่รบเก่ง สามารถทำลายศัตรูได้มาก เป็นต้น นี้ เรียกว่ากาลวิบัติสำหรับท่านหรือนายคนนี้

ข้อสุดท้ายคือ *ปโยควิบัติ* มีตัวอย่างเช่น ท่านเป็นคนวิ่ง เร็ว ถ้าเอาการวิ่งมาใช้ในการแข่งขันกีฬา ท่านก็อาจมีชื่อเสียง เป็นผู้ชนะเลิศในทีมชาติหรือระดับโลก แต่ท่านไม่เอา ความเก่งในการวิ่งมาใช้ในทางดี ท่านเอาไปวิ่งราว ลักของเขา ก็ได้รับผลร้าย เลยเสียคนไปเลย นี้เป็น *ปโยควิบัติ*

ว่าที่จริง ถ้าไม่มุ่งถึงผลภายนอกหรือผลข้างเคียงสืบเนื่อง การเป็นคนดี มีความสามารถ การเป็นคนป่าที่มีสติปัญญาดี การมีศิลปะวิชาการที่ชำนาญอย่างใดอย่างหนึ่ง ตลอดจนการ วิ่งได้เร็ว มันก็มีผลดีโดยตรงของมันอยู่แล้ว และผลดีอย่างนั้น มีอยู่ในตัวในทันทีตลอดเวลา แต่ท่านบอกว่าในการที่จะได้รับ ผลต่อเนื่องอีกขั้นหนึ่งนั้น เราจะต้องเอาหลักวิบัติ สมบัติ

เข้าไปเกี่ยวข้อง เหมือนปลุกมะม่วงเมื่อถึงนี้ ผลที่แน่นอนคือ ท่านปลุกมะม่วงท่านได้มะม่วงนี้ตรงกัน เป็นระดับผลกรรม ชั้นต้น ส่วนในขั้นต่อมา ถ้าต้องการให้ปลุกมะม่วงแล้วรวยด้วย ท่านจะต้องรู้จักทำให้ถูกต้องตามหลักสมบัติ วิบัติ เหล่านี้ด้วย ต้องรู้จักกาละ เป็นต้นว่า กาลสมัยนี้คนต้องการ มะม่วงมากไหม ตลาดต้องการมะม่วงไหม มะม่วงพันธุ์อะไร ที่คนกำลังต้องการ สภาพตลาดมะม่วงเป็นอย่างไร มีมะม่วง ล้นตลาดเกินความต้องการไหม จะประหยัดต้นทุนในการ ปลุกและส่งให้ถึงตลาดได้อย่างไร เราควรจะทำดำเนินการในเรื่องเหล่านี้ให้ถูกต้องด้วย ไม่ใช่คิดแต่เพียงว่า ฉันขยันหมั่น เพียรแล้วก็ทำไป ต้องพิจารณาเรื่องสมบัติ วิบัติ ๔ นี้เข้ามา ประกอบ สถานที่แหล่งนี้เป็นอย่างไร กาลสมัยนี้เป็นอย่างไร การประกอบการของเรา เช่นการจัดการขายส่งต่างๆ นี้ เราทำได้ถูกต้องดีไหม ฉะนั้นถ้าเราปลุกมะม่วงได้มะม่วงดีแล้ว แต่เราปลูกไม่ถูกกาลสมัย เราไม่รู้จักประกอบการให้ถูกต้อง อย่างน้อยก็มีกาลวิบัติ บิโยควิบัติขึ้นมา เราก็อายไม่ออก ก็ขาดทุน ถึงขยันปลุกมะม่วงก็ไม่รวย

การปฏิบัติที่ถูกต้องในการทำกรรม

เป็นอันว่าถ้าชาวพุทธเราจะฉลาดรอบคอบในการทำ

กรรม ก็จะต้องทำให้ถูกต้องทั้ง ๒ ชั้น ชั้นที่ ๑ ตัวกรรมนั้นต้องเป็นกรรมดี ไม่ใช่กรรมชั่วแล้วผลดีชั้นที่ ๑ ก็เกิดขึ้น จิตใจของเราก็ตีได้รับผลดีที่เป็นความสุข มีความสุขเป็นวิบากเป็นต้น ผลดีที่ออกมาทางวิถีชีวิตต่างๆ ไป เช่น ความนิยมนับถือต่างๆ ก็มีดีมีเข้ามาในตัวอยู่แล้ว แต่ในชั้นที่ ๒ เราจะให้การทำงานของเรานำมาซึ่งผลดีมากขึ้น เราก็ต้องพิจารณาเรื่องคติ อุปธิ กาล ปโยค เข้ามาประกอบด้วย ต้องพิจารณา ๒ ชั้น ไม่ใช่คิดจะทำดีก็ทำดีดุ่มๆ ไปเฉยๆ

อย่างไรก็ตาม คนบางคนอาจจะเอาเรื่อง คติ อุปธิ กาล ปโยค เข้ามาใช้โดยวิธีฉวยโอกาส เช่น กาลสมมติ ฉวยโอกาสว่า กาลสมัยนี้ คนกำลังต้องการสิ่งนี้ ฉันทก็ทำสิ่งเขาต้องการ โดยจะดีหรือไม่ก็ช่างมัน ให้ได้ผลที่ต้องการก็แล้วกัน นี่เรียกว่า มุ่งแต่ผลชั้นที่ ๒ แต่ผลชั้นที่ ๑ ไม่คำนึง ก็เป็นสิ่งที่เสียหายในทางกรรม ฉะนั้นในฐานะที่เป็นชาวพุทธก็ต้องมองผลชั้นที่ ๑ ก่อนคือจะทำอะไรก็หลีกเลี่ยงกรรมชั่ว และทำกรรมดีไว้ก่อน เมื่อได้พื้นฐานดีนี้แล้ว ก็คำนึงถึงชั้นที่ ๒ เป็นผลภายนอกซึ่งขั้นต่อ คติ อุปธิ กาล ปโยคด้วย ก็จะทำให้งานของตนนั้นได้ผลดีโดยสมบูรณ์

เป็นอันว่าในการสอนเรื่องกรรมตอนนี้มี ๒ ชั้น คือ ตัวกรรมที่ดีที่ตัวเอง และองค์ประกอบเรื่องคติ อุปธิ กาล ปโยค

ถ้าเราต้องการผลภายนอกเข้ามาร่วม เราจะต้องให้ชาวพุทธ รู้จักพิจารณา และมีความฉลาดในเรื่อง คติ อุบัติ กาล ปโยค ด้วย สมมติว่าคน ๒ คน ทำงานอย่างเดียวกัน โดยมีคุณสมบัติเหมือนกันดีเหมือนกันทั้งคู่ ถ้าร่างกายคนหนึ่งดี อีกคนหนึ่งไม่ดี คนที่ร่างกายไม่ดีเสียเปรียบ ก็ต้องยอมรับว่าตัวเองมีอุปริบัติ เมื่อรู้อย่างนี้แล้วก็ต้องแก้ไขปรับปรุงตัว ถ้าแก้ไขที่ร่างกายไม่ได้ก็ต้องเพิ่มพูนคุณสมบัติที่ดีให้ดียิ่งขึ้น เมื่อดียิ่งขึ้น คนที่ร่างกายไม่ดี แต่มีคุณสมบัติอื่น เช่น ในการทำงานมีความสามารถชำนาญกว่า จนกระทั่งมาชดเชยคุณสมบัติในด้านร่างกายดีของอีกคนหนึ่งไปได้ แม้ตัวเองจะร่างกายไม่ดี เขาก็ต้องเอา เพราะเป็นคนมีความสามารถพิเศษ นี่ก็เป็นหลักที่มาช่วย สมมติว่าเรามีร่างกายบกพร่องในด้านอุปริบัติ เราก็จะต้องสร้างกรรมดีในส่วนอื่นให้มันเหนือยิ่งขึ้นไป ไม่ใช่ท้อใจว่าทำดีแล้วไม่ได้ เป็นการรู้จักเอาหลักเรื่อง คติ อุบัติ กาล ปโยค เข้ามาประกอบ และให้เป็นประโยชน์

นี่คือเรื่องการให้ผลของกรรมในแง่ต่างๆ ผมนำมาถวายเป็นเพียงแง่คิด เพื่อให้เห็นว่าเรื่องกรรมนี้ต้องคิดหลายๆ แง่หลายๆ ด้าน แล้วเราอาจจะเห็นทางออกในการอธิบายได้ดียิ่งขึ้น มีความรอบคอบยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามจุดสำคัญก็คือ ต้องการเชื่อมโยงให้เห็นความเป็นเหตุเป็นปัจจัย เพื่อเราจะไม่

ใช้พูดแต่เพียงว่ามีเหตุอันนี้เกิดขึ้นในที่แห่งหนึ่ง ในเวลาหนึ่ง นานมาแล้ว ลัก ๒๐-๓๐ ปี ต่อมาเกิดผลดีอันหนึ่ง แล้วเราก็ จับมาบรรจบกัน โดยเชื่อมโยงเหตุปัจจัยไม่ได้ ซึ่งแม้จะเป็นจริงแต่ก็มีน้ำหนักน้อย ไม่ค่อยมีเหตุผลให้เห็น คนก็อาจจะไม่ค่อยเชื่อ เราจึงควรพยายามศึกษา สืบสาวเหตุปัจจัยให้ละเอียดยิ่งขึ้น ถึงแม้ว่ามันจะยังไม่ชัดเจนออกมา ไม่ปรากฏออกมาเต็มที่ แต่มันก็พอให้เห็นทางเป็นไปได้ คนสมัยนี้ก็ต้องยอมรับในเรื่องความเป็นไปได้ เพราะมันเข้าในแนวทางของเหตุปัจจัยแล้ว ผมคิดว่าเรื่องกรรมจะพูดไว้เป็นแนวทางเท่านี้ก่อน

ทำที่ที่ถูกต้องต่อกรรมเก่า

มีปัญหาที่ท่านถามมาหลายข้อด้วยกัน ปัญหาหนึ่งเกี่ยวกับเรื่องบุพเพกตวาท เป็นเรื่องที่ถามในหลักนี้ น่าจะตอบถามว่าทารกที่คลอดมา บางครั้งมีโรคที่หาสาเหตุไม่ได้ หรือถือกำเนิดในครอบครัวที่ลำบากขาดแคลน ถ้าไม่อธิบายในแนวบุพเพกตวาทแล้ว เราควรอธิบายอย่างไรให้เข้าใจง่าย

ในการตอบปัญหานี้ ต้องพูดให้เข้าใจกันก่อนว่า การปฏิเสธบุพเพกตวาท ไม่ได้หมายความว่าเราถือว่าการกรรมเก่าไม่มีผล แต่ลัทธิบุพเพกตวาท ถือว่าเป็นอะไรๆ ก็เพราะกรรม

เก่าทั้งสิ้น เอาตัวกรรมเก่าเป็นเกณฑ์ตัดสินโดยสิ้นเชิง ฉะนั้นทำอะไรก็ไม่มีความหมาย เพราะแล้วแต่กรรมเก่า ต่อไปจะเป็นอย่างไรกรรมเก่าก็ให้เป็นไป ทำไปก็ไม่มีประโยชน์ นี่คือนิธิกรรมเก่า แต่ในทางพระพุทธศาสนา กรรมเก่านั้นท่านก็ถือว่าเป็นกรรมอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นแล้วมีผลมาถึงปัจจุบัน ที่นี้มาถึงเรื่องที่ได้กลอดออกมาว่ามีโรคที่หาสาเหตุไม่ได้ เกิดในครอบครัวที่ลำบากขาดแคลน นี้เราสามารถอธิบายด้วยเรื่องกรรมเก่าตามหลักกรรมนิยามได้ด้วย และอธิบายตามหลักนิยามอื่นๆ ด้วย เช่น ในด้านพีชนิยามว่า พ่อแม่เป็นอย่างไรในส่วนของกรรมพันธุ์ เพราะกรรมพันธุ์เป็นตัวกำหนดได้ด้วย ถ้าพ่อแม่มีความบกพร่องในเรื่องบางอย่าง เช่นเป็นโรคเบาหวาน ลูกก็มีทางเป็นไปได้เหมือนกัน นี้พีชนิยาม ส่วนกรรมนิยาม ถ้าจะอธิบายออกมาในรูปที่ว่าความเหมาะสมของคนที่จะมาเกิดกับคนที่จะเป็นพ่อแม่ มันเหมาะกัน ในแง่กรรมก็สังเคราะห์ตรงนี้ ทำให้มาเกิดเป็นลูกของคนนี้และมีความบกพร่องตรงนี้ โดยมีพีชนิยามเข้ามาประกอบช่วยกำหนด

สำหรับกรณีที่เกิดในครอบครัวที่ลำบากขาดแคลน ถ้าเราจะยกให้เป็นเรื่องกรรมเก่าก็ตัดตอนไป ในเมื่อเขาเกิดมาแล้วในครอบครัวอย่างนี้ เราก็ตามไม่เห็น แต่ก็ต้องตัดตอนไปว่าทำกรรมเก่าไม่ดี จึงมาเกิดในครอบครัวขาดแคลน

แต่เมื่อเกิดแล้วตามกรรมที่ถูกต้องก็ต้องคิดไปอีกว่า เพราะเหตุที่เกิดในครอบครัวขาดแคลน แสดงว่าเรามีทุนเก่าที่ดีมาน้อย ก็ยิ่งจะต้องพยายามทำกรรมดีมากขึ้น เพื่อจะให้ผลต่อไปข้างหน้าดี ไม่ใช่คิดว่าทำกรรมมาไม่ดีก็ต้องปล่อยแล้วแต่กรรมเก่าจะให้เป็นไป ถ้าคิดอย่างนี้ก็ไม่ถูก แต่ในทางที่ถูกต้องต้องคำนึงให้ครบทั้งกรรมเก่าและกรรมใหม่ ในเมื่อกรรมมีมาไม่ดีก็ยิ่งทำให้จะต้องมีกำลังใจมีความเพียรพยายามแก้ไขปรับปรุง เช่น ถ้าหากคนที่เขาเกิดมาร่ำรวยแล้วเขามีความเพียรพยายาม เพียงเท่านั้น เขาก็สามารถประสบความสำเร็จก้าวหน้าได้ เราเกิดมาในตระกูลที่ขาดแคลน เราก็ต้องยังมีความเพียรพยายามให้มากกว่าเขาอีกมากมาย เราจึงจะมีชีวิตที่เจริญก้าวหน้าได้ต้องตั้งใจอย่างนี้จึงจะถูกต้อง

ในส่วนที่เป็นกรรมเก่านี้ พระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ ชื่อว่ากรรมเก่า กรรมเก่าก็คือ สภาพชีวิตที่เรามีอยู่ในปัจจุบันขณะนี้ สภาพชีวิตของเราก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เป็นอยู่ มีอยู่นี้คือกรรมเก่า คือผล จากกรรมเก่าที่เป็นมาก่อนหน้าเวลานี้ทั้งหมด ไม่ว่าจะได้อะไรมา สิ่งสมอะไรมาก็รวมอยู่ที่นี้ กรรมเก่ามีเท่าไร ก็เรียกว่ามีทุนเท่านั้น จะทำงานอะไรก็ตาม จะต้องมองดูทุนในตัวก่อน เมื่อรวมทุนรู้กำลังของตัวเองถูกต้องแล้ว

ก็เริ่มงานต่อไปได้ ถ้าเรารู้ว่าทุนของเราน้อยแพ้อะไร เราก็ต้องพิจารณาหาวิธีที่จะลงทุนให้ได้ผลดี บางคนทุนน้อยแต่มีวิธีการทำงานดี รู้จักลงทุนอย่างได้ผล กลับได้ประสบความสำเร็จดีก็ว่าคนที่มีทุนมากก็มี ฉะนั้นแม้ว่ากรรมเก่าอาจจะไม่ดีคือร่างกายตลอดจนสภาพชีวิตทั้งหมดของเราไม่ดี แต่เราฉลาดและเข้มแข็งไม่ท้อถอย เราก็พยายามปรับปรุงตัวหาวิธีการที่ดีมาใช้ ไม่ว่าทุนไม่ค่อยดี มีน้อยก็ทำให้เกิดผลดีได้ กลับบรรลุผลสำเร็จ ก้าวหน้ายิ่งกว่าคนที่ทุนดีด้วยซ้ำไป ส่วนคนที่ทุนดีนั้นหากรู้จักใช้ทุนดีของตัวเองก็ยิ่งประสบความสำเร็จมากขึ้น แต่บางคนทุนดีไม่รู้จักใช้ มัวเมาประมาทเสียทั้งหมด ทุน กลับยิ่งแย่งลงไปอีก ดังนั้น การปฏิบัติที่ถูกต้องจึงไม่ใช่มัวท้อแท้ท้อถอยอยู่กับทุนเก่าหรือกรรมเก่า กรรมเก่านี้ถือเป็นทุนเดิมซึ่งจะต้องกำหนดรู้แล้วพยายามแก้ไข ปรับปรุง ส่งเสริมเพิ่มพูนให้ดีขึ้นให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

เวลาหมดแล้วปัญหามีอีกหลายข้อ ไม่อาจจะตอบได้ เอาไว้ไปตอบเป็นส่วนตัวที่หลัง ขอถวายเรื่องกรรมไว้เพียงเท่านี้ ถือว่าเป็นเพียงแง่คิดบางอย่าง อย่างน้อยก็ถือเอาข้อพิจารณาที่มีอยู่ในคัมภีร์บางอย่างมาช่วยประกอบการอธิบาย บางแง่บางด้าน ส่วนเรื่องทีละเอียดยิ่ง ก็เป็นสิ่งที่ต้องไปศึกษาพิจารณากันต่อไป รวมทั้งการแยกแยะสืบสาวเหตุ

ปัจจัย และการแก้ไขปัญหในระดับสังคมด้วย

ขออนุโมทนาทุกท่านที่ได้สละเวลา กำลังกาย กำลังใจ มาร่วมกันอบรมพระธรรมทูตครั้งนี้ ด้วยจิตมีกุศลเจตนาที่จะไปปฏิบัติศาสนกิจ เพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา และประโยชน์สุขแก่ประชาชน ด้วยอำนาจแห่งคุณพระรัตนตรัย พร้อมทั้งกุศลเจตนา นั้น จงเป็นปัจจัยให้ทุกท่านมีกำลังกาย กำลังใจ กำลังสติปัญญาเข้มแข็ง ปฏิบัติศาสนกิจได้สำเร็จผล ด้วยดีจงทุกประการ โดยทั่วกันทุกท่าน เทอญ

๓

บุรณ-สวรรค์ในพระไตรปิฎก

นรก-สวรรค์ ในพระไตรปิฎก*

ท่านอาจารย์ได้ตั้งหัวข้อเรื่องไว้ให้อาตมาก่อน กล่าวคือ ขอให้พูดเรื่อง นรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎก นรก-สวรรค์นี้เป็นเรื่องใหญ่ และเป็นเรื่องยากอยู่แล้ว ท่านยังจำกัดขอบเขตด้วยว่าให้พูดในพระไตรปิฎก

ก่อนจะเข้าสู่เนื้อหา มีเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจในตอนเริ่มแรกกันนิดหน่อย คือทำความเข้าใจเกี่ยวกับตัวผู้พูด และเรื่องที่จะพูดในแง่ของพระพุทธศาสนาว่ามีความสำคัญแค่ไหนเพียงไร อันเป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจกันเบื้องต้น อาตมาต้องออกตัวเสียก่อน คือ สำหรับอาตมาถือว่าเรื่องนรก-สวรรค์เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องใหญ่มาก แต่กระนั้นอาตมาเองขณะ

* บรรยายแก่คณะอาจารย์และนักศึกษาวิทยาลัยครูสวนดุสิต ในรายการสนทนาธรรมของภาควิชาปรัชญาและศาสนา ในระหว่างภาคที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๒๒ ณ วัดพระทิเวนทร์

นี้ยังไม่ได้ให้ความสนใจเท่าที่ควร ยังไม่ได้เอาจริงเอาจังอะไร นักในเรื่องนี้ ก็กำลังค้นคว้าเรื่องพระพุทธรศาสนาอยู่ แต่ตอนนี้ ยังไม่ได้มาเน้นเรื่องนี้ คิดว่าเป็นเรื่องที่ต้องค่อยๆ ว่ากันทีละขั้นละตอน

ความสำคัญของนรก-สวรรค์ ในแง่พุทธศาสนา

ทีนี้หันไปพูดเรื่องนรก-สวรรค์ในแง่พุทธศาสนา นรก-สวรรค์มีความสำคัญแค่ไหน ศาสนาทุกศาสนามีเรื่องนรก-สวรรค์ เป็นเรื่องที่คนถามกันมาตลอดว่ามีจริงไหม เป็นอย่างไร ในประเพณีของเราก็มีการพูดเรื่องราวเกี่ยวกับนรก-สวรรค์ ในทางวรรณคดีก็ตาม ศิลปกรรมก็ตาม ก็จะมีเรื่องนรก-สวรรค์ไปเกี่ยวข้องด้วย เช่นภาพฝาผนังตามปูชนียสถานต่างๆ ก็มีเรื่องเหล่านี้มากมาย แต่ว่าเราควรมาดูในแง่หลักการก่อนว่า เรื่องนรก-สวรรค์กับพระพุทธรศาสนามีความสัมพันธ์กันแค่ไหนเพียงใด

อาตมาได้บอกแล้วว่า นรก-สวรรค์เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องใหญ่ แต่ถ้าเทียบกับศาสนาทั่ว ๆ ไปแล้ว มาดูในแง่พระพุทธรศาสนา ความสำคัญของนรก-สวรรค์มันลดลงไปหน่อย ทำไมจึงว่าอย่างนั้น คือ ในศาสนาเป็นอันมาก นรก-สวรรค์

เป็นจุดสุดท้ายแห่งการเดินทางชีวิตของมนุษย์ บางศาสนา บอกว่ามีนรกนิรันดร สวรรค์นิรันดร เช่นว่าเราอยู่ในโลกมีชีวิตครั้งนี้ทำความดีความชั่ว เมื่อตายไปวิญญูณจะไปรอจนถึงวันสิ้นโลก แล้วก็มีการตัดสิน ผู้ที่ควรได้รับรางวัลก็จะได้ไปอยู่ สวรรค์นิรันดรตลอดไป หรือผู้ที่ควรได้รับโทษก็จะถูกตัดสินให้ตกนรกนิรันดร ในแง่นี้ นรก-สวรรค์เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเป็นจุดสุดท้าย เป็นจุดหมาย

ที่นี้เรามองดูในพระพุทธศาสนา เมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว ความสำคัญของนรก-สวรรค์มันจะด้อยลงไปเอาสวรรค์ก็แล้วกัน เพราะเป็นสิ่งที่เราต้องการสวรรค์ไม่ใช่จุดหมายของพระพุทธศาสนา จุดหมายของพระพุทธศาสนาบอกว่า มีสิ่งที่สูงกว่านั้น สิ่งที่สำคัญกว่าสวรรค์คือนิพพาน สวรรค์นี้เมื่อไม่ใช่จุดหมาย ความสำคัญของมันก็ด้อยลงไป เราจะปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ถ้าจะปฏิบัติให้แท้จริงให้ตรงตามหลักการ เราก็บอกว่าไม่ใช่เพื่อจะไปสวรรค์ แต่เพื่อจะนิพพาน สวรรค์กลายเป็นเรื่องขั้นตอนที่อยู่ในระหว่างความสำคัญของสิ่งที่อยู่ในระหว่างย่อมจะลดน้อยลงไป น้อยกว่าสิ่งที่เป็นจุดหมายสุดท้าย นี่เป็นเรื่องธรรมดา

ที่นี้ประการต่อไปนรก-สวรรค์ตามที่รู้จักหรือพูดถึงกันอยู่ เป็นเรื่องที่ได้รับหรือไปประสบหลังจากตายแล้ว ศาสนาอื่นๆ

ก็ว่าอย่างนี้ เมื่อตายแล้วจะไปนรกหรือสวรรค์ เป็นเรื่องชีวิตหน้า ที่นี้จุดหมายในพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่บรรลุได้ในชาตินี้ นิพพานสามารถบรรลุได้ในชาตินี้ตั้งแต่ยังเป็นๆ อยู่ นี่ก็เป็นแง่ที่สองที่ทำให้ความสำคัญของนรก-สวรรค์น้อยลงไป เราอาจบรรลุจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาได้ในชาตินี้ เมื่อบรรลุจุดหมายสูงสุดในชาตินี้แล้ว เราก็ไม่ต้องพูดเรื่องหลังจากตายแล้ว เรื่องนรก-สวรรค์ก็ไม่ต้องมาเกี่ยวข้อง

ต่อไปในข้อที่สามนรก-สวรรค์ในพระพุทธศาสนาเป็นเพียงส่วนหนึ่งในสังสารวัฏ คือการเวียนว่ายตายเกิด สังสารวัฏมีการเปลี่ยนแปลงได้ ชีวิตของเราเดินทางไปในสังสารวัฏ มีหมุนขึ้นหมุนลง ตกนรกแล้วต่อไปถ้าเรามีกรรมดีก็กลับไปขึ้นสวรรค์ มาเกิดเป็นมนุษย์ คนที่เกิดเป็นพระพรหมด้วยกรรมดีบำเพ็ญฌานสมาบัติ ต่อไปเมื่อสิ้นบุญแล้วกลับไปตกนรก เพราะมีกรรมชั่วในหนหลังก็ได้ มันก็หมุนเวียนไปมา ฉะนั้นนรก-สวรรค์นี่ก็เป็นเพียงส่วนที่หมุนเวียนอยู่ในระหว่าง แล้วก็ เป็นของชั่วคราว เพราะฉะนั้นความสำคัญก็ลดลง เพราะเรามีโอกาสที่จะแก้ตัวได้มาก นี่เป็นเรื่องที่เราควรทำความเข้าใจในเบื้องต้น เพื่อจะได้เห็นฐานะของนรก-สวรรค์ในพระพุทธศาสนา ในแง่นี้ ถ้าเราไปเปรียบเทียบกับศาสนาที่ถือเรื่องนรก-สวรรค์เป็นนิรันดร เป็นสิ่งสุดท้ายที่มนุษย์จะประสบ

ซึ่งไม่มีทางแก้ไขได้อีกเลย มันก็จะมี ความแตกต่างกันเป็น
 อย่างมาก เมื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นอย่างนี้แล้ว ก็พูดถึง
 เนื้อหาเรื่องตัวนรก-สวรรค์โดยตรง

ข้อพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องนรก-สวรรค์

เอาละทีนี้มาพูดถึงเรื่องนรก-สวรรค์ เข้าสู่เนื้อหาเรื่อง
 นรก-สวรรค์ มีแง่ที่ต้องแยกอีก ๒ อย่าง แ่งที่หนึ่งคือ ความ
 มีอยู่จริงหรือไม่ นรก-สวรรค์มีจริงไหม แ่งที่สองคือ ท่าทีของ
 ชาวพุทธหรือท่าทีของพุทธศาสนาต่อเรื่องนรก-สวรรค์ นี่ต้อง
 พูดทั้งสองแง่ จะพูดแง่เดียวไม่พอ เพราะมันสัมพันธ์ซึ่งกัน
 และกัน สำหรับพุทธศาสนานี้เอาตมาขอพูดไว้ก่อนว่า เรื่อง
 ท่าทีต่อ นรก-สวรรค์เป็นสิ่งสำคัญมาก เราจะต้องวางท่าที
 ให้ถูกต้อง

พูดเกริ่นไว้หน่อยว่า เรื่องนรก-สวรรค์จัดอยู่ในประเภท
 สิ่งพิสดารไม่ได้สำหรับคนสามัญ ที่ว่าพิสดารไม่ได้นี้หมายถึง
 ทั้งในแง่ลบและแง่บวก คือจะพิสดารว่ามีก็ยังไม่สามารถแสดงให้
 เห็นไม่ได้ จะพิสดารว่าไม่มีก็ยังไม่สามารถแสดงให้เห็นว่ามัน
 ไม่มีให้มันเด็ดขาด พูดไม่ได้ทั้งสองอย่าง แต่บางคนบอกว่า
 เมื่อพิสดารไม่ได้ว่ามีมันก็ไม่มี อย่างนั้นก็ไม่ได้ถูก ในเมื่อตัวเอง
 ไม่มีความสามารถที่จะพิสดาร

การพิสูจน์ต้องพิสูจน์ด้วยอายตนะที่ตรงกัน สิ่งที่เราเห็นได้ สิ่งที่จะรู้ด้วยการเห็น ก็ต้องเอามาให้ดูด้วยตา สิ่งที่จะรู้ได้ ด้วยการได้ยิน ก็ต้องพิสูจน์ด้วยการเอามาทำให้ได้ยินเสียง เป็นอันว่าต้องพิสูจน์ให้ตรงตามอายตนะ จะพิสูจน์ว่าเสียงมี หรือไม่มี พิสูจน์ด้วยตาได้ไหม ก็ไม่ได้ พิสูจน์ว่ารสมีไหม จะ พิสูจน์ด้วยหูก็ไม่ได้ ไม่ได้เรื่อง มันต้องตรงตามอายตนะกัน ทีนี้ นรก-สวรรค์พิสูจน์ด้วยอะไร พิสูจน์ด้วยตา ด้วยหู ด้วย จมูก ลิ้น กายไม่ได้ มันต้องพิสูจน์ด้วยชีวิตที่ใจนั่นเอง เราดู หลักง่ายๆ ไม่ต้องพูดลึกซึ้ง เราถือว่าจิตเป็นแกนของชีวิต เป็นตัวทำหน้าที่เกิด จะพิสูจน์เรื่องนรก-สวรรค์ว่าตายแล้วไป เกิดหรือไม่ ก็ต้องพิสูจน์ด้วยจิต คือลองตายดู

ทีนี้พอบอกว่าจะพิสูจน์ด้วยตาย ก็ไม่มีใครยอม เพราะ ต้องพิสูจน์ด้วยตนเอง จะให้คนอื่นพิสูจน์ไม่ได้ เราบอกว่า คนหนึ่งตายแล้ว เขาไปเกิดที่ไหน เราไม่รู้ ตัวเขาเป็นผู้พิสูจน์ เราเป็นแต่ผู้ไปดู เหมือนเขาลิ้มรสแล้วเราดูเขาลิ้มรส เราจะ ไปรู้ได้อย่างไรว่าเขารู้รสจริงหรือเปล่า มันไม่ได้ลิ้มรสเป็นแต่ ดูเท่านั้นเอง และในเรื่องของชีวิตนี้ก็จะต้องพิสูจน์ด้วยตัวจิต เมื่อจะพิสูจน์ด้วยการที่ต้องตาย เราก็ทำไม่ได้ ไม่มีใครกล้า ทำ เกิดเป็นปัญหาที่ติดอยู่ตรงนี้ที่พิสูจน์ไม่ได้ นี่เป็นเรื่อง เกร็ดแทรกเข้ามา เราจะต้องพูดกันต่อไปอีก เป็นอันว่าใน

ตอนนี้พูดว่า เรื่องนรก-สวรรค์เป็นเรื่องพิสูจน์ไม่ได้ ทั้งในแง่บวกและแง่ลบ ว่ามีหรือไม่มี

สำหรับสิ่งที่พิสูจน์ออกมาให้เห็นชัดไม่ได้ อย่างนี้ ทางพุทธศาสนามีหลักให้ปฏิบัติคือถือการวางท่าทีเป็นสำคัญ เรื่องบางเรื่องถ้ารอให้พิสูจน์เสร็จ มนุษย์เลยไม่ต้องทำอะไร รอแบบพวกนักปรัชญา พวกนักปรัชญานี้จะเอาให้รู้ความจริงเสียก่อน เช่น รู้ความจริงเกี่ยวกับโลกว่าโลกนี้เป็นอย่างไรแน่ มันเกิดเมื่อไร มันจะไปอย่างไร พวกนักปรัชญาจะเถียงกัน ใช้สมองใช้สติปัญญาในการโต้เถียง เมื่อแกยังตอบเรื่องโลกและชีวิตไม่ได้ เช่น ด้วยวิธีอภิปรัชญาแกก็ต้องเถียงกันต่อไป นี่แกก็เถียงกันมาห้าพันปีแล้วโดยประมาณ ทีนี้ถ้าแกจะต้องเถียงกันจนกว่าจะรู้คำตอบ แล้วแกจึงจะปฏิบัติได้ เพราะแกบอกว่าเรายังไม่รู้ความจริงว่ามันเป็นอย่างไร เราจะไปปฏิบัติกับมันอย่างไร แกจะต้องรอให้รู้ความจริงอันนั้นแล้วจึงจะวางหลักปฏิบัติ แกตายไปแล้วก็ครั้งต่อก็ครั้ง จนกระทั่งลูกหลานเหลนของแกเองก็ตายไปโดยที่ยังไม่ได้ทำอะไร

พระพุทธศาสนาบอกว่าสำหรับเรื่องอย่างนี้ สำหรับเรื่องที่ยังพิสูจน์ไม่ได้มันสำคัญที่ปฏิบัติ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาของการปฏิบัติ เรามีวิธีปฏิบัติต่อสิ่งที่ยังพิสูจน์ไม่ได้ ให้ถือการปฏิบัติอย่างที่ยกมาก็ว่าการวางท่าทีเป็นสำคัญ

นรก-สวรรค์ก็อยู่ในประเภทนี้ การวางท่าทีหรือการที่จะปฏิบัติต่อมันอย่างไรเป็นเรื่องสำคัญว่า จะเอาอย่างไรกับชีวิตนี้ เอาละ เป็นอันว่ามีเรื่องที่ต้องพูดสองแง่ คือแง่ว่ามันมีจริงไหม กับจะวางท่าทีต่อมันอย่างไร และเน้นแง่การวางท่าทีหรือการปฏิบัติ ที่นี้มาพูดถึงหัวข้อสองอย่างนั้น เอาแง่ที่หนึ่งก่อน

นรก-สวรรค์ มีจริงหรือไม่

แง่ที่หนึ่งคือว่ามีจริงไหมในแง่ของพระพุทธศาสนา และก็จะพูดจำกัดตามที่อาจารย์ได้กำหนดไว้ว่าเฉพาะในพระไตรปิฎก ขอแบ่งว่าพระพุทธศาสนาพูดเรื่องนี้ไว้เป็น ๓ ระดับ

๑. นรก-สวรรค์ ภายหลังการตาย

ระดับที่หนึ่ง คือเรื่องนรก-สวรรค์ที่เราพูดกันทั่วๆ ไปว่าหลังจากชาตินี้ ตายไปแล้วไปรับโทษหรือรับผลกรรมในทางที่ดีและไม่ดี ถ้ารับผลกรรมดีก็ถือว่าไปสวรรค์ ถ้ารับผลกรรมชั่วก็ไปเกิดในนรก เรื่องนรก-สวรรค์แบบนี้ เรียกว่าระดับที่หนึ่งในพระพุทธศาสนาว่าอย่างไร

สำหรับระดับนี้ตามพระไตรปิฎก ถ้าเราถือตามตัวอักษรพระไตรปิฎกกล่าวไว้มากมาย เมื่อตีความตามตัวอักษรแล้วก็ต้องบอกว่ามี มีอย่างไร นรก-สวรรค์หลังจากตายนี้มักจะมีใน

รูปเอ๋ยถึง เอ๋ยถึงแล้วไม่ค่อยมีคำบรรยาย ในพระไตรปิฎกเรื่องนี้หาได้ทั่วไป เดี่ยวสรุปท้ายในแง่สวรรค์บอกว่า เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก หมายความว่า เมื่อแตกกายทำลายชั้นรั้วลงดับดับชีพไปแล้ว ก็จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์นี้ฝ่ายดี แล้วก็ฝ่ายนรกกล่าวว่า เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ก็จะเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก จำนวนในบาลีมีอย่างนี้มากมายเหลือเกิน จำนวนอย่างนี้ไม่ได้บรรยายว่าสวรรค์นั้นเป็นอย่างไร นรกเป็นอย่างไร ได้แต่สรุปและโดยมากมาห้อยท้ายกับคำแสดงผลของกรรมดีกรรมชั่ว ซึ่งจะเริ่มด้วยผลที่จะได้รับในชาตินี้ก่อนว่า ผู้มีศีลประพฤติดีแล้วจะได้ผลอย่างนั้นๆ หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า สุดท้ายหลังจากแตกกายทำลายชั้นรั้วแล้วจะไปสุคติ เช่นว่าเจริญเมตตามีอานิสงส์อย่างนี้ คือหลับเป็นสุขฝันดีอะไรต่ออะไรเป็นต้น บอกผลดีในปัจจุบันแล้วจึงจะไปห้อยท้ายลงว่า ตายแล้วไปสวรรค์ ไปพรหมโลก เป็นเพียงการเอ๋ยถึง-ถึงผลของการทำดี ทำชั่ว

นอกจากนั้นเราต้องสังเกตด้วยว่า พระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องนรก-สวรรค์นั้น ท่านตรัสในข้อความแวดล้อมอย่างไร มีเรื่องราวเป็นมาอย่างไร เราจะสังเกตได้ว่าพระพุทธเจ้าตรัสถึงผลในปัจจุบันเสียมากมายก่อน แล้วอันนี้ไปห้อยท้ายไว้ เราจะได้จัดฐานะของนรก-สวรรค์ได้ถูกต้องนี้บอกไว้ให้เป็นข้อสังเกต

เป็นอันว่าเราจะพบคำบาลีที่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่บ่อยๆ เมื่อตายแล้วจะไปนรกหรือสวรรค์ หลังจากได้รับผลกรรมดีกรรมชั่วในปัจจุบันนี้แล้ว มีอยู่บ่อยๆ โดยไม่มีคำบรรยายส่วนที่มีคำบรรยายว่า นรก-สวรรค์เป็นอย่างไร มีน้อยแห่งเหลือเกิน แห่งที่รับว่ามากหน่อย กล่าวถึงการลงโทษในนรก เริ่มจากว่าตายไปแล้วเจอยมบาล พระยายมราชถามว่า ตอนมีชีวิตอยู่เคยเห็นเทวทูตไหม เทวทูตที่หนึ่งเป็นอย่างไร เขาตอบไม่ได้ ยมบาลต้องชี้แจงว่า เทวทูตที่หนึ่งคือเด็กเกิดใหม่ที่สองคือคนแก่ ที่สามคือคนเจ็บ ที่สี่คือคนถูกลงโทษทัณฑ์ลงอาญา ที่ห้าคือคนตาย ยมบาลต้องอธิบายว่าท่านเคยเห็นไหม เคยเห็นแล้วท่านเคยคิดบ้างไหม เคยได้ความคิดไหม มีความสลัดใจบ้างไหม ในการที่จะต้องเร่งทำความดี ท่านเคยรู้สึกบ้างไหม ไม่เคยเลย ถ้าอย่างนั้นก็เป็นเรื่องของตัวเองทำ กรรมตนทำเอง ก็ต้องได้รับโทษ มีการลงอาญา เขาเรียกว่า กรรมกรรม เป็นวิธีลงโทษในนรกด้วยประการต่างๆ อันนี้มีมาใน พาลบัณฑิตสูตร และเทวทูตสูตร ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๔ ถ้าต้องการค้นก็บอกขอบอกหน้าไปด้วย บอกว่า เล่ม ๑๔ ข้อ ๔๖๗ หน้า ๓๑๑ และเล่ม ๑๔ ข้อ ๕๐๔ หน้า ๓๓๕ สำหรับพระไตรปิฎกแปลภาษาไทย ก็ไปค้นดูตามข้อ หน้าไม่ตรงกัน เพราะนี่เป็นหน้าบาลี โดยมากพูดถึงนรก ไม่ค่อยพูด

ถึงสวรรค์

นอกจากนี้ก็ยังมีส่วนแห่งพูดถึงอายุเทวดาในชั้นต่างๆ เช่น ชั้นจาทุมหาราช หรือชั้นโลกบาล ๔ ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตดี แต่ละชั้นมีอายุเท่าไร อยู่นานเท่าไร อย่างนี้ก็มิในพระไตรปิฎกเล่ม ๒๐ ข้อ ๕๑๐ หน้า ๒๗๓ และไปมีซ้ำในเล่ม ๒๓ ข้อ ๑๓๑-๑๓๕ หน้า ๒๕๓-๒๖๕ ยังมีอายุมนุษย์ถึงรูปพรหม แสดงไว้ในฝ่าย อภिरธรรม เล่ม ๓๕ ข้อ ๑๑๐๖-๑๑๐๗ หน้า ๕๖๘-๕๗๒

บางแห่งถึงกับบอกว่าในวัน ๘ คำ ๑๔ คำ ๑๕ คำ คือวันพระ ทำวมหาราช ๔ คือ ทำวโลกบาล ๔ จะส่งอำมาตย์เที่ยวดูในหมู่มนุษย์ ว่ามนุษย์ประพฤติปฏิบัติชอบหรือเปล่า แล้วจะไปแจ้งข่าวต่อที่ประชุมเทวดาชั้นดาวดึงส์ ซึ่งมีพระอินทร์เป็นประธานว่า เตี่ยวนี้มนุษย์โดยมากประพฤติดีหรือประพฤติชั่ว ถ้ามนุษย์ประพฤติดี เทวดาก็จะดีใจ ว่าต่อไปสวรรค์จะมีคนมาเกิดเยอะ ถ้าหากมนุษย์ประพฤติชั่วมาก เทวดาก็จะเสียใจ ว่าต่อไปฝ่ายเทวโลกจะมีแต่เสื่อมลง อะไรทำนองนี้ อย่างนี้ก็มิในเล่ม ๒๐ เหมือนกัน ข้อ ๔๗๖ หน้า ๑๘๐ อย่างนี้เป็นต้น เป็นการกล่าวแทรกอยู่บางแห่ง มิไม่สู้มาก

นอกจากนี้มีกระเส็นกระสาย เล็กๆ น้อยๆ ซึ่ในนรก ๑๐ ขุม ก็มีในพระไตรปิฎกด้วยในเล่ม ๒๔ อังคุดตตริณิกาย ทสกนิบาต

ข้อ ๘๙ หน้า ๑๘๕ และนรก ๘ มีในคาถาชาดก เล่ม ๒๘ ข้อ ๘๒ หน้า ๓๙ นี้แหละก็เป็นเชื้อให้อรรถกถาได้นำมาชี้แจงอธิบายเรื่องนรกต่างๆ สาธยายให้เราเห็นเรื่องราวพิสดารยิ่งขึ้น แต่ในที่นี้เราจะไม่พูดถึงเรื่องนี้

คัมภีร์ในกลุ่มชาดก คือในขุททกนิกาย เป็นแหล่งที่จะหาเรื่องราวคำบรรยายเกี่ยวกับสภาพในนรกและสวรรค์ได้มากกว่าที่อื่น ในเนมิราชชาดก พระไตรปิฎกเล่ม ๒๘ ข้อ ๕๒๕-๕๘๘ หน้า ๑๘๘-๒๒๓ เป็นเรื่องการไปทัศนจักรนรกและสวรรค์โดยตรงทีเดียว ส่วนคัมภีร์เปตวัตถุ ที่ว่าด้วยเรื่องของเปรต แม้จะต่างภาพกับนรก แต่ก็อยู่ในประเภทอบายเหมือนกัน ถ้ารับเข้ามาพิจารณาด้วย ก็จะได้คัมภีร์เปตวัตถุและวิมานวัตถุ เข้ามาร่วมในกลุ่มนี้ด้วย และจะพบเรื่องราวมากมายทีเดียว ได้แก่ พระไตรปิฎก เล่ม ๒๖ ข้อ ๑-๑๓๖ หน้า ๑-๒๕๘

แม้ในพระไตรปิฎกจะได้พูดถึงนรก-สวรรค์แบบนี้ เราก็อย่าเอาไปวุ่นกับการเขียนภาพและวรรณคดีให้มากนัก เพราะวรรณคดีบวกจินตนาการเข้าไป ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาของวรรณคดี แม้จะบรรยายอารมณ์มนุษย์ ก็ต้องบรรยายให้เป็นภาพ ที่นี้จะบรรยายนรก-สวรรค์ก็จะพูดให้เห็นจริงเห็นจัง หรือจะมาเขียนเป็นภาพประกอบ จะให้คนธรรมดาเกิดความสนใจ ก็ต้องนำเข้ามาสู่สิ่งที่ทำให้เกิดความเข้าใจง่าย เทียบ

เคียดหรือประยูกต์เข้ากับสิ่งที่คนรู้เห็นกันในยุคนั้นถิ่นนั้น เพราะฉะนั้นเราจะเอาวรรณคดีรุ่นหลังๆ หรือภาพตามฝาผนัง ไปเป็นมาตรฐานไม่ได้ เพราะนี่เป็นรูปของการทำให้ง่ายแล้ว เราจะว่าตามนั้นทีเดียวไม่ได้

ก็เป็นอันว่าในแง่ที่หนึ่ง นรก-สวรรค์ หลังจากตายในพระไตรปิฎกมีไหม ถ้าถือตามตัวอักษรก็เป็นอันว่ามีดังที่กล่าวมาแล้ว ทีนี้อาจมีบางท่านว่าเรื่องนี้สัมพันธ์กับความเชื่อที่มีดั้งเดิม เช่นว่าพระพุทธเจ้าอาจจะตรัสไปตามที่คนเชื่อกันอยู่ นั่นก็เป็นเรื่องที่เราจะต้องศึกษาค้นคว้ากันต่อไป นอกจากนี้ใครจะตีความอย่างไรต่อไปอาตมาไม่เกี่ยว

๒. นรก-สวรรค์ ที่อยู่ในใจ

ต่อไประดับที่สอง เลยเพื่อย่นเวลา นรก-สวรรค์ในอันดับที่สองก็คือที่เราพูดกันว่า “สวรรค์ในอก นรกในใจ” เป็นเรื่องที่มีในชาตินี้ นรก-สวรรค์แม้ในชาติหน้าก็สืบไปจากที่มีในชาตินี้ เพราะอะไร เพราะมันอยู่ในสภาพจิต ภูมิของจิต ชั้นของจิต ระดับของจิตใจ จิตของเราไปอยู่ในระดับไหน ถึงเวลาตาย ถ้าระดับจิตเป็นนรกก็ไปนรก ถ้าระดับจิตเป็นสวรรค์ก็ไปสวรรค์ นี่เกี่ยวกับสภาพจิตที่เป็นอยู่ตลอดเวลา คือว่าโดยหลักทั่วไปแล้ว ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นระยะเวลา ยาวนานหลายๆ ปี ระดับจิตของเราอยู่แค่ไหน เวลาตายโดย

ทั่วไปถ้าไม่ใช่กรณียกเว้น มันก็อยู่ในระดับนั้นแหละ ส่วนในกรณียกเว้น ถ้าเวลาตายนึกถึงอารมณ์ที่ดี เช่นทำกรรมชั่วมา มาก แต่เวลาตายนึกถึงสิ่งที่ดี ก็ไปเกิดดีได้ ถ้าหากเวลาอยู่ ทำกรรมดี แต่เวลาตายเกิดจิตเศร้าหมอง ระดับจิตตกลงไป ก็ไปเกิดในที่ต่ำ

เมื่อการไปเกิดขึ้นอยู่กับระดับจิตอย่างนี้แล้ว ก็หมายความว่า เราพร้อมจะไปนรก-สวรรค์ได้ตั้งแต่ปัจจุบัน หรือพูดอีกอย่างก็คือ คนที่จะไปนรกคือคนที่อยู่ในระดับนรกอยู่แล้ว ในชาตินี้ หรือคนที่จะไปสวรรค์เขาก็มีจิตใจระดับสวรรค์อยู่แล้ว ตกลงก็ว่าเรื่องนรก-สวรรค์มันมีตั้งแต่เดี๋ยวนี้อยู่แล้ว ปัจจุบันนี้เองมันส่อข้างหน้า เพราะฉะนั้นถ้าจะคาดการณ์เรื่องข้างหน้า เราไม่จำเป็นต้องไปพูดถึงสวรรค์ที่ไกลด้วยซ้ำ เอาปัจจุบันนี้เป็นเกณฑ์ เพราะคนเราสร้างสมกรรมด้วยชีวิตที่เป็นอยู่ สร้างระดับจิตของตนไว้ สิ่งสมระดับจิต ให้พร้อมอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น เรื่องสวรรค์ในอกนรกในใจก็ย่อมมีได้ เพราะถือตามหลักนี้ ระดับจิตของเรานั้นเอง ที่มันอยู่ในนรกหรือสวรรค์ ถ้าระดับจิตของเราอยู่ในนรกก็เป็นนรกและไปนรก ถ้าระดับจิตของเราอยู่ในสวรรค์ก็เป็นสวรรค์และไปสวรรค์

เอาละ ทีนี้ เราทำกรรมดีหรือกรรมชั่วไว้ เรารู้ เรามีความรู้สึกเป็นประสบการณ์เฉพาะตัวเกี่ยวกับกรรมดีกรรมชั่วที่ทำ

ไว้ ถ้าทำกรรมชั่วไว้ เราารู้สึกเดือดร้อนใจ ทางพระท่านใช้คำว่า “วิปถีสาร” ความวิปถีสารนี้แหละ เป็นสภาพจิตที่เป็นทุกข์ นับเป็นนรก หรืออีกอย่างหนึ่ง ในนิวรรณ์ ๕ ก็มีข้อหนึ่งว่า “กุกกัจจะ” กุกกัจจะ ก็คือความไม่สบายใจ กังวลใจ รำคาญใจ ไม่สบาย เดือดร้อนว่าสิ่งที่ดีเรายังไม่ได้กระทำ ได้แต่ทำสิ่งที่ชั่ว ที่ไม่ดี ที่นี้ในทางตรงข้ามถ้าทำกรรมดีก็เกิดความปราโมทย์ มีปีติ มีความอบอุ่นใจ อิ่มเอิบ ร่าเริงบันเทิง เบิกบานใจ มีความเปรมใจ มีความสุข จิตใจอยู่ในระดับสวรรค์ เป็นเรื่องสวรรค์ในอก นรกในใจ

ถ้าพูดถึงเรื่องวิปถีสาร และเรื่องปีติปราโมทย์ ในการทำชั่วและทำดีอย่างนี้ มันก็มีในพระไตรปิฎกมากมายเช่นเดียวกัน ไม่จำเป็นจะต้องอ้างขึ้นมาเลย เป็นอันว่านรก-สวรรค์แห่งนี้เป็นเรื่องระดับจิตซึ่งมีอยู่แล้วตั้งแต่ปัจจุบัน

๓. นรก-สวรรค์ แต่ละขณะจิต

ที่นี้ไปสู่ระดับที่สาม จะพูดในแง่หลักวิชาการก่อน เรื่องวิจารณ์ไว้ทีหลัง คือการที่เราปรุงแต่งสร้างนรก-สวรรค์ของเราเองตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน ท่านบอกว่าคนที่ยังไม่รู้ อริยสัจ ๔ ยังไม่แทงตลอดสังขารธรรม ไม่เข้าใจในหลักการแห่งสังขะ ของอริยชนก็ยังปรุงแต่งสร้างสวรรค์-นรกกันอยู่ตลอดเวลา ด้วยอายตนะของเรา นั่นแหละ คือ ด้วย ตา หู

จมูก ลิ้น ภายของเรา ข้อนี้ก็คล้ายๆ กับข้อที่ ๒ แต่เป็นเรื่องละเอียดอ่อนขึ้นไปเท่านั้นเอง คือเป็นเรื่องสัมพันธ์กับระดับจิตใจ เมื่อเรายังเป็นปุถุชนเราก็ยังปรุงแต่งอยู่เสมอ คือปรุงแต่งด้วยกิเลส มีความดี-ความชั่ว มีกุศล-อกุศลในจิตของเราเอง เมื่อยังมีความรู้สึกด้วย ตา หู จมูก ลิ้น ภาย เราก็ยังปรุงแต่งอยู่เรื่อยไป

แต่การปรุงแต่งแบบนี้เป็นเรื่องปฏิภิกิริยาต่อสิ่งที่รับเข้ามา เช่นเมื่อเราได้เห็นสิ่งที่สวยงาม เราชอบใจ เราก็มีความสุข ได้เห็นสิ่งที่เราไม่ชอบ เราขัดใจ ก็เกิดความทุกข์ หรือว่าเราได้รับประทานอาหาร ได้รับประทานขนม ลิ้นได้รับรสที่อร่อย เราก็มีความสุข ถ้าหากว่าเราได้รับรสที่ขมไม่อร่อย เราก็มีความทุกข์ อันนี้เป็นเรื่องธรรมดา ที่นี้บางทีเราปรุงแต่งกลับไม่ใช่สิ่งภายนอกฝ่ายเดียวที่ปรุงแต่ง เราปรุงแต่งเหมือนกันใจคอเราไม่ดี เราเกิดความโมโห เกิดอารมณ์ค้าง เห็นอะไรขัดใจไปหมด ทั้งที่ของนั้นไม่ได้ทำอะไรเรา ไม่ได้มาเบียดเบียน ไม่ได้มากระทบ กระทั่งเรา คนไหนเดินมาตีๆ ไม่ได้ทำกิริยากระทบกระทั่งเรา เรามองเห็นเห็นว่าเขาล้อเรา หรือสำคัญว่าเขามีใจคิดไม่ดีต่อเราต่างๆ นานา เพราะใจของเราเองปรุงแต่ง อาศัยที่**นจิต**ของเราไม่ดีอยู่แล้ว มีอกุศลขึ้นมาในใจ ใจเราไม่ดี มองอะไรขัดใจไปหมด มีทุกข์เรื่อยๆ ตลอด

วัน แต่ถ้าเราใจดีบางทีไปประสบ อะไรที่ตีใจขึ้นมา วันนั้นก็ ยิ้มได้ทั้งวัน เห็นอะไรดีไปหมด อย่างนี้เรียกว่าการปรุงแต่ง สวรรค์-นรกของเรา เพราะฉะนั้นนรก-สวรรค์ อย่างนี้เป็นเรื่อง ทันทาทันใจอยู่ตลอดเวลา ไม่ต้องรอชาติหน้า อยู่ที่การสร้าง จิตใจของเรา

ถ้าหากว่าจิตใจของเรามีภูมิธรรมดีสร้างกุศลไว้มาก ทำ จิตใจให้อิ่มเอิบเป็นสุข พยายามมองในแง่ดีก็รับอารมณ์ที่เป็น สุขไว้ได้มาก หากว่าเราสร้างพื้นภูมิจิตสะสมไว้ในทางที่ทำให้ จิตมีกิเลสมาก มีกิเลสต่างๆ ที่ทำให้จิตเศร้าหมองบ่อยๆ เรา ก็จะสร้างนรกของเราเรื่อยไป เห็นอะไรก็ไม่ดี ไปไหนใจมัน ก็ไม่สบายมีแต่ความทุกข์มากมาย ถ้าเป็นอย่างนี้แล้ว เรายัง ไม่ต้องคิดเลยไปถึงนรก-สวรรค์ชาติหน้า เพราะปัจจุบันที่เป็น อยู่กลายเป็นเรื่องที่เราควรจะเอาใจใส่มากกว่าเป็นเรื่องสำคัญ มาก เพราะเราได้รับผลอยู่ตลอดเวลา นรก-สวรรค์ข้างหน้า ยังไกล แต่ในปัจจุบันใจเรามีแต่ความทุกข์อยู่เสมอ น่ากลัวว่า เราจะไปไม่ดี

ฉะนั้นท่านจึงให้เอาใจใส่นรก-สวรรค์ที่มีอยู่ตลอดเวลา ที่เราปรุงแต่งอยู่เรื่อยๆ สอนให้เรายกระดับจิตขึ้นไป คือ ชั้น ตันถ้าเราสร้างสมพื้นจิตใจไว้ในทางไม่ดี มีกิเลส โลภะ โทสะ โมหะมาก มันก็ทำให้รับอารมณ์โดยปรุงแต่งสร้างนรกขึ้นมา

มาก ถ้าเราสร้างสมพื้นจิตใจไว้ในทางดีมีเมตตา มีความเสียสละ สร้างปัญญาไว้มาก ใจเราดีมีความสุขสบาย เราก็สร้างสวรรค์ได้เสมอ มีสวรรค์ได้ แม้ว่าสภาพแวดล้อมอาจไม่ดีเท่าที่ควร แต่เราทำจิตของเราได้ ใจเราสบายมันก็สามารถทำสภาพที่จะนำไปนรกให้กลายเป็นสวรรค์ไปได้ หรือในขั้นสูงขึ้นไปอีกคือ มีปัญญาที่รู้เท่าทันสิ่งต่างๆ การมีปัญญารู้เท่าทันทำให้เราเข้าใจโลกและชีวิตดี ทำให้วางท่าทีต่อสิ่งทั้งหลายถูกต้อง ในกรณีอย่างนี้ ท่านว่ามันพ้นเลยจากเรื่องนรก-สวรรค์ไปแล้ว คือมีจิตใจปลอดโปร่งแจ่มใสอยู่ตลอดเวลา มีความสบายทันตาในปัจจุบัน ไม่ต้องพูดถึงข้างหน้า ซึ่งเนื่องไปจากปัจจุบันนี้ ก็จะต้องไปด้วย ปัจจุบันนี้แหละเป็นสิ่งที่แน่นอน มันรับผลอยู่ในขณะนี้แล้วและเป็นเครื่องส่งส่งถึงข้างหน้าต่อไปด้วย เพราะฉะนั้น ในทางพุทธศาสนาจึงถือเรื่องปัจจุบันนี้เป็นสำคัญ เพราะ

๑. เราได้รับผลทันที เราต้องรับผลเห็นอยู่ชัดๆ แน่นนอน
๒. ข้างหน้าก็เป็นผลสืบไปจากปัจจุบันนี้เอง เอาปัจจุบันนี้ไปทำนายข้างหน้าได้

เพราะฉะนั้น ปัจจุบันจึงสำคัญกว่า ในสองประการนี้เอง ถึงมองข้างหน้าก็ต้องมองที่ปัจจุบันออกไปเป็นสำคัญ

เรื่องนรก-สวรรค์ในแง่ของการปรุงแต่งในชีวิตประจำวัน

และตลอดเวลา หรือนรก-สวรรค์ที่เราปรุงแต่งขึ้นมาเรื่อยๆ นี้ ก็มีมาในพระไตรปิฎกเหมือนกัน คือนรกที่เกิดพร้อมกับการได้เห็นได้ยิน ได้รับรู้ทางอายตนะต่างๆ กล่าวคือการที่ อินทรีย์ หรืออายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ได้รับรู้แต่สิ่งที่ไม่ดีไม่น่าพอใจ อย่างนี้ท่านเรียกว่า “ฉผัสสายตนิกนรก” หรือ “ฉผัสสายตนิกสวรรค์” แล้วแต่ว่าเป็นฝ่ายนรกหรือสวรรค์ อันนี้มาในพระไตรปิฎก เล่ม ๑๘ ข้อ ๒๑๔ หน้า ๑๕๘ แล้วอีกแห่งคล้ายๆ กันเป็นเรื่องนรกคือ “มหาปริพาหนนรก” มาในเล่ม ๑๙ ข้อ ๑๗๓๑ หน้า ๕๖๒ ท่านบอกว่า นรก-สวรรค์ที่เวลานั้นไม่สำคัญเท่าอนรก-สวรรค์ที่เราได้รับอยู่ในปัจจุบัน ที่เราปรุงแต่งด้วยอายตนะทั้ง ๖ โดยพื้นจิตของเราสร้างขึ้นมา

นี่ก็เป็นนรก-สวรรค์แบบระดับที่ ๓ ซึ่งพุทธศาสนาเน้นมาก คำว่า “ฉผัสสายตนะ” แปลว่า อายตนะที่รับรู้ทั้ง ๖ ก็หมายความว่า นรกที่เกิดที่อายตนะรับรู้ทั้ง ๖ หรือสวรรค์ที่เกิดที่อายตนะรับรู้ทั้ง ๖ นั่นเอง สารของเรื่องนรก-สวรรค์คืออะไร มันก็เป็นเรื่องของการรับอารมณ์ที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนาเท่านั้นเอง เราไปสวรรค์ว่าตามที่พูดกันไว้ในทางวรรณคดีก็ได้สิ่งที่รับรู้คืออารมณ์ของตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้เห็นสิ่งที่สวยงาม ได้ยินเสียงดนตรีทิพย์ ไพเราะเสนาะทางจมูกได้กลิ่นหอมหวาน และลิ้นได้รับรสที่อร่อย กายสัมผัส

สิ่งนุ่มนวล ก็เป็นเรื่องของอายตนะทั้งนั้น หรือไปนรกก็ได้รับความทรมาน ได้เห็น ได้ยินแต่สิ่งที่ไม่ดี จนกระทั่งร่างกายถูกบีบคั้นต่างๆ ก็เป็นเรื่องของอายตนะทั้งนั้น ฉะนั้นปัจจุบันเราได้รับรู้ทางอายตนะเหล่านี้อยู่แล้ว ไม่ว่าจะนรก-สวรรค์ข้างหน้า หรือนรก-สวรรค์เวลานี้ มันก็อยู่ที่อายตนะรับรู้ี่เอง ถ้าเอาสาระแล้วมันไม่ได้ไปไหนเลย อยู่แค่นี้เอง

ตกลงว่าตามหลักการนี้ เราจะต้องรู้จักนรก-สวรรค์ทั้ง ๓ ระดับ และแก่นที่แท้ของนรก-สวรรค์มันอยู่ที่ระดับที่สามที่ว่านี้ นรกระดับที่หนึ่ง หลังจากตาย ไกลตัวยังไม่ได้รับ ปัจจุบันเรายังไม่รู้ลึก แล้วมันยังเนื่องไปจากปัจจุบันด้วย ต้องสร้างในปัจจุบัน ต่อมาใน ระดับที่สอง สวรรค์ในอก นรกในใจ มันก็อยู่ที่ชีวิตที่สร้างภูมิระดับจิตในปัจจุบัน แต่เวายังเป็นเรื่องที่มีเป็นครั้งคราว เพราะเอาเฉพาะที่เป็นเรื่องใหญ่ พอมา ระดับที่สาม ก็ละเอียดลอบเป็นไปอยู่ประจำตลอดทุกเวลาที่รับอารมณ์ ขณะนี้ ถ้าเราสร้างความรู้ลึกที่ดีก็ทำให้เกิดสวรรค์ได้เดี๋ยวนี๊ สมมติว่าใจไม่สบาย เอ ฟังเรื่องนี้ชักไม่น่าสนใจ ชักรำคาญ เห็นอะไรไม่ดีไปหมด ชักกลุ้ม แต่ถ้าทำใจให้ดีขึ้น มาว่า เอ เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ ยากหนอย พยายามเอาใจใส่ให้ดี สร้างอารมณ์ให้สบายขึ้นมา ทีนี้มองอะไรชักดีขึ้นไปหมด สวรรค์ชักมาแล้ว

สวรรค์ที่มีในปัจจุบันนี้ แม้จะละเอียดอ่อนจนเราอาจจะนึกว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย แต่อย่าลืมว่าการสร้างนรก-สวรรค์ใหญ่ๆ มันก็มาจากสร้างเล็กๆ น้อยๆ นี้เอง คือ จากอารมณ์ที่ละเมียดละไมตลอดเวลาซึ่งละเอียดอ่อน คนเราสร้างบุคลิก ลักษณะสร้างสมนิสัยใจคอจากอะไร ก็จากความคิดและพฤติกรรมทุกขณะจิต จากการดำรงชีวิตประจำวันทีละเล็กทีละน้อย ถ้าพยายามสร้างจิตใจของเราให้ดี ทำอารมณ์ให้ดี ค่อยเป็นค่อยไป ทำใจต่อสิ่งต่างๆ ให้ถูกต้อง บุคลิกก็ดีขึ้น ใจใจก็สบายขึ้น อะไรๆ ก็ดีขึ้น นี่เป็นการสร้างสมระยะยาว เก็บเล็กผสมน้อย มันก็เหมือนวัตถุ ต้องรู้จักเก็บออม ในจิตใจก็ต้องมีการสะสมนิสัย นี่ก็เป็นเรื่องที่ท่านให้เรามองในระดับที่สาม ซึ่งมันจะไปเป็นเหตุของสวรรค์-นรกอันใหญ่ต่อไปข้างหน้า และเป็นเรื่องที่เราต้องประสพตลอดเวลา ควรให้ความสำคัญกับมัน อย่าไปคิดว่าเป็นเรื่องเล็กเรื่องน้อย ถ้าเราทำได้เราก็ได้รับผลในปัจจุบันนี้เลย เราจะไม่ต้องทรมานเพราะนรก เราจะมีจิตใจที่สบายและพบสวรรค์อยู่เรื่อยๆ มีจิตใจบริสุทธิ์สะอาดผ่องใส เออละ นี่เป็นเรื่องของนรก-สวรรค์ในแง่ของความมีอยู่ ซึ่งว่าเป็น ๓ ระดับ

ท่าทีของพุทธศาสนา ต่อเรื่องนรก-สวรรค์

ที่นี้พูดถึงการวางท่าที หัวข้อที่สอง การวางท่าทีเป็นหัวข้อที่อาตมาบอกแล้วว่าสำคัญ การวางท่าทีสำคัญกว่าความมีจริงหรือไม่ ตอบได้ว่าจะสำคัญกว่าในแง่ที่พูดถึงนรก-สวรรค์หลังตาย แต่มันจะไปเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับนรก-สวรรค์ระดับที่สาม เพราะการวางท่าทีว่าเราจะปฏิบัติอย่างไร หรือจะเอาสิ่งที่ปฏิบัติได้นั้น อยู่ที่ระดับสาม หรือรองลงไปก็ระดับที่สอง

๑. ต้องมีศรัทธา

ขอย้อนหลังหน่อย เมื่อพูดถึงท่าทีก็ต้องย้อนมาตั้งแต่ระดับที่หนึ่ง คือนรก-สวรรค์หลังจากตายแล้ว ที่เป็นแหล่งเป็นโลกเป็นภพซึ่งเราจะไปรับผลกรรม หรือพูดตามแบบศาสนามีเทพเจ้าสูงสุดว่าจะไปรับโทษ รับรางวัล ระดับนี้ บอกไปแล้วว่าเป็นเรื่องที่เราคนสามัญไม่อาจพิสูจน์ได้ ไม่ว่าจะในทางลบหรือทางบวก เมื่อพิสูจน์ไม่ได้ ก็ต้องขึ้นกับศรัทธา ว่าอันนี้ถ้าทางศาสนาสอนไว้จะเชื่อไหม? อยู่ที่นั่นเท่านั้นเอง

สำหรับทางพุทธศาสนานั้นก็บอกว่าให้เชื่ออย่างมีเหตุผล สำหรับสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ ในเมื่อจะต้องเอาทางศรัทธา ก็ให้ได้หลักก่อน

ศรัทธา คือการไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น หรือพูดในแง่

หนึ่งคือเราฝากปัญญาไว้กับคนอื่น หมายความว่าเราไม่รู้ไม่เห็นด้วยตนเอง จึงไปยอมรับความรู้ของคนอื่น ไว้วางใจในความรู้ของเขา เขาบอกว่าตรงนั้นมีของอย่างนั้นๆ เราจะเชื่อไหม ถ้าเราไว้ใจในความรู้ของเขาเราก็เชื่อเราก็ฝากปัญญาไว้กับเขา แต่ถ้าเมื่อใดเรารู้เห็นด้วยตนเอง เราไม่ต้องฝากปัญญาไว้กับผู้อื่นเราก็ไม่ต้องเชื่อใคร แต่เราจะต้องรู้เห็นจริงๆ นี่แหละเลยชั้นศรัทธา ตอนนี้เรื่องนรก-สวรรค์เรายังไม่รู้เห็นด้วยตนเองก็มีปัญหาว่าเราจะยอมฝากปัญญาไว้กับผู้อื่นไหม? ที่นี้คนที่เราจะฝากปัญญาไว้ ก็ต้องคิดว่าน่าเชื่อหรือไม่ ถ้าจะเชื่อเราก็ต้องดูภาวะแวดล้อม โดยมากคนเราจะอาศัยสิ่งต่อไปนี้ เป็นเครื่องช่วยชักจูง ให้มอบความไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น คือ

๑. ชั้นที่หนึ่ง ดูที่ตัวปัญญา นั้นเอง คือมองดูว่าตามปกติคนผู้นี้เป็นคนมีความรู้ มีปัญญาจริงไหม? คำสั่งสอนของศาสนา นี้ เช่นอย่างพุทธศาสนา ก็คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่สอนหลักธรรมโดยทั่วไปนี้มีเหตุผลไหม? เป็นความจริงไหม? ถ้าเห็นว่าคำสั่งสอนเท่าที่เรารู้และเข้าใจได้เป็นความจริง ก็ทำให้พลอยเชื่อสิ่งที่เรายังไม่รู้ไม่เห็นด้วยตนเอง เราคิดว่าสิ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสมานั้นเท่าที่เรามองเห็นได้ก็เป็นความจริง เราจึงเห็นว่าพระองค์มีปัญญาพอที่เราจะฝากปัญญา

ของเราไว้กับท่านได้ เราจึงเกิดศรัทธาขึ้นเป็นขั้นที่หนึ่ง

๒. ขั้นที่สอง คือ ความปรารถนาดี อันนี้เป็นเหตุแห่งความไว้วางใจอีกด้านหนึ่ง ถ้าคนเขามีปัญญาแต่เขาไม่หวังดี เขาอาจจะหลอกเรา แต่ถ้าเขาต้องการช่วยเหลือเรา ปรารถนาดี เราก็ศรัทธาได้เพราะน่าไว้วางใจ

เพราะฉะนั้น เรื่องของศรัทธาหลักใหญ่ก็อยู่ที่

๑. ผู้นั้นมีความรู้จริง มีปัญญาจริง สมควรเชื่อไหม?

๒. เป็นผู้มีความปรารถนาดี มีเมตตากรุณาจริงใจไหม?

การที่จะมีความเมตตากรุณาและจริงใจหรือไม่ ก็อยู่ที่เหตุปัจจัยประกอบ เช่นว่าท่านมีเบื้องหลังที่จะหวังผลจากเราไหม? ในการที่จะหลอกเรา จะหลอกเราไปทำไม หรือตามปกติท่านเป็นผู้บริสุทธิ์ มีความประพฤติบริสุทธิ์ไหม? ที่จะทำให้เราเห็นว่าเป็นผู้มีความหวังดีปรารถนาดีต่อเราอย่างแท้จริง เหมือนอย่างพ่อแม่ เมื่อเราเป็นเด็กๆ ยังมีความรู้ไม่พอ ยังเล็กอยู่ เราก็ต้องอาศัยความเชื่อเท่านั้นที่ทำอะไรต่ออะไรลงไป โดยเฉพาะพ่อแม่เป็นผู้หวังดี เราเกิดความไว้วางใจเราก็เชื่อ โดยเห็นไปเอง

เราอยู่ในโลกเราอยู่ด้วยความเชื่อมากมาย เรานั่งรถยนต์โดยสารมาเราไม่เคยพิสูจน์เครื่องยนต์ว่ามันเรียบร้อยหรือไม่ เราเคยไปพิสูจน์ทุกอย่างไหม มันวิ่งๆ ไป มันอาจหลุดได้ หรือ

นั่งอยู่บนกุฏิ เอ เสากุฏินี้มันหล่อไว้ดีหรือเปล่า เราไม่เคย
 ตรวจเลย คานไม้ที่ทำไว้ถูกต้องหรือเปล่า เกิดนั่งๆ หล่นไปก็
 หมดนะสิ อะไรอย่างนี้ มนุษย์เราอยู่ด้วยความไว้วางใจ เรามี
 ศรัทธา โดยบางที่ไม่รู้ตัวหรอก มันเป็นไปเองในชีวิตประจำวัน
 แต่ที่จริงเราไม่ได้พิสูจน์ รู้เห็นอะไรทุกอย่าง เราเชื่อโดยเรา
 เห็นว่าเขาไม่ได้มาหลอกลวงอะไรเรา เพียงแค่นี้เราก็มั่นใจแบบ
 ขึ้นตันไปเสียแล้วสำหรับในทางพุทธศาสนาก็เป็นอันมาพิจารณา
 กันว่า

๑. พระพุทธเจ้าเป็นผู้มีปัญญามาก เท่าที่แสดงออกซึ่งคำ
 สอนต่างๆ นั้นเป็นจริง มีเหตุผลน่าเชื่อถือไหม?
๒. พระองค์มีความปรารถนาดี มีเมตตากรุณา สอนเรา
 ด้วยใจบริสุทธิ์ ต้องการให้เราได้รับประโยชน์หรือ
 เปล่า?

ถ้าหากควรเชื่อพระองค์โดยเหตุผลทั้งสองประการเราก็มี
 ศรัทธา พระองค์สอนเรื่องนรก-สวรรค์ว่าชาติหน้ามีจริงหรือ
 เปล่า ถ้าหากว่าเรามีศรัทธาเราก็น้อมไปทางเชื่อ เรื่องก็เป็น
 อย่างนั้น เป็นอันตกลงว่า นรก-สวรรค์ชั้นนี้อยู่ที่ศรัทธา

๒. ต้องใช้เหตุผล

แต่พระพุทธเจ้าบอกว่า เอาละไม่เป็นไร ไม่ได้ถือว่าเป็น
 เรื่องที่ต้องบังคับอะไร บางคราวพระพุทธเจ้าก็พบกับคนที่ยัง

ไม่เชื่อ ไม่มีศรัทธา พระองค์ก็สอนหลักให้มีทำที่อันที่สอง คือ ทำที่ในกรณีที่ยังไม่มีศรัทธา พระพุทธเจ้าจึงตรัสกาลามสูตร

เรื่องมีว่า พระพุทธเจ้าพบกับกาลามชน พวกนี้ยังไม่นับถือลัทธิศาสนาไหนทั้งนั้น พบแต่พวกเจ้าลัทธิต่างๆ ผ่านไปมา เขาก็ถามปัญหาพวกนั้นซึ่งสอนต่างๆ กันไป ต่างก็ว่าของตนจริง ของพวกอื่นเหลวไหล ไม่รู้จะเชื่อใคร พวกนี้ก็ถามพระพุทธเจ้าว่า ใครพูดจริง ใครพูดเท็จ พระพุทธเจ้าตรัสว่า อย่าให้ว่าเลยใครจริงใครเท็จ ไม่ต้องพูด พระองค์บอกว่า อย่าเชื่อเพียงเพราะได้ยินได้ฟังตามกันมา เรียนต่อกันมา อย่าเชื่อเพียงเพราะข่าวเล่าลือ อย่าเชื่อเพียงเพราะมีเขียนในตำรา หรือเพียงเพราะเห็นว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา ฯลฯ ตรัสหลักกาลามสูตร ที่มี ๑๐ ข้อ ให้พิจารณาด้วยตนเอง

แล้วพระองค์ก็ตรัสยกตัวอย่างซึ่งมาเข้าเรื่อง นรก-สวรรค์ และกรรมดีกรรมชั่ว กุศล-อกุศล ทรงสอนให้พิจารณาในปัจจุบันนี้ว่า สิ่งที่ดีงาม สิ่งที่เป็นกุศล ทำแล้วมันเกื้อกูลแก่ชีวิตของตนเอง มันดีแก่ตัวเราไหม ติดต่อผู้อื่นไหม เป็นผลดีทั้งสองฝ่าย ถ้าเป็นอกุศล มันติดต่อชีวิตจิตใจของเราไหม ติดต่อผู้อื่นไหม เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นไหม บางทีก็ติดต่อเรา แต่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น หรือมันดีเพียงที่เราเห็นในช่วงสายตามองเห็นสั้นๆ แคบๆ แต่ที่จริง มันเป็นผลร้ายแก่ตัวเราเอง

เราพิจารณารอบคอบหรือยัง เมื่อพิจารณาแล้วเราจะเห็นสิ่งที่เป็นกุศลดีงาม เป็นประโยชน์ต่อชีวิต เกื้อกูลอย่างแท้จริง แก่ชีวิตจิตใจของเราระยะยาว และแก่ผู้อื่น แก่สังคม เมื่อพิจารณาในแง่นี้แล้ว ถ้ามว่าอันไหนควรทำควรเว้น ก็เห็นว่า สิ่งที่ดีงามคือสิ่งที่ทำด้วยจิตใจที่ไม่ใช่เพราะโลภ โกรธ หลง เกิดจากจิตใจที่มีความเมตตา มีความเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี มีปัญญา ทำด้วยจิตแบบนี้ดีกว่า นี้ว่ากันในปัจจุบัน

พระองค์ตรัสต่อไปว่า ถ้าเราทำดีในปัจจุบันบังเกิดผลดี เป็นสิ่งที่เกื้อกูลแล้ว หากว่าสวรรค์มีจริงนรกมีจริง เราก็ไม่ต้องไปตกนรก ไม่ต้องไปรับผลร้าย เราจะไปสวรรค์ ได้รับผลดีก็เป็นข้อกำไรเพิ่มเติมขึ้น ถ้าหากว่าเป็นฝ่ายอกุศลคือ ความชั่ว เกิดจากโลภ โกรธ หลง ในปัจจุบันนี้มันก็ไม่เกื้อกูล แก่จิตใจ และเป็นการเบียดเบียน ไม่เกื้อกูลแก่สังคม เป็นอันว่าผลเสียก็เกิดขึ้นในโลกตั้งแต่ชาตินี้ แล้วเมื่อตายไป ถ้านรก-สวรรค์มีจริง เราก็ไม่ได้ไปสวรรค์ แต่ไปนรกแน่นอน ก็เป็นอันว่าเสียผลทั้งสองด้าน เพราะฉะนั้น ก็เป็นอันสรุปในแง่นี้ได้ว่า ถึงแม้ไม่ต้องใช้ศรัทธา เอาตามเหตุผล ก็ควรทำกรรมดีละเว้นกรรมชั่ว นี่เป็นแนวกาลามสูตร นี้ก็เป็นการวางท่าทีแบบหนึ่ง

๓. ต้องมั่นใจตน-ไม่อ่อนนอน

เลยจากนี้ไปอีกชั้นหนึ่ง พุทธศาสนาดต้องการอย่างไรแน่

แสดงหลักนรก-สวรรค์อะไรต่างๆ ไว้เพื่อมุ่งประสงค์อย่างไร จะให้วางท่าทีอย่างไร อย่างที่บอกไว้เมื่อกี้ว่า ท่าทีสำคัญกว่า จะเอาอย่างไร

เคยพูดข้างต้นแล้วว่า เวลาพระพุทธเจ้าตรัสถึงผลของการทำความดีความชั่ว พระองค์บอกว่าการทำชั่วนั้นมีผลต่อไปนี้ หนึ่ง สอง สาม สี่ ห้า โดยระบุผลหลายข้อที่มีในชาตินี้ก่อน ผลชาติหน้าที่ตามมาหลังจากตายเอาไว้อุบัติสุดท้าย แม้ผลดีก็เช่นกัน อันนี้ก็ส่อไปถึงลักษณะของการที่เราจะวางท่าที คือในการที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องนรก-สวรรค์นั้น ทรงแสดงว่า ผลอะไรต่างๆ ย่อมเป็นไปตามเหตุ หลักพระพุทธศาสนาถือเรื่องกรรม กรรมเป็นเรื่องของเหตุเป็นกฎธรรมดา เมื่อเป็นไปตามกฎธรรมดาแล้ว ก็เป็นเรื่องของการที่เราจะรู้เท่าทัน เรารู้ เราไม่ต้องไปวิงวอนให้ผลอย่างนั้นเกิด ในเมื่อมันเป็นกฎ มันเกิดจากเหตุ พอเหตุเป็นอย่างนี้แล้วผลก็เกิดเอง เราไม่ต้องอ้อนวอนว่าทำเหตุนี้แล้ว ขอให้ผลนี้เกิดเถิด เพราะเราอ้อนวอนอย่างไร มันก็ไม่เป็นไปตามคำอ้อนวอน แต่เป็นไปตามเหตุที่ทำ เมื่อทำกรรมดี ผลดีที่เกิดเป็นไปตามหลักกรรม มันเป็นไปตามกฎธรรมดา ไม่เป็นไปตามคำอ้อนวอนของเรา

เพราะฉะนั้น การที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องผลดีผลร้าย

ต่างๆ จนถึงว่าตายแล้วไปตกนรก ขึ้นสวรรค์นี้ ตรัสในแง่กฎธรรมดา คือเป็นเรื่องความรู้สำหรับเรา รู้ ไม่ใช่เป็นคำสั่ง คำบงการหรือบอกใบ้สำหรับเราต้องไปขอร้องอ้อนวอนอะไรอีก ให้เรา รู้ และมั่นใจว่าเมื่อทำอย่างนี้ ผลอย่างนี้มันจะเกิดขึ้น ในทางตรงข้าม ถ้าหากว่ามีคนที่คอยให้รางวัลและลงโทษให้เป็นอย่างนั้น เราจึงจะจำเป็นต้องยึดเอาไว้จำเอาไว้เพื่ออ้อนวอน เพราะเดี๋ยวทำดีไปแล้ว ไม่เอาใจท่าน อาจจะได้ไม่ได้ไปสวรรค์ แต่ในทางพุทธศาสนา คนที่ทำดี ไม่ต้องอ้อนวอนขอไปสวรรค์ เพราะมันเป็นไปตามกฎธรรมดา เพียงแต่รู้ไว้และมั่นใจเท่านั้น ถึงเราไม่รู้ ถึงท่านไม่บอก มันก็เป็นอย่างนั้น แต่รู้แล้วเราจะได้ปฏิบัติตัวเองถูก และมั่นใจ นี่ต้องวางท่าทีให้ถูกต้อง

พุทธศาสนิกชนเรามีความรู้ไว้สำหรับให้เกิดความมั่นใจตนเอง เรา รู้แล้วว่าทำกรรมดี จะเกิดผลดี พระพุทธเจ้าตรัสไว้ เราก็มั่นใจว่า ถ้าทำกรรมดีแล้วผลดีเกิดขึ้น ไม่ต้องใช้วิธีอ้อนวอน นี่คือการวางท่าทีอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา เราเอาเวลาที่จะอ้อนวอนไปใช้ในการพิจารณาสิ่งที่ทำว่าทำดีรอบคอบ เป็นประโยชน์ในปัจจุบันไหม เกื้อกูลแก่ชาติ แก่สังคมดีแค่ไหน แทนที่จะเอาไปใช้อ้อนวอนขอผล ผลมาตามเหตุของมันเอง นี่เป็นเรื่องระดับที่สาม

๔. ต้องไม่หวังผลตอบแทน

ต่อจากระดับที่สามนี้แล้ว ยังมีขั้นสูงขึ้นไปอีก ซึ่งเราจะมองเห็นว่า ถึงอย่างไรก็ตาม เรื่องนรก-สวรรค์ก็ยังมีส่วนเหมือนเป็นผลตอบแทน นรานั้นเป็นผลร้าย เปรียบเทียบเหมือนว่าเป็นการลงโทษสำหรับกรรมชั่ว และสวรรค์เป็นผลตอบแทนของกรรมดี ที่นี้ถ้าหากว่าเรายังทำกรรมดี เว้นกรรมชั่วโดยหวังผลอยู่นี้ พระพุทธศาสนาจะสอนต่อไปอีกระดับหนึ่งว่า ถ้าเรายังทำเพราะหวังผลอยู่ก็เรียกว่าเป็นโลภียบุद्धชน เป็นบุद्धชนที่ยังมีกิเลส คนของพระพุทธศาสนาแท้จริงต้องเป็น อริยสาวก

อริยสาวกคืออย่างไร อริยสาวกนี้เป็นคนทำความดีโดยไม่ต้องหวังผล เพราะเรื่องผลดีผลร้ายนั้น มันเป็นไปตามกฎธรรมชาติของมันเอง เรารู้แล้ว มีความมั่นใจในตัวเอง แต่ที่นี้ปฏิบัติให้สูงไปกว่านั้น คือไม่ต้องไปหวังผลเลย เราทำความดีเพื่อให้สิ่งที่ดีงามเกิดขึ้น สิ่งที่ดีงามคืออะไร คือสิ่งที่เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจของเราตั้งแต่ปัจจุบัน และมีผลดีที่เกิดแก่สังคมแก่ผู้อื่น เราทำดีเพราะต้องการให้ธรรม คือความดีงามเกิดขึ้นในโลก อย่างนี้หมายความว่า มีความรักธรรม รักความดีงามรักสิ่งที่ถูกต้อง ถ้าหากทำได้ถึงขั้นนี้ เป็นขั้นดำเนินตามอริยสาวกแล้ว คือเลยจากขั้นหวังผลหวังตอบแทน ซึ่งเป็นขั้น

โลกียบุดูชน พระพุทธศาสนาต้องการให้เราก้าวไปสู่อีกชั้นหนึ่ง คือชั้นสูงนี้ซึ่งเป็นชั้นอริยสาวก ให้มีจิตใจของคนที่อยู่ในชั้นอริยสาวก

ถึงตอนนี้ก็มาเข้าสู่ระดับนรก-สวรรค์ระดับที่สาม เมื่อที่เราพูดถึงนรก-สวรรค์ระดับที่สาม ซึ่งมีอยู่ตลอดเวลาที่เราปรุ่ดแต่ง ดังนั้นท่าทีที่มีต่อนรก-สวรรค์ กับความมีอยู่ของนรก-สวรรค์ในชั้นสุดท้ายก็มารับกัน คือผลที่สุดก็มาอยู่ที่ปัจจุบัน เป็นสำคัญ แล้วมันก็จะให้ความรู้สึกแก่เราอย่างหนึ่งว่า ในชั้นสูงสุดที่แท้จริงแล้ว ชาวพุทธจะก้าวไปสู่การทำความคิด โดยรักธรรม รักความดีงาม รักสิ่งที่เป็นกุศลนั่นเอง

ชีวิตของเรานั้น ทุกคนถ้าว่าด้วยใจแท้จริงแล้ว เรามีเหยื่อใยต่อชีวิตของเรา ทุกคนรักชีวิตของตน เราต้องการให้ชีวิตของเราเป็นชีวิตที่ดีงาม เราต้องการให้ชีวิตของเราเป็นชีวิตที่บริสุทธิ์ ถ้าหากว่าเราได้พัฒนาจิตใจของเราให้สูงขึ้น จนลักษณะนี้เด่นชัดขึ้น เราไม่ต้องไปนึกถึงผลตอบแทนข้างหน้ามากมาย ถ้าเรา รักความดีงามบริสุทธิ์ของชีวิต รักความบริสุทธิ์ของจิตใจ ก็กลายเป็นเรารักธรรม รักความดีงาม เราก็อยากถนอมชีวิตของเราให้เป็นชีวิตที่ดีงาม ให้เป็นชีวิตที่ประณีต ให้เป็นชีวิตที่บริสุทธิ์ เราก็อยากจะทำความคิดด้วยใจตัวเอง ไม่ต้องไปหวังผลเป็นลาภ ยศ สุข สรรเสริญอะไร เรา

รักชีวิต รักความดีงาม รักตัวธรรมที่แท้จริงไม่ดีกว่าหรือ

ท่าทีสุดท้ายนี้ไปรับกับเรื่องสวรรค์ที่เป็นปัจจุบัน ซึ่งเราจะต้องสร้าง เป็นอันว่าชีวิตของเราก้าวหน้า การปฏิบัติธรรมนี้ก้าวหน้าไปเรื่อยๆ จากชั้นเป็นโลกียปุถุชน ขึ้นสู่ชั้นเป็นอริยสาวก ชั้นอริยสาวกก็เลยจากการทำความดี ทำความชั่ว เพราะต้องการเลี้ยงผลร้ายหรือต้องการผลรางวัลตอบแทนเลยจากชั้นนั้นไปแล้ว ก็จะทำให้เกิดความเข้าใจในธรรม รักชีวิตของตัวเองในทางที่ถูกต้อง ต้องการชีวิตของเราให้เป็นชีวิตที่บริสุทธิ์

เมื่อชีวิตของเราประณีตขึ้น สิ่งที่ทำไว้เป็นความดีความชั่วมันจะยังมีผลชัดเจนมากขึ้น เพราะว่าจิตใจของเราประณีต การที่เราจะก้าวหน้าในคุณความดี บรรลุอะไรที่สูงขึ้นไป จิตใจของเราจะต้องประณีตขึ้นไปด้วย เมื่อเราทำจิตของเราให้ประณีตขึ้น พอมันละเอียดอ่อนขึ้น สิ่งที่เราทำไว้แม้เป็นเรื่องเล็กน้อยมันก็ปรากฏผลได้ง่าย มันรับรู้ง่าย มีความไวขึ้น เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราทำไว้ มันไปปรากฏผลมากขึ้น

เปรียบเหมือนว่า พื้นถนน ถึงจะยังมีฝุ่นมากก็ยังนับว่าสะอาด ขยับขึ้นมาเป็นพื้นบ้าน ต้องฝุ่นน้อยลง จึงจะนับว่าสะอาด แต่นี่กระจกแว่นตาฝุ่นนิดเดียวก็เห็นชัด พื้นถนนเราใช้สำหรับรถวิ่งหรือให้คนเดินผ่าน สะอาดแต่ไม่เกะกะไม่เลอะ

เทอะก็ดีแล้วใช้งานได้ แต่กระจกแว่นตา ถ้าสะอาดแค่อ่างพื้นถนน ก็อาจจะยังดูอะไรไม่เห็น ใช้ประโยชน์ยังไม่ได้ เพราะฉะนั้น จะรองรับงานที่ประณีต คุณภาพก็ต้องถึงขั้น ชีวิตจิตใจที่จะเข้าถึงสิ่งประเสริฐขึ้นไป ก็ต้องประณีตพอจึงจะถึงได้ ถ้าเราต้องการให้ชีวิตของเราก้าวไปข้างหน้า ประณีตอย่างนั้น เราจำต้องไม่ประมาท ต้องระวังไว้ในเรื่องความดี ความชั่วเหล่านี้ มันจะไปมีผลกระทบต่อชีวิตของเราที่ประณีตขึ้นทุกทีด้วย เพราะฉะนั้นเราจำต้องรักษาคุณความดี หรือคุณค่าคุณภาพของชีวิตอันนี้ไว้ให้ดี จึงเป็นการจำเป็นอยู่เองที่เราจะต้องพยายามสร้างสมกรรมที่ดีงาม

ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

เมื่อพูดมาถึงแง่นี้ก็จะมาสัมพันธ์กับหลักพุทธศาสนาที่บอกว่า **ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว** ซึ่งมีปัญหาเกี่ยวกับการตีความ หว่านพืชเช่นไรได้ผลเช่นนั้น ปลูกเมล็ดมะม่วงได้ต้นมะม่วง ปลูกเมล็ดมะปรางได้ต้นมะปราง นี้เรียกว่าหว่านพืชเช่นไรได้ผลเช่นนั้น มีอีกตอนหนึ่งถามว่า ได้มะปรางแล้วจะขายได้กำไรดีหรือเปล่า ตอนนี้อยู่กับปัจจัยอื่น เช่นว่าคนเขานิยมไหม มีขายมากไปหรือเปล่า มีความต้องการของตลาดแค่ไหน ถ้าองค์ประกอบเช่นความต้องการอันววย ก็จะทำให้ได้กำไรดี

แต่ถ้าองค์ประกอบเหล่านั้นไม่ดี ก็ไม่ได้กำไรเท่าไร แต่เราก็ได้มะพร้าวอยู่นั่นเอง ทำความดีได้ดีเรามองเป็นกำไร ไม่ใช่มองเป็นปลวกมะพร้าวได้มะพร้าว แต่ไปมองว่าได้เงินกำไรจากการขายมะพร้าวเลย แทนที่จะมองว่า ได้ต้นมะพร้าวจากการปลวกมะพร้าว กลับมองว่าได้เงินจากการปลวกมะพร้าว ไม่เป็นเหตุเป็นผลที่ถูกต้องเลย

ทำดีได้ดี ความดีเกิดขึ้น สร้างเมตตา เมตตาเกิดขึ้น ความรักก็เกิดขึ้น ความรู้สึกอ่อนโยนต่อกันมันเกิดขึ้น มีเมตตาไป ทำทักิริยามันออก อีกฝ่ายหนึ่งที่รับก็มีความรู้สึกเกิดขึ้นในทางดีงาม ปลวกเมตตา เมตตาก็เกิดแผ่ไป ความดีก็เกิดขึ้น ปลวกอะไรก็ได้อันนั้น ทำความดีก็ได้ผลที่ดี ทำความดีได้ดีตรงนี้ถูกไหม ทีนี้เราไปหวังว่าทำความดีได้ดี คือได้ตำแหน่งใหม่ ได้ลดตเตอริรางวัลที่หนึ่งไหม ได้อะไรต่ออะไรก็ไม่ว่า กลายเป็นปลวกมะพร้าว ได้เงินกำไรหรือเปล่า ซึ่งตอนนี้ไม่ได้ขึ้นต่อปัจจัยเพียงแค่นี้แล้ว แต่ไปขึ้นกับองค์ประกอบอีกตั้งหลายอย่าง เช่นว่าความดีของเราตอนนี้ที่ทำขึ้นมานี้เป็นสิ่งที่ตลาดต้องการหรือเปล่า ถ้าหากว่าตลาดต้องการ เรามีองค์ประกอบเกื้อหนุนถูกต้อง ผลดีที่เราต้องการเป็นวัตถุประสงค์ภายนอก ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ มันก็เกิดมีขึ้น ถ้าไม่ตรงมันก็ยังไม่จำเป็นต้องได้ คนเราไม่ได้มองตรงนี้เลย ทั้งที่ภาซิดได้บอก

ไว้แล้วว่า ปลูกพืชเช่นไรได้ผลเช่นนั้น ปลูกเม็ดมะปรางได้ต้นมะปราง แต่เราจะไปเอาตรงปลูกมะปรางได้กำไรหรือเปล่า ปลูกเม็ดมะปรางได้ธนบัตรหรือเปล่า มันผิตขึ้นตอนไปสำหรับมนุษย์โลกียปุถุชนนี้ พอปลูกมะปรางไม่คิด แต่เพียงให้ได้มะปราง แต่ไปคิดว่าให้ได้เงินกำไรมา ก็เลยเป็นอันว่ามนุษย์ทำอะไรหวังผลตอบแทนมาก เมื่อทำความดีก็หวังผลตอบแทนเช่นเดียวกัน

แต่ถ้าได้ก้าวหน้าไปสู่ขั้นเป็นอริยสาวกแล้ว ก็เป็นอันว่าไม่ค่อยห่วงเรื่องผลตอบแทนอันนี้ แต่ว่ารักคุณภาพของชีวิต รู้คุณค่าของชีวิตตัวเองที่มันประณีตขึ้น บริสุทธิ์ขึ้น รักความบริสุทธิ์ของชีวิต รักธรรม รักความดีงาม ต้องการให้ธรรมคือความดีงาม มันเกิดมีแก่ชีวิต และเกิดมีขึ้นในโลก ถ้ามีความรักความต้องการอย่างนี้ ลังคมนี้จะมีความดี ทุกสิ่งมันจะดี มนุษย์จะมีความสุข จะไม่ถือเรื่องผลประโยชน์ทางวัตถุเป็นสำคัญนัก ถ้าจิตใจมาถึงขั้นนี้แล้ว การทำความดีก็จะไปถึงตัวธรรม มันไม่มาติดอยู่ที่ขั้นหวังนรก-สวรรค์แล้ว แต่นรก-สวรรค์นั้นท่านบอกว่าเป็นไปตามกฎธรรมดา เป็นหลักเหตุผล เราไม่ต้องไปอ้อนวอนมันก็อยู่มันก็เป็นไปของมันแล้ว เมื่อทำเหตุดี ผลดีมันก็เกิดขึ้นเอง มันเป็นเรื่องของกฎ มันเป็นหลักเหตุผล ไม่ใช่เรื่องที่จะต้องมาอ้อนวอน ฉะนั้นถึงเราไม่

ต้องการผลมันก็ได้ผล

ตรงนี้ขอแทรกหน่อยหนึ่ง เมื่อกี้ก็บอกว่า ปลุกเม็ดมะปรางได้ต้นมะปราง ไม่ใช่ปลุกเม็ดมะปรางได้เงินทอง นั่นมันยังไม่ถึง ผิดขั้นตอน และไม่เป็นเหตุเป็นผลตามกฎธรรมชาติ ทีนี้ ถ้าพูดให้ละเอียดลงไปอีก แม้แต่ที่ว่าปลุกเม็ดมะปรางได้ต้นมะปราง ก็ยังไม่แน่ บางทีปลุกเม็ดมะปรางแล้ว ไม่ได้ต้นมะปรางก็มี คือมันไม่ขึ้น ไม่งอก หมายความว่าเม็ดมะปรางนั้นอาจจะเน่า อาจจะเสีย ใช้ไม่ได้ นอกจากนั้น มีแต่เม็ดมะปรางอย่างเดียวก็ยังไม่พอ ต้องมีดิน มีน้ำ มีปุ๋ย มีอากาศ มีอุณหภูมิร้อนเย็นพอดี ทุกอย่างต้องพอเหมาะ เม็ดมะปรางจึงจะขึ้นเป็นต้นมะปราง ที่ว่าทำเหตุ นั้น หมายถึงว่า ต้องมีปัจจัยพร้อมด้วย ทางพระจึงพูดรวมว่าเหตุปัจจัย ความเป็นเหตุเป็นผลตามกฎธรรมชาติ รวมทั้งกฎแห่งกรรมนั้น มีความหมายถึงกระบวนการของเหตุปัจจัยทั้งหมดที่ซับซ้อนขึ้นไปอีก แต่พูดแทรกไว้เท่านั้น ยังไม่ขยายความที่นี้ เอาพอสะกิดไว้ให้เป็นแง่คิด ก็รวมอยู่ในเรื่องความเป็นเหตุเป็นผลนั่นเอง เป็นเหตุเป็นผลตามกฎธรรมชาติ หรือความจริงของธรรมดา ไม่ใช่เหตุผลแบบผลตอบแทนอย่างที่คนชอบवादแต่งตามความอยาก หยุดไว้แค่นี้ก่อน เพราะกำลังจะเลยจากเรื่องนรก-สวรรค์ไปเข้าเรื่องกฎแห่งกรรมที่รองรับเรื่องนรก-สวรรค์นั้น

ก็เป็นอันว่า มาถึงตอนนี้สรุปได้ว่า ถึงแม้เราจะพูดถึงผลตามเหตุคล้ายกับเป็นผลตอบแทน แต่ความจริงนั้นเรารู้ไว้เพื่อเกิดความมั่นใจต่างหาก ทำดีในชาตินี้ให้มันสบายใจ เมื่อจิตดีระดับจิตพร้อมอยู่แล้ว เมื่อชาติหน้ามีมันก็ไปดีเอง ไม่ต้องห่วงห่วงหน้า นี่คือคติพระพุทธรศาสนา และทำความดีจนไม่ต้องห่วงห่วงหน้านั้นแหละ แสดงว่าเรามีความดีแล้ว ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า เรามีความมั่นใจในความดีหรือเปล่า ถ้ามีความมั่นใจแล้วเราไม่ต้องห่วง เวลาตายจะไปนรกหรือไม่ ไม่ไปหรือ ถ้าเราทำใจปรุงแต่งมันให้พร้อมดีอยู่แล้ว ให้ถึงระดับที่สาม ก็คือว่าทำดีอยู่ทุกขณะ ปรุงแต่งสวรรค์อยู่ตลอดเวลา หรือจะเลยสวรรค์ไปอีกก็ได้ คือให้ขึ้นสู่ความเป็นอริยสาวก

อาตมาว่าเวลานี้การสอนเรื่องนรก-สวรรค์มุ่งมาติดกันอยู่ตรงนี้ มาติดเรื่องคิดพิสูจน์นรก-สวรรค์จริงหรือไม่จริง จะไปเป็นนักปรัชญา เลยไม่ต้องทำอะไร รอจนกว่าฉันจะรู้ว่านรก-สวรรค์มีหรือไม่มี ฉันจึงจะทำได้ถูก ถ้าอย่างนี้ก็ไม่ต้องทำแล้ว ตลอดชีวิตนี้ ตายก่อน เพราะนักปรัชญาตายมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ในระยะห้าพันปีนี้นักปรัชญาตายไปกี่คน และที่ไม่ใช่ นักปรัชญาคอยฟังนักปรัชญาสอนอีกเท่าไรก็ไม่รู้ ก็เลยไม่ได้เรื่องเลย พวกเหล่านี้ชีวิตเป็นหมันไปหมด

ตามหลักพุทธรศาสนาทำนถือนศาสนาแห่งการปฏิบัติ เอา

สิ่งที่ปฏิบัติได้โดยไม่รออภิปราย และพุทธศาสนาไม่ต้องอิงอยู่กับเรื่องรอการพิสูจน์สิ่งเหล่านี้ ไม่ต้องรอเลย ทว่าเน้นเรื่องทำดี ทำดีทำให้มีความมั่นใจ ทำดีในสิ่งที่ปฏิบัติได้ในชีวิตนี้ เราปรุงแต่งไว้พร้อมแล้ว ระดับจิตของเราดีอยู่แล้ว ถ้าหากมั่นใจแล้วก็ต้องไปดี มีความมั่นใจ เหนือจากนั้นก็ก้าวไปสู่ชั้นอริยสาวก อย่างมัวมาอยู่ชั้นหวังผลตอบแทนกันอยู่ เป็นห่วงเรื่องนรก-สวรรค์อยู่ไม่พอ แต่สำหรับโลกียปุถุชนต้อง ยอมให้เขา ในเมื่อยังเป็นโลกียปุถุชนอยู่ จิตยังไม่ก้าวไกล พวกนี้ยังเอาเรื่องนรก-สวรรค์มาชู้กันอยู่ แต่ถ้าหากว่าจิตเราประณีตขึ้นไป จนกระทั่งว่ารักความบริสุทธิ์ความดีงามของชีวิต รักธรรม อยากให้ชีวิตของเราเป็นชีวิตที่ดีงาม เป็นธรรม อยู่ในธรรม ประณีตด้วยธรรม ต้องการให้ธรรมแผ่ไป ก็อยู่กันได้ด้วยความดี ชั้นนี้ถึงตัวธรรมแล้ว เข้าถึงแล้ว เป็นอันไม่ต้องไปหวังผลตอบแทนอีกต่อไป

ตอบคำถาม

เอาละ อาตมาพูดไว้นี้ก็เยอะแยะแล้ว ไม่ทราบจะมีเวลาเหลือที่จะถามตอบปัญหาอีกหรือเปล่า ต่อไปนี้ก็เรียกว่ามาคุยกัน โดยวิธีการซักถามตอบปัญหา ใครมีอะไรก็ยกตั้งเป็นคำถามขึ้นมา ขอเชิญ

ถาม : ถ้าอย่างนั้นนรกที่เขาวางกันไว้ ที่มีกระต๊อบทองแดงก็ คงจะไม่มีจริงหรือ

ตอบ : อ้าว เตี่ยจะต้องขอโทษนะ คือบอกว่านรก-สวรรค์ในพระไตรปิฎกมี ๓ ระดับ คือ ๑.ระดับที่ว่าเป็นแหล่งเป็นโลก เป็นภพ อะไรนั้นนะ ที่ว่าหลังจากตายไปแล้วจะไปประสพหรือไปเกิดอันนี้ ถ้าถือตามตัวอักษรพระไตรปิฎกก็มี แต่บอกว่า ถึงแม้ว่ามีก็อย่าเอาไปสร้างปนกับบรรณคดี หรือภาพจิตรกรรมฝาผนังว่าจะต้องวิจิตรพิสดารถึงอย่างนั้นเลย เพราะเป็นธรรมดาของนักบรรณคดีท่านจะต้องมีจินตนาการ และวิธีพูดวิธีทำให้คนเห็นจริงเห็นจังมากขึ้น คือต้องมีการปรุงแต่งสูง แต่ว่าแก่นั้นนั้นะมีอยู่ ก็ลองๆ ไปอ่านดูในพระสูตรที่อาตมาอ้างไว้เมื่อกี้ ก็จะมีกล่าวถึงวิธีการลงโทษอะไรต่ออะไรเหมือนกัน ก็ไม่ได้ปฏิเสธขั้นนี้ แต่ว่าอย่าไปปรุงแต่งให้มันวิจิตรพิสดารให้มันถึงขั้นนั้น ถ้าเป็นบรรณคดีมันก็ต้องเสริมกันบ้างละ แม้แต่เรื่องคนธรรมดา ก็ยังมีการบรรยายภาพ

สร้างจินตนาการมากมายจนเลยความจริง อย่างหน้าตาของ
คนนี้บรรยายความสวยงามจนกระทั่งคนหน้าเป็นพระจันทร์
แล้วคนหน้ากลมเป็นพระจันทร์อย่างนั้นมันจะไปน่าดูอะไร มัน
เป็นไปไม่ได้ หน้าคนเหมือนพระจันทร์อย่างนั้น

ถาม : ท่านคะ แต่ที่มีในพระสูตรก็เรียกได้ว่าการปรุง
แต่งอยู่ใช่ไหมคะ พุทธถึงนรก-สวรรค์ เช่นพยายามบรรยายให้
เห็นว่านรกน่ากลัว และสวรรค์สวยงามน่าอยู่ ก็เรียกว่าปรุง
แต่งแล้วใช่ไหมคะ

ตอบ : ในพระสูตรจริงๆ ไม่บรรยายวิจิตรพิสดารเท่าไร
แต่ในอรรถกถาฎีกาพรรณนาเยอะ แต่ก็จักกว่ายังน้อยกว่าทาง
วรรณคดี เช่น ในเรื่อง ไตรภูมิ ก็ต้องเป็นชั้นประมวล แล้ว
เขียนอธิบายเพิ่มเติม แหล่งสำคัญที่มาของไตรภูมิก็มาจากชั้น
อรรถกถาฎีกา ในพระไตรปิฎกก็คล้ายๆ เป็นเชื้อหรือเป็นแกน
ให้อรรถกถาฎีกาก็มาอธิบายขยายออกไป เรื่องการบรรยาย
ให้เห็นเป็นภาพพจน์นั้นเกี่ยวกับวิพุดด้วย วิพุดอย่างที่เข
บอกว่า ให้เห็นภาพพจน์นั้น ต้องพุดจนมองเห็นภาพเลย ถ้า
พุดให้เห็นภาพเป็นจริงเป็นจังได้ คนนั้นก็พุดเก่ง สิ่งที่ไม่
สามารถมองเห็นมันพุดยาก การจะมาให้คนอื่นเข้าใจ ก็
ต้องพุดให้เห็นภาพ การพุดให้เห็นภาพนี้บางทีก็อาจจะต้อง
มีการสร้างภาพขึ้นมาบ้าง ทีนี้ นรก-สวรรค์นี้เรามาลอง

วิเคราะห์กันดู ในกรณีที่มีจริงอย่างนั้น เป็นภพเป็นภูมินี้ มันจะเหมือนกับชีวิตในโลกนี้ได้อย่างไร ถ้าเหมือนจริงก็เห็นเลยใช่ไหม ก็เห็นด้วยตาสิ ทีนี้มันมองไม่เห็นด้วยตาใช่ไหม ว่ากันตามหลักนะ นรกนี้เห็นด้วยตาไหม สวรรค์เห็นด้วยตาไหม ไม่เห็น เมื่อไม่เห็น สภาพชีวิตต้องไม่เหมือนกับมนุษย์ใช่ไหม เมื่อไม่เหมือน ความทุกข์ทรมานอะไรๆ วิธีการลงโทษนี้มันจะต้องแปลกไป ไม่เหมือนกับของมนุษย์

ถาม : มีปัญหากราบเรียนถามท่านต่อไปว่า เมื่อยอมรับว่ามีเป็นภพภูมิเช่นนี้ มันอยู่ที่ไหน อยู่ข้างล่างหรือข้างบน

ตอบ : นี่แหละวรรณคดีก็มาสร้างเป็นล่างเป็นบน แต่ว่าที่จริงแล้วในจักรวาลนี้ไม่มีล่างมีบน จะกำหนดที่ไหนเป็นล่างเป็นบนได้บ้าง

ถาม : ถ้าหากนรก-สวรรค์ขึ้นอยู่กับระดับจิตของคน ทีนี้คนเราเวลาใกล้จะตายถ้าเราคิดดี เราก็จะไปดี ถ้าเผื่อคนที่ เป็นโง่มาตลอดชีวิต พอถึงตอนใกล้ตายเกิดคิดดีเขาก็จะได้ไปดี แต่อีกคนหนึ่งทำดีมาตลอดชีวิต เกิดมาคิดไม่ดีตอนตาย ไม่กลายเป็นว่าทำดีมาตลอดชีวิตแล้วไม่ได้รับผลดีตอบสนองเลยหรือคะ

ตอบ : มี มันเป็นอย่างนั้นได้จริง แต่ว่าไม่ต้องไปกลัวหรอกเอาตัวอย่างเลย เอาเรื่องที่มีในคัมภีร์เช่นเรื่องของพระ

นางมัลลิกา ซึ่งเป็นสาวกคนสำคัญของพระพุทธเจ้า ตอนตายนั้นจิตไม่ติสั๊กหน้อย ก็เลยต้องตกนรกไปเจ็ดวัน เจ็ดวันเท่านั้น แล้วแกก็ไปดีไปสวรรค์ต่อไป คือว่าเวลาจิตจะดับสำคัญที่สุด จิตเศร้าหมองหรือผ่องใส คนที่ทำแต่ความชั่วมาตลอดเวลา พินภูมิของจิตมันเป็นอย่างนั้นแล้ว จะให้คิดดีได้นั้นมันยากเหลือเกิน มันจึงเป็นกรณียกเว้น เหมือนกับน้ำที่ไหลบ่าท่วมทำนบที่ไหลแรงมา จะให้ว่ายทวนกระแสนี้ยากที่สุด การสร้างระดับจิตที่เป็นอยู่ธรรมดาหนักไปข้างไหน มันก็ทำให้มีแนวโน้มว่าเมื่อตายจิตจะเป็นอย่างนั้น นี่เอาหลักทั่วไปก่อน กรณียกเว้นที่ว่านี้มันยาก แรงดันมันไปทางหนึ่ง แล้วจะหักกลับอีกทางนั้นมันยาก แต่มันก็มี กรณียกเว้นมันก็มี คนทำดีมาตลอด แต่เวลาตายอาจจะไปนึกอะไรสักอย่างที่ไม่ดีที่เคยทำไว้ก็เลยเสียไป แต่ว่านรก-สวรรค์ไม่ใช่ในวันตร ต่อไปสิ้นตอนนั้นแล้ว ก็กลับไปได้ได้อีก ฝ่ายตรงข้ามก็เช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นอันนี้เป็นกรณียกเว้น ไม่ต้องไปกลัว ทั่วไปก็ต้องเป็นไปตามแรงสะสม มันเป็นเรื่องของเหตุของผลนี่ แม้แต่ในชาตินี้ก็เหมือนกัน มันก็มีกรณียกเว้น

ถาม : กรณีที่คนตายไปแล้ว เช่นตายไป ๓ วัน แล้วฟื้นขึ้นมาใหม่ แล้วก็เล่าว่าไปเที่ยวนรก-สวรรค์มา อธิบายว่าไปเห็นมาอย่างนั้นๆ อย่างนี้อยากกราบเรียนถามท่านว่า เขาตาย

ไปจริงหรือเปล่า หรือว่าเขาเหมือนหลับไป เป็นเรื่องของจิตได้
สำนึก ถ้าเขาตายไปจริง แล้วทำไมเขาถึงกลับมาอีกได้

ตอบ : อาตมายังนึกว่าเขาตายไม่จริง หรือยังไม่ตาย
นั้นแหละ

ถาม : แต่หมอก็ลงความเห็นว่ายตายแล้ว

ตอบ : ก็หมอก็มนุษย์ปุถุชนเหมือนกัน หมอก็อำนาจไปตาม
ปรากฏการณ์เท่าที่ยอมรับกันทางหลักวิชาว่า ถ้ามีสภาพอย่าง
นี้เกิดขึ้นเรียกว่าตายแล้ว แต่มันอาจจะมียะไรละเอียดอ่อน
กว่านั้นอีก ซึ่งก็เป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต เรื่องวิทยาศาสตร์
นี้แหละ แต่หมอเองก็ไม่ได้พิสูจน์ลึกซึ้งไปถึงขั้นนั้น ก็อาจจะ
เป็นไปได้

ถาม : แล้วกรณีที่เขาบอกว่าเขาไปนรก-สวรรค์มาละคะ

ตอบ : ก็มีข้อพิจารณาได้หลายแง่ แ่งหนึ่งก็คือว่า คนผู้นี้
มีความทรงจำอะไรเกี่ยวกับนรก-สวรรค์ อย่างที่รับรู้สืบต่อกันมา
เหมือนเรานี้แหละ ในสังคมนี้รับรู้กันมาอย่างนี้ มี
ประเพณีสืบทอดกันมาอย่างนี้ มันก็ฝังอยู่ในจิตใต้สำนึก พอ
แก่เข้าสู่สภาพจิตอย่างนี้ หมดความรู้สึกตัวก็เหมือนกับฝันไป
จิตนี้ก็พาไปท่องเที่ยวไปในภาพความทรงจำที่ได้สร้างขึ้นนั้น
คือสร้างเอง ท่องเที่ยวไปเองด้วย มันก็เกิดภาพอย่างนั้นขึ้นมาได้
ทีนี้ก็ต้องมาดูกันว่า ภาพนรก-สวรรค์ ที่เขาไปเที่ยวมานั้น มัน

เหมือนนรก-สวรรค์ที่เล่ากันมาในประเพณีของเราไหม ถ้าเหมือนมันก็มีทางเป็นไปได้เหมือนกัน อย่างไรก็ตามเรื่องนี้ก็เข้าหลักที่พูดมาแล้วว่า เราคนธรรมดาอย่าพิสูจน์ไม่ได้ ก็เหมือนอย่างคนที่ตายไปที่บอกว่าตายแล้วฟื้นขึ้นมาเล่านั้น ก็หมายความว่าต้องพิสูจน์ด้วยจิตของตัวเอง คนอื่นไม่อาจไปรู้ไปเห็นด้วย มันเป็นเรื่องยากตรงนี้ ที่บอกว่าพิสูจน์ไม่ได้เพราะอย่างนี้แหละ จะพิสูจน์ก็ต้องเอาชีวิตเราพิสูจน์ อยากรู้ว่ามีจริงไหม ลองตายดู ทีนี้ใครจะสู้ มาต้นตรงนี้ทุกที ก็จะมาพิสูจน์แบบไม่ใช่พิสูจน์แท้ จะมาพิสูจน์คนอื่นด้วยจิตคนอื่นก็รู้ไม่ได้ เราจะเอาสิ่งที่รู้ด้วยจิตมาให้เห็น จะมาพิสูจน์ด้วยตาก็คำไม่ได้

เดี๋ยวนี้ก็ยังมึนนักวิทยาศาสตร์ทำแบบโบราณ คือเมื่อเร็วๆ นี้มีนักวิทยาศาสตร์พยายามใช้วิธีการ พยายามพิสูจน์ว่า คนเราตายแล้ววิญญาณจะไปเกิดใหม่ ทำเป็นห้องกระจกปิดทึบ เอาคนจะตายแล้วมาใส่ไว้ แล้วก็พยายามดู ช่วยกันสังเกตว่า คนเราพอตายแล้ว จะมีปรากฏการณ์อะไรเกิดขึ้น ซึ่งเป็นวิธีการที่ไม่ได้ใหม่เลย ในพระไตรปิฎกก็มี สองพันห้าร้อยกว่าปีแล้ว มีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งชื่อปายาสี พระเจ้าปายาสีนี้ พิสูจน์เรื่องตายแล้วจะเกิดอีกหรือไม่ ก็ใช้วิธีการวิทยาศาสตร์เหมือนกัน แต่ว่าเครื่องมือไม่ทันสมัย ไม่มีห้องกระจกเหมือน

ในปัจจุบัน แต่ท่านก็พยายามใช้วิธีการโดยอาศัยอุปกรณ์เท่าที่มีในสมัยนั้น เช่นแทนที่จะใช้ห้องกระจกท่านก็ใช้ตุ่มน้ำแทน เอานักโทษประหารเข้าไปใส่ตุ่ม ก็ทารุณหน่อย แต่เป็นพระเจ้าแผ่นดินก็มีอำนาจทำได้ เอานักโทษประหารมาใส่ตุ่มแล้วก็ปิดให้มิด แล้วก็ยากจนกระทั่งแน่ใจว่าไม่มีรูรั่วเป็นทางออกได้ แล้วก็ปล่อยจนกระทั่งให้นักโทษตายไปเอง แต่อย่างไรๆ ก็ไม่เห็นมีอะไรเกิดขึ้น การพิสูจน์อย่างนี้เราต้องเรียกว่าการพิสูจน์ด้วยวิธีการวิทยาศาสตร์ ผลที่สุดพระเจ้าปายาลิก็สรุปออกมาว่า การตายแล้วเกิดไม่มีจริง ตายแล้วก็หมดสูญไป เสร็จแล้วก็มาเจอกับพระกুমารกัสสปะ พระกুমารกัสสปะก็ชี้แจงจนกระทั่งพระเจ้าปายาลิยอมเชื่อ อันนี้มีใน ปายาสีราชัญญสูตร อยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๐ ข้อ ๓๐๑ หน้า ๓๕๒

ถาม : คนที่ทำบาปแล้วตกนรกไป ในขณะที่กำลังรับโทษอยู่นั้น เขาเกิดสำนึกได้ ต้องการที่จะทำความดีจะได้ไหม

ตอบ : ตอนนี้ไม่มีโอกาสแล้ว

ถาม : ไม่มีโอกาสที่จะทำความดีอีกหรือคะ

ตอบ : ในขณะที่กำลังรับโทษอยู่นั้น ไม่มีโอกาสแล้ว

ถาม : แต่การทำความดีเป็นสิ่งที่ควรส่งเสริม ถ้าไม่ส่งเสริมในขณะที่เขากำลังอยากจะทำความคิด

ตอบ : นี่มันเรื่องของธรรมชาติ เราจะเข้าไปแทรกแซงได้

อย่างไร นี่แหละจึงว่าความเป็นได้หรือไม่ได้ในธรรมชาติ เป็นเรื่องของกฎธรรมชาติไป ในเมื่อเรารู้ว่าตายไปแล้ว ทำความดีไม่ได้ แก้วไม่ได้อีก จึงต้องทำเสียตั้งแต่เดี๋ยวนี้ จึงประมาทไม่ได้ ท่านก็เลยสอนเท่าที่ทำได้ปฏิบัติได้ ก็จึงเอามาย้ำว่านี่นะ เธอตายไปแล้ว ถ้าไปตกนรก ไปแก้ตัวใหม่ในนั้นไม่ได้นะ ฉะนั้นจึงต้องทำความดีเสียตั้งแต่บัดนี้ แต่ตามปกติมนุษย์ย่อมทำความดีบ้าง ชั่วบ้างปนกันไป ดังนั้นเมื่อรับผลกรรมชั่วในนรกแล้ว ต่อไปกรรมดีที่เคยทำไว้ก็ให้ผลได้อีก

ถาม : ท่านคะ แต่พอรู้สึกตัวว่าทำความชั่วมา เพียงแค่ตอนที่รู้สึกก็เรียกว่าทำความดีแล้วใช่ไหมคะ

ตอบ : ก็เป็นความดีแล้ว เป็นความสำนึกเพราะมันจะเป็นจุดเชื่อมต่อที่จะเกิดสติแล้วหันกระแสได้ต่อไป เราจะเปลี่ยนกระแสได้นี้ ต้องสำนึกก่อน สำนึกแล้วก็รู้ เป็นสติกับปัญญา ทำให้เปลี่ยนแปลงหันเหวิธีการ หันเหทิศทาง

ถาม : เพราะฉะนั้นนักโทษที่กำลังได้รับโทษอยู่ ก็ยังมีโอกาสอยู่ โอกาสสุดท้ายตอนที่สำนึกได้

ตอบ : เอละ แก่ก็ทำดี แม้แต่จิตที่สำนึกนี้ก็ทำให้แก่หันมายึดเหนี่ยวสิ่งที่เป็นคุณงามความดี สิ่งที่เป็นธรรมะ เป็นกุศลขึ้น

ถาม : อยากกราบเรียนถามพระคุณเจ้าว่าเรื่องผี หรือ

วิญญาณนี้มีจริงไหม ท่านเคยพบเองบ้างไหมคะ

ตอบ : อาตมายังไม่เคยพบกับผีเลย

ถาม : แล้วในความคิดท่านว่ามีจริงไหมคะ

ตอบ : อาตมายังเชื่อไว้เฉยๆ ก่อน เชื่อไว้คือตอนนี้เราก็แค่มองจากเหตุผล เหตุผลก็ไปเนื่องด้วยศรัทธา เห็นว่ามีเหตุผลแล้วก็ศรัทธา แต่มันไม่ใช่ภาพที่เห็นจริงเห็นประจักษ์ ว่ากันว่าพอมิท่างเป็นไปได้ไหม เอาอย่างนี้ดีกว่า เอาทฤษฎีอย่างนี้แล้วกัน ในกรณีที่มีผีอยู่ ผีจะปรากฏแก่คนได้อย่างไร จะปรากฏได้เป็นเรื่องของกำลังจิตต่อกัน ถ้าหากว่าผีมีกำลังจิตแรงกว่าของคนนั้นและผีต้องการให้เขาเห็น คนที่มีกำลังจิตอ่อนกว่าก็จะเห็น แต่ถ้าคนนั้นมีกำลังจิตแข็งกว่า ผีก็สะกดไม่ได้ก็จะไม่เห็นผี เพราะฉะนั้นการที่จะเห็นผีได้ต้อง ๑. ตกใจใจไม่ปกติ กำลังใจเสียไป ครึ่งหลับครึ่งตื่นจิตใจไม่แข็ง ๒. ต้องสัมพันธ์กันระหว่างผีใจแข็งแค่ไหน หรือคนใจอ่อนแค่ไหน คนธรรมดาอยากที่จะเห็นได้

ถาม : ขอเรียนถามท่านว่า คนเรานี้เวลาตายไปถ้าทำดีจะไปสวรรค์เลย หรือทำชั่วจะไปนรกเลย หรือต้องรอให้มีการตัดสินก่อนคะ

ตอบ : ไม่รู้จะเอาใครมาตัดสิน เพราะทุกสิ่งเป็นไปตามกฎธรรมดาหรือกฎธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุตามผล ทำ

ความชั่วผลชั่วก็เกิด ทำความดีผลดีก็เกิด จึงบอกว่าที่บอกไว้
นี้เป็นกฎธรรมดา ไม่จำเป็นต้องอ่อนวอนอะไรอีก ผลมันเกิด
จากเหตุ ฉะนั้นเมื่อจะไปสวรรค์ เวลาตายก็ต้องทำระดับจิตใจ
ของเราให้ดี ถ้าระดับจิตของเราผ่องใส นึกถึงสิ่งที่ดีงามก็ไป
สวรรค์ เป็นการตัดสินใจตัวเองเลย ไม่ต้องมีใครมาตัดสินอีกแล้ว

ถาม : ขอเรียนถามท่านต่อว่า คนเราต้องทำดีที่เปอร์เซ็นต์
จึงจะได้ไปสวรรค์ และทำชั่วที่เปอร์เซ็นต์จึงจะไปนรก แล้วถ้า
เป็นกรณีกำกวมกันจะเป็นยังไงคะ

ตอบ : อันนี้ขึ้นอยู่กับภูมิระดับจิตที่มีอยู่ตามธรรมดา ไม่
ต้องพูดเป็นเปอร์เซ็นต์ จิตอยู่ในระดับใดก็ไปตามนั้น แต่ถ้า
ระดับกำกวมกันน่าจะมามนุษย์ละมั้ง แต่ว่าการเกิดเป็นมนุษย์
นี้ทำน่ายากเหลือเกินนะ ตามหลักบอกว่า มนุษย์นี้เป็นสุขคติ
ของเทวดา เทวดานี้ไม่อยากเกิดเป็นมนุษย์นะ เทวดาที่เราว่า
มีความสุขสบายนี้ พวกนี้ตรัสรู้ยาก เพราะว่าเทวดาได้รับแต่
อารมณ์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในสิ่งที่เป็นสุข มีแต่ทางให้ลุ่ม
หลงมัวเมามาก พวกนี้หลุดพ้นยาก ฉะนั้นการได้มาเกิดเป็น
มนุษย์นี้ดี ได้รับสุขบ้างทุกข์บ้าง มีบทเรียนชีวิตมาก มีประสบ
การณ์ที่จะมาสอนตนเอง ทำให้เกิดปัญญาจะทำให้ชีวิตสุขขอม
ญาณปัญญาแก่กล้าทำให้ตรัสรู้ได้ดี ฉะนั้นท่านว่าการมาเกิด
เป็นมนุษย์นี้ดีแล้ว เทวดายังอยากมาเกิดเป็นมนุษย์เลย ทีนี้

ปัญหาอยู่ที่ว่าจะใช้ชีวิตมนุษย์อย่างไรจึงจะดีที่สุด

ถาม : ท่านคะ อย่างคนที่ตายโดยอุบัติเหตุ ไม่มีเวลามาตั้งระดับจิตใจ อย่างนี้จะไปอย่างไรคะ

ตอบ : อันนี้เคยตั้งคำถามกัน อุบัติเหตุอย่างรถชนนี้ยังไม่รวดเร็วเท่าไร อย่างพวงกระบิดไฮโดรเจนอะไรนี้ บางอย่างวับเดียวหายไปทั้งตัวเลย แม้แต่ซี่เถ้าก็ยังมองไม่เห็น อันนี้ความเร็วของวัตถุ แต่จิตยังเร็วกว่าวัตถุ ๑๗ เท่า แค่นี้ก็หมดปัญหาไปเลย ๑๗ ขณะ จิตเป็น ๑ ขณะรูป นี้ฝ่ายอภิธรรมว่าไว้ตามหลักวิชานี้ถือว่าทุกสิ่งเกิดดับตลอดเวลาเรามองไม่เห็นมันเอง มีการเกิดดับเร็วมาก เร็วชนิดที่ว่าเราไม่มีเครื่องวัดได้วัตถุเกิดดับเร็วมากอย่างนี้ จิตยังเกิดดับเร็วกว่า ๑๗ เท่า แค่นี้ก็คงจะแก้ปัญหานั้นได้

ถาม : ท่านคะ เท่าที่สรุปได้เป็นอันว่าสวรรค์-นรกมีจริง เพราะมีกล่าวถึงเป็นลายลักษณ์อักษรในพระไตรปิฎก ขอกราบเรียนถามท่านว่า ในพระไตรปิฎกมีบอกไว้หรือเปล่าคะว่าอยู่ที่ตรงส่วนไหนในจักรวาล

ตอบ : ไม่มี ไม่มีกล่าวไว้

ถาม : ในกรณีนี้ ถ้ามีผู้ถามจะอธิบายอย่างไรดีคะ

ตอบ : มันเป็นภพหนึ่ง แล้วมันเป็นลักษณะชีวิตคนละแบบ เมื่อมันเป็นชีวิตคนละแบบ มันอาจจะอยู่ที่ตรงไหนก็ได้

ช้อนกันอยู่ก็ได้ อย่างที่เรียกกันว่าคนละมิติ ในพระไตรปิฎกมี พูดถึงหมื่นโลกธาตุ แสนโลกธาตุ โลกธาตุก็คือจักรวาล คือใน ทิศนะของพุทธศาสนา ถือว่าจักรวาลนี้มีมากมายเหลือเกิน แต่ที่นี้มีสวรรค์ในอรรณภกา ซึ่งคงจะได้แนวมาจากฮินดู อย่าง ในไตรภูมิก็มาจากฮินดูนี้ด้วย คือเอาเขาพระสุเมรุเป็นศูนย์กลางของจักรวาล มีทวีปโดยรอบ ๔ ทวีป ที่เขาพระสุเมรุเอง ที่ส่วนล่าง ที่ได้ลงไปใต้น้ำนั้นอยู่ แล้วที่เชิงเขาพระสุเมรุก็ พวกท้าวโลกบาลอยู่ เป็นพวกเทวดารับใช้ชั้นดาวดึงส์ ลูกน้อง ท้าวสักกะ สูงขึ้นไปก็ท้าวสักกะอยู่ แล้วก็สูงขึ้นเรื่อยๆ คตินี้ มาจากสายพราหมณ์ซึ่งในพระไตรปิฎกไม่มี นรก-สวรรค์ใน อรรณภกาก็เอาที่มีในพระไตรปิฎกมาเชื่อมกับความคิดสาย พราหมณ์-ฮินดูมาประกอบกัน

ทีนี้ถ้าเราไม่เอาอรรณภกาฎีกามาประกอบ เรามานึกถึง ว่านรก-สวรรค์เป็นภพเป็นระดับชีวิตอีกพวกหนึ่ง ก็จะมีสภาพ ชีวิตต่างจากเรา มันก็ต้องไปอีกแบบหนึ่ง นี้เราพูดในแง่ สวรรค์-นรกระดับที่หนึ่งซึ่งเป็นชั้นผลที่ไกลตัวเรา แต่เรามัก จะมาสนใจกันแง่นี้แหละมาก เพราะมันเป็นปัญหาโลกแตก พูดกันมาเป็นพันๆ ปีแล้ว เป็นเรื่องของนักศาสนาและปรัชญา ทีนี้พุทธศาสนาถือว่าเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ มุ่งแต่สิ่งที่ ปฏิบัติได้ เพราะฉะนั้นในเรื่องนี้ให้เราวางท่าทีให้ถูกต้องต่อ

นรก-สวรรค์

ถาม : ท่านคะ อย่างสวรรค์-นรกในระดับที่สอง *สวรรค์ในอก นรกในใจ* แต่อย่างคนที่ทำความชั่ว แต่ไม่รู้สึกรู้ว่าทำสิ่งที่ไม่ดีก็ไม่มีทุกข์ จะเป็นอย่างไรคะ

ตอบ : เป็นไปได้ คือจิตมีหยาบมีละเอียด แต่คนเราต้องการความก้าวหน้า คนที่มีปัญญาเมื่อมีคุณธรรมมากขึ้นก็จะเริ่มรู้สึกต้องการให้ชีวิตของตัวเองเป็นชีวิตที่ดีงาม มีความบริสุทธิ์ก้าวหน้าไปในทางคุณธรรม ทำให้จิตประณีตขึ้น ความดีความชั่วจะเข้ามากกระทบมากขึ้น ถ้าจิตหยาบอย่างพวกสัตว์เดรัจฉานก็ไม่มีปัญหาอะไร เพราะพวกนี้จะไม่มีความดีที่จะเข้าใจ ทีนี้คนเราจะอยู่ระดับนั้นตลอดไปหรือ แล้วเราอยากจะมีจิตระดับนั้นหรือ ถ้าจิตเรามีความไวขึ้นแล้วต่อความดีความชั่ว เราจะรับรู้ไม่ได้ มันเป็นกฎธรรมดา มันฝืนตัวเองไม่ได้ แต่ที่เขาไม่รู้ นั่น เขาก็ไม่รู้เพราะจิตมันหยาบเกินไป เหมือนกับกระจกแว่นตา จิตที่ประณีต มีฝุ่นละอองจับนิดหน่อย มันก็เห็นใช่ไหม แต่ถ้าเป็นกระจกที่ตื้นนั้นมีฝุ่นจับมากกว่านี้ก็ไม่เห็นเป็นไร เพราะยังดูใสอยู่ใช่ไหม ทีนี้ถ้าเป็นเครื่องใช้วางอยู่กับพื้นสกปรกกว่านี้ก็ได้ พื้นนี้ที่ว่าสะอาดก็ยังสกปรกกว่ากระจกตู้ เวลามีปัญหามากขึ้น จิตประณีตมากขึ้น มันก็จะไปเห็นสิ่งที่เราเศร้าหมองมากขึ้น มันไปค้ำตัวเองหลอกตัว

เองไม่ได้ เพราะฉะนั้นเมื่อเราต้องการให้จิตของเราก้าวหน้า ยิ่งขึ้นเราก็ต้องถนอม เราจะไปยอมให้จิตของเราอยู่ในระดับต่ำอย่างนั้นหรือ เพราะฉะนั้นก็เป็นไปได้ที่ว่าคนที่มึนจิตหยาบมาก อาจจะทำความชั่วโดยไม่รู้สึกรู้หายหรือมองไม่เห็นความชั่ว แต่ว่าต่อไปเมื่อจิตเขาก้าวหน้ามากขึ้น ความดี-ความชั่วก็จะกระทบเขาแรงขึ้น ก็จะเกิดร้อนใจหนักและแก้ตัวไม่ได้เสียแล้ว เพราะฉะนั้นเมื่อใครรู้ขึ้นมาแล้วก็รีบป้องกันเสีย พยายามประคับประคองจิตและชีวิตของตนให้ดี เมื่อจิตของเราบริสุทธิ์ รับกุศล รับความดีงามแล้ว มันจะต้องการถนอม ต้องการทำความดีเอง เราจะพยายามเลี่ยง ไม่อยากให้ความชั่วเข้ามาทำให้เสียความบริสุทธิ์ของชีวิตจิตใจ ถ้าถึงขั้นนั้นก็บอกแล้วว่าเป็นขั้นอริยสาวก ถ้าเป็นขั้นที่เขามองไม่เห็นอย่างนั้น ก็เลยต้องให้สวรรค์-นรกมาช่วย

ถาม : ถ้าเช่นนี้ก็แสดงว่า *สวรรค์ในอก นรกในใจ* ก็ไม่มีไปไหมคะ

ตอบ : มันมีเหมือนกันคือสภาพจิตของเขามันเป็นนรกอยู่แล้ว จนกระทั่งอันที่ตกลงไปก็เป็นเรื่องของนรก มันเสมอกันจนไม่รู้สึกรู้หายต่างกัน

ถาม : คือแสดงว่าเขาไม่รู้ว่าสวรรค์เป็นอย่างไร

ตอบ : ไม่รู้ เพราะเขาอยู่นรกตลอดเวลา เพราะจิตหยาบ

อยู่ตลอดเวลาเลย

ถาม : ถ้าอย่างนั้นที่ท่านบอกว่านรก-สวรรค์มีอยู่ ๓ ความหมาย ความหมายที่ ๓ ท่านบอกว่าอยู่ที่การปรุงแต่ง

ตอบ : คืออยู่ในชีวิตประจำวัน อายตนะทั้งหลายคือการรับรู้ต่างๆ

ถาม : คือเกิดความสงสัยว่า นรก-สวรรค์ในความหมายที่สองและที่สามต่างกันอย่างไร เพราะการรับรู้ทางอายตนะที่รู้สึกเป็นสุขหรือทุกข์ ก็เป็นเรื่องของจิตใจ

ตอบ : ต่างกันที่ความประณีตหรือช้อยละเอียด คือระดับที่สองนี้ เอาเป็นจุดเป็นหย่อม เป็นเรื่องการกระทำที่เด่นชัด เป็นอันๆ ว่าทำกรรมดีอันนี้ไปแล้วทำให้เกิดความปิติเป็นสุข ทำกรรมชั่วไปแล้วทำให้เกิดความเร่าร้อนในใจ ก็ปรากฏขึ้นเป็นเรื่องราว เป็นระยะๆ ไป ส่วนระดับที่สามพูดถึงสภาพจิตที่เป็นไปในการรับรู้ตลอดเวลาทุกๆ ขณะ ซึ่งก็สัมพันธ์กับระดับที่สอง คือเป็นด้านที่ปรุงแต่งสั่งสมอยู่เรื่อยๆ ทีละเล็กทีละน้อย แล้วก็ไปแสดงผลออกเป็นระดับที่สองนั่นเอง ตลอดจนเลยกว่านั้น เมื่อว่าถึงการให้ผลชงวนานไกล ก็ออกมาเป็นนรก-สวรรค์ระดับที่หนึ่ง สัมพันธ์กันทั้งหมด

* พิมพ์ครั้งแรกโดย ภาควิชาปรัชญาและศาสนา วิทยาลัยครูสวนดุสิต พ.ศ.๒๕๓๔
(เอกสารเผยแพร่ฉบับหนึ่ง โครงการศึกษาและปฏิบัติธรรม)

๕

บทเสริม:
พรรณกรรมในชาติหน้า

บทเสริม

ผลกรรมในชาติหน้า

เรื่องชาติก่อน ชาติหน้า นรก-สวรรค์ มีจริงหรือไม่ เป็นคำถามที่คนสนใจกันมากและเป็นข้อกังวลค้างใจของคนทั่วไป เพราะเป็นความลับของชีวิตที่อยู่ในอวิชชา จึงเห็นควรกล่าวสรุปแทรกไว้ที่นี้เล็กน้อย เฉพาะแง่ว่า มีจริงหรือไม่ พิสูจน์ได้อย่างไร

๑. ตามคำสอนในพุทธศาสนา เมื่อว่าตามหลักฐานใน คัมภีร์และแปลความตามตัวอักษรก็ตอบได้ว่า สิ่งเหล่านี้มี

๒. การพิสูจน์เรื่องนี้ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่อาจแสดงให้เห็น ประจักษ์แก่ผู้ไม่รู้ ไม่ว่าจะในทางบวกหรือในทางลบ คือไม่ว่าในแง่มี หรือในแง่ไม่มี เป็นไปได้เพียงขั้นเชื่อว่ามี หรือเชื่อว่ามี เพราะทั้งผู้เชื่อและผู้ไม่เชื่อ หรือผู้พยายามพิสูจน์ว่ามีและผู้พยายามพิสูจน์ว่าไม่มี ต่างก็ไม่ว่างที่ไปที่มาแห่งชีวิต ไม่ว่าจะของตนหรือผู้อื่น ต่างก็มีติดต่อดีด รู้ไกลออกไปไม่ถึงแม้เพียงการ

เกิดคราวนี้ของตนเอง แม้แต่ชีวิตตนเองที่เป็นอยู่ขณะนี้ก็ไม่รู้ และมองไม่เห็นอนาคตแม้เพียงว่า พรุ่งนี้จะเป็นอย่างไร

๓. ถ้าจะพิสูจน์ หลักมีว่า สิ่งที่เห็น ต้องดูด้วยตา สิ่งที่ได้ยิน ต้องฟังด้วยหู สิ่งที่ลิ้ม ต้องชิมด้วยลิ้น เป็นต้น สิ่งที่เห็น ถึงจะใช้ลิบหูและลิบลิ้นรวมกัน ก็พิสูจน์ไม่ได้ หรือสิ่งที่ได้ยิน จะใช้ลิบตา กับลิบจมูกรวมกัน ก็พิสูจน์ไม่ได้ หรือสิ่งที่เห็น สิ่งที่ได้ยิน แต่ต่างระดับคลื่น ต่างความถี่ ก็ไม่รู้กัน บางอย่างก็ แวมมองเห็น ลิบตาคนรวมกันก็มองไม่เห็น บางอย่างก็ค้างคาวได้ยิน ลิบหูคนรวมกันก็ไม่ได้ยิน เป็นต้น ในแง่ที่หนึ่ง การตายการเกิดเป็นประสบการณ์ของชีวิตโดยตรง หรือแคบลงมาเป็นปรากฏการณ์ของจิต ซึ่งต้องพิสูจน์ด้วยชีวิตหรือจิตเอง การพิสูจน์จึงควรเป็นไปดังนี้

- ก) พิสูจน์ด้วยจิต ท่านให้ต้องใช้จิตที่เป็นสมาธิแน่นแน่วถึงที่ แต่ถ้าไม่ยอมทำตามวิธีนี้ หรือกลัวว่าที่หาเห็นในสมาธิ อาจเป็นการเอานิมิตหลอกตัวเอง ก็เลื่อนสู่วิธีต่อไป
- ข) พิสูจน์ด้วยชีวิต ตั้งแต่เกิดมาคราวนี้ คนที่อยู่ยังไม่เคยมีใครตาย ดังนั้น จะรู้ว่าเกิดหรือไม่ ต้องพิสูจน์ด้วยการตายของใครของคนนั้น แต่วิธีนี้ไม่ปรากฏว่ามีใครกล้าทดลอง

ค) เมื่อไม่ยอมพิสูจน์ ก็ได้เพียงชั้นแสดงหลักฐานพยาน และชี้แจงเหตุผล เช่น หาดตัวอย่างคนระลึกชาติได้และ สอบสวนกรณีต่างๆ เช่นนั้น หรือแสดงเหตุผลโดยหา ความจริงอื่นมาเปรียบเทียบ อย่างเรื่องวิสัยแห่งการ เห็น การได้ยินที่ขึ้นต่อระดับคลื่นและความถี่ เป็นต้น ดังได้กล่าวแล้ว ช่วยให้เห็นว่าน่าเชื่อ เชื่อบ้าง หรือเชื่อ มากขึ้น เป็นต้น ซึ่งรวมอยู่ในชั้นของความเชื่อเท่านั้น

๔. ไม่ว่าใครจะเชื่อหรือไม่เชื่อ หรือจะพยายามพิสูจน์ให้ กันและกันดูได้แค่ไหนก็ตาม สิ่งทีุ่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่มีใครหนี พ้น ทุกคนต้องเกี่ยวข้อง และเป็นทีุ่สืบต่อออกไปของชีวิตข้าง หน้าที่เชื่อหรือไม่เชื่อว่ามีนั้นด้วย ก็คือ ชีวิตขณะนี้ ที่มีอยู่แล้ว นี้ ทีุ่จะต้องปฏิบัติต่อมันอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ สิ่ง ทีุ่ควรเอาใจใส่ให้มากจึงได้แก่ชีวิตปัจจุบัน และสำหรับพระ พุทธศาสนาในฐานะทีุ่เป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ สิ่งทีุ่เป็นจุด สนใจกว่า และเป็นทีุ่สนใจแท้ จึงได้แก่การปฏิบัติต่อชีวิตทีุ่ เป็นอยู่นี้ว่าจะดำเนินชีวิตทีุ่กำลังเป็นไปอยู่นี้ได้อย่างไร จะใช้ ชีวิตทีุ่มีอยู่แล้วนี้อย่างไร เพื่อให้เป็นชีวิตทีุ่เป็นอยู่อย่างดี และ เพื่อให้ชีวิตข้างหน้าถ้ามีก็มั่นใจได้ว่า จะสืบต่อออกไปเป็น ชีวิตทีุ่ดีงามด้วย ดังนั้น สิ่งทีุ่ควรกล่าวถึงจึงได้แก่ข้อสังเกต และข้อเสนอแนะในทางปฏิบัติดังต่อไปนี้

- บาลีชั้นเดิม คือพระสูตรทั้งหลาย กล่าวบรรยายเรื่องชาติก่อน ชาติหน้า นรก-สวรรค์ วัณฺณอยนํ^๑ โดยมากท่านเพียงเอ่ยถึงหรือกล่าวถึงเท่านั้น แสดงถึงอัตราส่วนของการให้ความสนใจแก่เรื่องนี้ว่ามีเพียงเล็กน้อย ในเมื่อเทียบกับคำสอนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในโลก หรือข้อปฏิบัติจำพวกศีลสมาธิ ปัญญา

- บาลีเมื่อกล่าวถึงผลร้ายของกรรมชั่ว และอนิสงส์ของกรรมดี ถ้ากล่าวถึงการไปเกิดในนรกหรือสวรรค์ มักกล่าวไว้ต่อท้ายผลที่จะประสบในชีวิตนี้ โดยกล่าวถึงผลในชีวิตนี้ ๔-๕-๑๐ ข้อ แล้วจึงจบลงด้วยคำว่า “เมื่อกายแตกทำลาย ภายหลังมรณะ ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก” หรือ “เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์”^๒ ข้อสังเกตในเรื่องนี้มี ๒ อย่าง คือ *ประการแรก* ท่านถือผลในชีวิตปัจจุบันเป็นสำคัญ และแยกแยะอย่างซัดเป็นอย่างไรๆ ไป ส่วนผลหลังตาย กล่าวเพียงปิดท้ายไว้ให้ครบรายการ *ประการที่สอง* การตรัสถึงผลดีผลร้ายเหล่านั้น เป็นไปในลักษณะแสดงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความเป็นไปตามเหตุปัจจัย คือ เป็นผลที่จะเกิดขึ้นเองตามเหตุ ไม่ต้องวอนหวัง เป็นเรื่องของการรู้ไว้ให้เกิดความมั่นใจเท่านั้น ถึงไม่ตั้งความปรารถนา ก็ย่อมเป็นไปเช่นนั้น

- สำหรับคนที่ไม่เชื่อ ในเมื่อยังได้เพียงแค่นี้ คือเชื่อ

ว่าไม่มี ยังไม่รู้แจ้งประจักษ์จริง ย่อมไม่อาจปฏิเสธความสงสัยในส่วนลึกแห่งจิตใจของตนได้โดยเด็ดขาด คนเหล่านี้ เมื่อเร็วแรง ความมัวเมาในวัยหนุ่มสาวเสื่อมไปแล้ว ถูกชราครอบงำ ความหวาดหวั่นต่อโลกหน้าก็มักได้ช่องแสดงตัว ซึ่งเมื่อไม่ได้เตรียมความดีไว้ ก็จะมีทุกข์มาก ดังนั้น เพื่อความมั่นใจ ถึงคนที่ไม่เชื่อก็ควรทำดีไว้ จะมีหรือว่าไม่มี ก็มั่นใจและโล่งใจ

- สำหรับคนที่เชื่อ

ก) พึงให้ความเชื่อนั้น อิงหลักแห่งความเป็นเหตุปัจจัยอย่างแท้จริง คือ ให้มองผลในชาติหน้าว่าสืบต่อไปจากคุณภาพของจิตใจที่ได้สร้างขึ้นไว้แล้วในชาตินี้ แล้วเน้นที่การทำกรรมดีในปัจจุบัน เพื่อสร้างเสริมคุณภาพจิตคุณภาพชีวิตที่ดีงาม เพื่อให้ชีวิตที่สืบต่อไปข้างหน้าเป็นชีวิตที่ดีงามด้วย การเน้นในแง่นี้จะทำให้การเกี่ยวข้องกับชาติหน้าหรือความหวังผลชาติหน้าเป็นไปในรูปของความมั่นใจโดยอาศัยปัจจุบันเป็นฐาน และการหวังผลชาติหน้านั้น จะยิ่งทำให้เอาใจใส่ให้ความสำคัญแก่ชีวิตที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมากขึ้น ไม่เสียหลักที่ว่า ถึงจะยุ่งเกี่ยวกับชาติหน้าอย่างไร ก็อย่าให้สำคัญกว่าชาติที่เป็นอยู่ขณะนี้ คืออย่าให้เสียการ

กระทำในปัจจุบัน และจะได้ไม่เน้นการทำกรรมดีแบบเป็นการลงทุนเพื่อแสวงหาผลกำไร

- ข) ความเชื่อต่อชาติหน้านั้น ควรช่วยให้เลิกหรือให้บรรเทาการพึ่งพาอาศัยอำนาจดลบันดาลหรือสิ่งลึกลับภายนอกลงด้วย เพราะการเชื่อชาติหน้าหมายถึงการเชื่อกรรมดีที่ตนกระทำและการที่จะต้องก้าวหน้าเจริญสูงขึ้นในสังสารวัฏนั้น ส่วนการรอหวังพึ่งอำนาจภายนอก ย่อมเป็นการทำตัวให้อ่อนแอลง และเป็นการกดตัวเองให้ถอยจมลงหรือล่าหลังห่างออกไปในสังสารวัฏ หากผู้ใดถลำตัวหวังพึ่งอำนาจเหล่านั้นไปบ้างแล้ว ก็ควรรีบถอยตัวออกมาสร้างเร็วแรงกำลังของตนเองขึ้นใหม่โดยเร็ว

● สำหรับผู้เชื่อหรือไม่เชื่อก็ตาม จะต้องพยายามก้าวไปหรือได้รับการสอนให้ก้าวไปถึงขั้นเว้นกรรมชั่ว ทำกรรมดีโดยไม่ต้องขึ้นต่อความเชื่อหรือความไม่เชื่อนั้นเลย คือ ทำดีได้โดยไม่ต้องหวังผลชาติหน้า หรือถึงแม้ไม่เชื่อว่ามีชาติหน้า ก็จะไม่ทำชั่ว ผลขั้นนี้ทำให้เกิดขึ้นได้โดย

- ๑) ฝึกอบรมกุศลฉันทะ หรือธรรมฉันทะ ให้กล้าแข็ง คือ ทำให้เกิดความไม่ไฉธรรม รักความดีงาม ต้องการความประณีตหมดจด มุ่งให้ทุกสิ่งทุกอย่างบรรลุอุดม

สภาวะของมัน^๓

- ๒) สร้างความใฝ่รักในปิติสุขอันประณีตลึกซึ้งภายใน และให้ความใฝ่ปิติสุขประณีตหรือการได้ประสบปิติสุขประณีตนั้น เป็นเครื่องป้องกันการทำชั่วและหนุณ การทำดีโดยตัวของมันเอง ทั้งนี้ เพราะการที่จะได้ปิติสุขประณีตนั้น ย่อมมีเงื่อนไขอยู่ในตัวว่าต้องเว้นทุกจริต ประกอบสุจริต และการได้ปิติสุขประณีตนั้นแล้ว ก็จะเป็นแรงหนุนเหวี่ยงไม่ให้หลงไหลกามถึงขั้นที่จะประกอบกรรมชั่วร้ายได้ อย่างไรก็ตาม สำหรับปิติสุขประณีตชั้นโลกีย์อาจต้องระมัดระวังบ้างที่จะไม่ให้ติดเพลินมากเกินไปจนเสียวานหรือหยุดความก้าวหน้า^๔
- ๓) ผูกอบรมจิตปัญญาให้เจริญถึงขั้นที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญาหรือดำเนินชีวิตด้วยปัญญา คือ มีความรู้เท่าทันสภาวะของโลกและชีวิต—หรือรัฐธรรมนูญแห่งสังขารพหุที่จะทำจิตใจให้เป็นอิสระได้บ้างพอสมควร ไม่หลงไหลติดอามิสหรือกามวัตถุถึงกับจะทำกรรมชั่วร้ายมองชีวิตจิตใจของมนุษย์อื่นสัตว์อื่นด้วยความเข้าใจหยิ่งเห็นทุกข์สุขและความต้องการของเขา พหุที่จะทำให้คิดการในทางที่เกื้อกูลช่วยเหลือด้วยกรุณา ใจไม่โน้มน้อมไปในทางที่จะเบียดเบียนผู้อื่น ข้อนี้นับเป็น

ชั้นแห่งการดำเนินชีวิตของท่านผู้ได้เข้าถึงโลกุตตรธรรมซึ่งมีโลกุตตรสัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นแล้ว หรืออย่างน้อยก็เป็นชั้นของผู้ดำเนินชีวิตตามแนวปฏิบัติเพื่อเข้าถึงโลกุตตรธรรมนั้น ถ้าแม้ยังไม่ถึงชั้นที่จะเป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง ก็เป็นอยู่ด้วยศรัทธาที่เป็นบุพภาคของปัญญานั้น คือ ศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญาและเป็นไปเพื่อปัญญา ซึ่งเชื่อในวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา มั่นใจในชีวิตที่เป็นอิสระด้วยปัญญานั้นว่า เป็นชีวิตที่ดั่งามประเสริฐสุด และพยายามดำเนินปฏิบัติแห่งการเป็นอยู่ด้วยปัญญาที่ประกอบด้วยกรุณานั้นด้วยตนเอง^๕

ความจริง หลักปฏิบัติทั้งสามข้อนี้เนื่องถึงกัน ใช้ประกอบเสริมกันได้ โดยเฉพาะข้อที่ ๑) ต้องใช้ในการทำสิ่งดีงามทุกอย่าง จึงเป็นที่อาศัยของข้อ ๒) และ ๓) ด้วย

ถ้าปฏิบัติได้ตามหลักสามข้อนี้ ความเชื่อเรื่องผลกรรมในชีวิตหน้า ก็จะเป็นเพียงส่วนช่วยเสริมความมั่นใจในการเว้นชั่วทำดีให้มั่นคงแน่นแฟ้นยิ่งขึ้นสำหรับบางคน แต่ไม่ถึงกับเป็นตัวตัดสินเด็ดขาดว่า ถ้าเขาจะไม่ได้รับผลนั้นในชาติหน้าแล้ว เขาจะไม่ยอมทำความดีเลย

ถ้าอ่อนแอเกินไป ไม่สามารถฝึกคนหรือฝึกตนให้ปฏิบัติ

ตามหลักสามข้อนี้ได้ การใช้ความเชื่อต่อผลกรรมชาติหน้า เป็นเหตุจูงใจให้เว้นชั่วทำดี ก็ยิ่งดีกว่าปล่อยให้ดำเนินชีวิตกันอย่างหลงใหลในการเสพเสวยกามวัตถุ มุ่งแต่แสวงหาอามิส มาปรนเปรอตน ซึ่งมีแต่จะทำให้การเบียดเบียนและความชั่วร้ายนานาระบาดแพร่หลาย นำชีวิตและสังคมไปสู่หายนะถ้าย เดียว และถึงอย่างไร ความเชื่อผลกรรมชาติหน้า ก็จัดเข้าใน โลกีย์สัมมาทิฏฐิซึ่งเป็นจุดเชื่อมต่อให้ก้าวหน้าไปในทางดีงาม ง่ายขึ้น

เมื่อทำความเข้าใจกันอย่างนี้แล้ว ก็ขอนำพุทธพจน์แห่ง สำคัญที่กล่าวถึงผลกรรมซึ่งสืบเนื่องจากปัจจุบันไปถึงภพหน้า ตามที่ปรากฏในจุฬามณีวงศ์สูตร มาแสดงไว้ สรุปใจความ ได้ดังนี้

“คุณรมาณพ สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาท แห่งกรรม มีกรรมเป็นที่กำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่ พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้ทราบและประณีต”

๑. ก. สตรีหรือบุรุษมักทำปาณาติบาต เป็นคนเห็นมโหศ หมกมุ่นอยู่ในการประทุพประหาร ไรเมตตากรุณย์ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมพร้อมถึงที่แล้ว ตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิ- บาด นรก หรือมิฉะนั้นหากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใดๆ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีอายุสั้น

ข. สตรีหรือบุรุษผู้ละเว้นปาณาติบาต มีเมตตากรุณย์ มักเกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีอายุยืน

๒. ก. สตรีหรือบุรุษผู้มีนิสัยชอบเบียดเบียนทำร้ายสัตว์ทั้งหลาย ด้วยมือไม้ศัสตรา ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีโรครมาก (ไข้โรค)

ข. สตรีหรือบุรุษผู้ไม่มีนิสัยชอบเบียดเบียนทำร้ายสัตว์ทั้งหลาย ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีโรคน้อย (มีสุขภาพดี)

๓. ก. สตรีหรือบุรุษผู้เป็นคนมักโกรธ เคียดแค้นง่าย ใครว่ากล่าวนิดหน่อยก็ซัดใจฟุ้งพล่าน พยาบาท แสดงความซึ่งเคียดให้ปรากฏ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลังก็จะเป็นคนมีพิวพรรณทราม (ไม่สวยไม่งาม)

ข. สตรีหรือบุรุษผู้ไม่มักโกรธ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์

หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนน่าเลื่อมใส (มีรูปร่างท่าทางชวนใจนิยม)

๔. ก. สตรีหรือบุรุษผู้มีใจริษยา คนอื่นได้ลาภได้รับความเคารพนับถือกราบไหว้บูชา ก็ไม่สบายใจ ทนไม่ได้ ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีศกตาน้อย (ต่ำต้อยด้อยอำนาจ)

ข. สตรีหรือบุรุษผู้ไม่มีใจริษยา ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีศกตามาก (มีเดช มีอำนาจมาก)

๕. ก. สตรีหรือบุรุษผู้ไม่บำเพ็ญทาน ไม่ให้ปันข้าว น้ำ ฝ้านุ่งท่อม เป็นต้น ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีโภคะน้อย

ข. สตรีหรือบุรุษผู้บำเพ็ญทาน ให้ปันข้าว น้ำ ฝ้านุ่งท่อม เป็นต้น ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้วตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีโภคะมาก

๖. ก. สตรีหรือบุรุษผู้เป็นคนแข่งกระด้าง เย่อหยิ่ง ชอบดูถูกคน ไม่เคารพนับถือ กราบไหว้ แสดงความเอื้อเพื่อแก่ผู้ที่

สมควรได้รับการปฏิบัติเช่นนั้น ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีตระกูลต่ำ

ข. สตรีหรือบุรุษผู้ไม่เป็นคนแข็งกระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง แสดงความเคารพนับถือ กราบไหว้ อ้อนเพื่อแก่ผู้สมควรได้รับการปฏิบัติเช่นนั้น ด้วยกรรมนั้น ซึ่งปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีตระกูลสูง

๗. ก. สตรีหรือบุรุษผู้ไม่เข้าหา ไม่สอบถามสมณะหรือพรหมณ์ ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรมีโทษ ไม่มีโทษ อะไรควรปฏิบัติ ไม่ควรปฏิบัติ อะไรเมื่อทำจะเป็นไปเพื่อโทษทุกข์ อะไรเมื่อทำจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขชั่วกาลนาน ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนทรมานปัญญา

ข. สตรีหรือบุรุษผู้รู้จักเข้าหาสอบถามสมณะหรือพรหมณ์ ว่าอะไรดี อะไรชั่ว เป็นต้น ด้วยกรรมนั้น ซึ่งถือปฏิบัติพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิฉะนั้น หากมาสู่ความเป็นมนุษย์ จะเกิด ณ ที่ใด ๆ ในภายหลัง ก็จะเป็นคนมีปัญญามาก

จะเห็นได้ว่า ในสูตรนี้ แม้จะกล่าวถึงผลที่จะประสบใน

ชีวิตข้างหน้า แต่ก็เน้นที่การกระทำในปัจจุบัน โดยเฉพาะการกระทำที่มีลักษณะเป็นความประพฤติปฏิบัติอย่างเป็นประจำ เป็นส่วนแห่งการดำเนินชีวิตชนิดที่จะสร้างสมคุณภาพของจิตใจ ประดุจแต่งลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพได้ และเป็นเหตุปัจจัยโดยตรงแก่ผลจำเพาะแต่ละอย่าง ไม่ใช่เป็นอานิสงส์เพื่อชนิดที่ว่า ทำกรรมดี อะไรครั้งเดียว เช่น ให้ทานครั้งหนึ่ง ก็มีผลมากมายไม่มีขอบเขต จะหวังเป็นอะไร พรารถนาได้ อะไร ก็ได้ก็เป็นอย่างนั้นหมด ซึ่งถ้าเน้นกันนัก ก็จะทำให้คนมุ่งแต่จะทำบุญกรรม แบบฝากเงินในธนาคารเฉยไว้ไปรอรับดอกเบี้ย หรือแบบคนเล่นลอตเตอรี่ ที่ลงทุนที่หนึ่งหวังผลกำไรมหาศาล แล้วเลยไม่ใส่ใจกรรมดีชนิดที่เป็นความประพฤติปฏิบัติทั่วไป และการดำเนินชีวิตดั่งามประจำวัน อย่างที่ตรัสไว้ในสูตรนี้^๗

รวมความว่า สาระของจุฬกัมมวิงคสุตฺตนี้ ก็ยังคงยืนยันหลักการสำคัญที่ว่า การนี้ถึงผลกรรมที่จะได้ประสบในชีวิตภพหน้า พึงเป็นไปในลักษณะของความมั่นใจที่อาศัยกรรมคือคุณภาพจิตใจและคุณภาพแห่งความประพฤติที่ตนมีอยู่ในปัจจุบันนี้เอง และการได้รับผลทางไกลเบื้องหน้านั้น มีลักษณะที่สืบทอดต่อเนื่องออกไปอย่างมีความสัมพันธ์กันได้ ตามแนวทางแห่งเหตุปัจจัย

หลักสำหรับวินิจฉัยในเรื่องนี้ อาจพูดอย่างสั้นๆ ได้แนวหนึ่งว่า ความเชื่อที่ถูกต้องเกี่ยวกับผลกรรมในชาติหน้า จะต้องเป็นความเชื่อที่มีลักษณะช่วยเสริมธรรมจันตะให้เข้มแข็งแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น หากความเชื่อเกี่ยวกับผลกรรมในชาติหน้าอย่างใด ไม่ช่วยเสริมธรรมจันตะ แต่กลับเป็นไปในทางส่งเสริมโลภะหรือตัณหาถ่ายเดียว ก็พึงเข้าใจว่า ความเชื่ออย่างนั้น เป็นความเชื่อที่คลาดเคลื่อน และควรได้รับการแก้ไข.

เชิงอรรถ

- ๑ พระสูตรต่อกัน ๒ สูตร คือ พาลปัมพิตสูตรและเทวทูตสูตร เป็นที่มาสำคัญของวรรณคดีเกี่ยวกับบรหฺม วิศวรรค์ สมัยต่อมา (ม.ญ. ๑๔/๔๖๗-๕๐๓/๓๑๑-๓๓๓ และ ๕๐๔-๕๒๕/๓๓๔-๓๕๖), เย้ยชื่อบรหฺม ๓ ขุม (ม.ม. ๑๒/๕๖๕/๖๐๘); การไปเกิดในเทวโลกและอายุเทวดา (เช่น องฺ.จตุกก. ๒๑/๑๒๓/๑๖๘; องฺ.ติก. ๒๐/๕๑๐/๒๖๘, ๒๗๓; องฺ.อภฺจิก. ๒๓/๑๒๓-๕/๒๕๗-๒๖๗; ๔๘/๖๓, ๖๖; ๑๒๕-๖/๒๕๓-๘; อภิ.วิ. ๓๕/๑๑๐๓-๗/๕๖๖-๕๗๒) และฟังดูเรื่อง วิญญาณ์ฐิติ ๗ และสัตตาวาส ๘ (เช่น ที.ปา. ๑๑/๓๓๕/๒๖๕; ๓๕๓/๒๗๗; ๔๓๕/๓๑๑; ๔๕๗/๓๒๘; องฺ. สัตตติก. ๒๓/๔๑/๔๑; ๒๒๘/๔๑๓)
- ๒ เช่น องฺ.ปัจจก. ๒๒/๒๑๑-๗/๒๘๑-๔; ๓๔/๔๑; องฺ. เอกาทสฺก. ๒๔/๒๒๒/๓๗๐
- ๓ ดู “พุทธธรรม” บทที่ ๑๔ “ปัญหาเกี่ยวกับแรงจูงใจ”
- ๔ ดู “พุทธธรรม” บทที่ ๑๕ “ความสุข”
- ๕ ศรัทธาที่ออกผลเช่นนั้น ต้องอาศัยความเชื่อมั่นในท่านซึ่งเป็นผู้นำแห่งการดำเนินชีวิตอิสระด้วยปัญญา คือ พระพุทธเจ้า เชื่อมั่นในคำสอนของพระองค์ คือ พระธรรม เชื่อมั่นในชุมชนผู้ประพฤติปฏิบัติตามคำสอนนั้นและประสบความสำเร็จในการมีชีวิตที่เป็นอิสระเช่นนั้นด้วย คือ พระสงฆ์ รวมเรียกว่า ศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัย ดู “พุทธธรรม” บทที่ ๑๑ “ชีวิตและคุณธรรมพื้นฐานของอารยชน”

- ๖ เรียกอีกอย่างว่า สุกุสูตร, ม.อ. ๑๔/๕๗๙-๕๘๗/๓๗๖-๓๘๕
- ๗ เนื้อหาของสูตรนี้ เป็นการตอบปัญหาของสุภมาณพ ซึ่งเป็นคน
วรรณะพราหมณ์ การที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบแก่สุภมาณพอย่างนี้
มองในแง่สัมพันธกับศาสนาพราหมณ์ มีข้อสังเกตอย่างน้อย ๒
ประการ คือ *ประการแรก* เป็นการแย้งต่อคำสอนของพราหมณ์ที่
ว่า พรหมเป็นผู้สร้างผู้บันดาลชีวิตมนุษย์และทุกสิ่งทุกอย่าง โดย
ให้มองอย่างใหม่ว่า การกระทำของคนนั่นเอง เป็นเครื่องสร้างสรรค์
ปรุงแต่งชีวิตของมนุษย์ *ประการที่สอง* ตามพิธีกรรมของพราหมณ์
เช่น การบูชาขัยัญ ผู้ประกอบพิธีและถวายทักษิณาแก่พราหมณ์ จะ
ได้รับผลานิสงส์มากมายมหาศาลชนิดที่จะมองไม่เห็นความสัมพันธ์
โดยทางเหตุปัจจัยกับสิ่งที่กระทำนั้นเลย การตรัสผลของกรรมตาม
แนวแห่งสูตรนี้ เป็นการสร้างความเข้าใจอย่างใหม่ในแง่ นั้นด้วย.